

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШ МЕТОДИКАСИ

фанидан

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

ТЕРМИЗ- 2014

АННОТАЦИЯ

«Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси» фанидан тайёрланган ушбу маърузалар матнида болаларни мактаб таълимига умумий ва махсус тайёрлаш, боланинг мактаб таълимига таъсир этувчи омиллар, болаларни мактаб таълимига тайёрлигини текширишнинг метод ва усуллари, боланинг мактаб таълимига тайёрлиги тахлили, болалар МТМси ва оиланинг болаларни мактаб таълимига тайёрлашдаги ўрни, болаларни мактаб таълимига тайёрлашда мактабгача таълим муассасаси ва оиланинг ҳамкорликдаги ишлари тўғрисида маълумотлар берилган.

Тузувчи: Норбошева.М.

Такризчилар: п.ф.н. Бозорова.М.
к.ўқит.Хасанова.З.

Ушбу маърузалар матни Термиз давлат университети Педагогика факультети Ўқув услубий Кенгашининг 2014 йил _____даги __рақамли қарори билан нашрга тавсия этилган.

1-мавзу: БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШ МЕТОДИКАСИ ФАНИНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ.

Мактабгача таълим ўзлуксиз таълим тизимининг бошланғич тури ҳисобланади, ҳамда Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида ташкил этилади.

Мактабгача таълимнинг мақсади

- Мактабгача таълимнинг мақсади: бола шахсини мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қуйиладиган Давлат талабларига мувофиқ соғлом ва етук, мактабга ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш.

Мактабгача таълимнинг вазифалари

- Мактабгача таълимнинг вазифалари: болаларни халқнинг бой миллий, маданий-тарихий мероси ва маънавий ахлокий жихатдан тарбиялаш: болаларда миллий ватанпарварлик ҳисларини шакллантириш, мактабгача ёшдаги болаларда билим олиш эҳтиёжини, ўқишга интилиш мойилликларини шакллантириб, уларни мунтазам равишда таълим жараёнига тайёрлаш, болаларнинг тафаккурини ривожлантириш, ўзининг фикрини мустақил ва эркин ифодалаш малакаларини шакллантириш, болаларнинг жисмоний ва рухий соғлигини таъминлашдан иборат.

Мактабгача ёшдаги болаларни ривожлантириш ва мактабга тайёрлаш жараёни олдида қуйилган мақсад ва вазифаларнинг бажарилиши «Мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қуйиладиган Давлат талаблари» оркали назорат қилинади. Давлат талабларидан мактабгача ёшдаги болаларга бериладиган таълим-тарбия мазмунининг асосий йўналишлари ҳамда уларнинг мактабга тайёргарлик даражасига қуйиладиган минимал талаблар белгилаб берилган бўлиб у давлат ҳужжати сифатида эътироф этилади.

Болаларни ривожлантириш ва мактабга тайёрлаш жараёни олдида қуйилган мақсад ва вазифаларнинг бажарилишига эришиш «Болаларни ривожлантириш ва мактабга тайёрлаш» таянч дастури асосида амалга оширилади.

«Таълим тўғрисида»ги Қонун ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таълимнинг асосий омили бўлган кадрларни тайёрлаш борасидаги энг зарур тадбирлар тизими белгилаб берилган. Соғлом авлодни тарбиялаш давлат ва жамиятнинг устивор йўналишидир.

Давлат талаблари асосида тўзилган «Учинчи мингйилликнинг боласи» таянч дастурига асосан мактабгача ёшдаги болаларнинг ота-оналари, тарбиячилари, ҳамда, ўзлари учун турли соҳалар бўйича дастурлар, қўлланмалар, тавсиялар, кизикарли китоблар, аклан ва жисмонан ривожлантиришга ёрдам берадиган турли-туман ўйинлар ва таълим тарбия методлари ёритилади.

Мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қуйиладиган Давлат талабларида белгиланган курсаткичларга эришиш 6-7 ёшдаги болаларни мактабга тўла тўқис тайёрлашга, мактабда бериладиган таълимни мукамал ўзлаштиришга, мустақил Ўзбекистоннинг равақи учун хизмат қиладиган баркамол инсон бўлиб етиштирилишига замин ҳозирлайди.

Мактабгача таълим муассасаларида болаларни ривожлантириш ва мактабга тайёрлаш жараёни уч босқичда амалга оширилади:

1. Болаларни жисмонан ривожлантириш.
2. Болаларнинг нутқи ва тафаккурини ривожлантириш.
3. Болаларни маънан ривожлантириш.

Мактабгача таълимнинг мақсад ва вазифаларига таянган ҳолда «Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси» фанининг мақсади талабаларни мактабгача ёшдаги болаларни мактабга тайёрлашнинг метод ва усуллари билан таништиришдан иборат.

«Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси» фани куйидаги вазифаларни ўз ичига олади:

- Талабалар мактабгача таълимнинг мақсад ва вазифаларини яхши билишлари;
- Болаларнинг мактаб таълимига умумий ва махсус тайёргарлиги тушунчаларини билишлари;
- Болаларни мактаб таълимига тайёрлашни аниқлаш йуллари ва метод, усуллари тўғри сида билимга эга булишлари лозим.

БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШ МЕТОДИКАСИ ФАНИНИНГ БОШҚА ФАНЛАР БИЛАН БОҒЛИКЛИГИ

Ёш авлодни тарбиялаш ва уқитиш халқ таълими системасининг бошлангич булими бўлган мактабгача тарбия муассасаларидан бошланади.

Мактабгача таълим муассасасида амалга ошириладиган таълим-тарбия ишини давр талаби даражасида олиб бориш мақсадида «Болалар богчасида таълим-тарбия дастури» тўзилган. Ўзбекистон халқ таълими Вазирлиги бу дастурни республикамизнинг ўзига хос томонларини: иклими, жугрофий, иктисодий, маданий, миллий шароитларини ҳисобга олиб, уни қайта ишлаб чиқди. Дастур тугилгандан то етти ёшгача бўлган болалар эгаллаши лозим бўлган билим ва малакалар ҳажмини ўз ичига олади. У мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг психологик-физиологик ва ўзига хос хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда уларни ҳар томонлама камол топтиришни назарда тутди.

Мактабгача таълим муассасаларида таълим-тарбияни педагог-тарбиячи амалга оширади. У педагогик жараёнда марказий ўринни эгаллайди. Шунинг учун тарбиячи ўз соҳасини чуқур билиши, ҳар хил методик воситаларни яхши эгаллаган, пухта педагогик психологик тайёргарликка эга бўлиши керак. Шу билан бир қаторда мутахассислик бўйича фанларни жумладан «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий Дастурини, мактабгача тарбия педагогикаси, «Учинчи минг йилликнинг боласи таянч дастури»ни, Давлат таълим стандартларини, болаларни мактабга тайёрлаш методикаси фани ва бошқаларни пухта эгаллаган бўлиши лозимдир. Айниқса болаларни мактаб таълимига тайёрланган тарзда тарбиялашда «Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси» фанининг ўрни жуда каттадир.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар асосан мактаб таълимига мактабгача таълим муассасаларида ва оилада тайёрланади.

Болаларни мактабга тайёрлашнинг мақсади болаларни бола шахсини мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига куйиладиган давлат талабларига мувофиқ соғлом ва етук, мактабга ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириб боришдан иборатдир. Болаларни мактабга тайёрлашнинг асосий вазифалари эса: Болаларни жисмоний, аклий, маънавий жихатдан камол топтириш уларнинг соғломлигини муҳофаза қилиш; болаларнинг ижодкорлик мустақиллик эркин фикрлаш қобилиятларини ривожлантириш учун, шарт-шароитлар яратиш вазифаларини қўяди.

«Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси» фани бир қатор фанлар билан боғлиқ бўлиб, ҳусусан, фалсафа, этика, эстетика, биология, психология, ёш психологияси барча педагогика фанлари билан боғлиқ ҳолда ривожланади ва бойиб боради.

Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси фани ижтимоий ҳодиса сифатида тарбияни ўрганар экан, фалсафа фани билан чамбарчас боғлиқдир, чунки фалсафа тарбиянинг мақсад ва вазифаларини ўрганиш методологиясини белгилайди. Жамият тўғрисидаги материалистик фалсафа тарбия масаласига илмий асосланган ҳолда ёндошиш имконини беради. Тарихий материализм тарбиянинг синфий моҳиятини очиқ бериш, унинг пайдо бўлиши ва ривожланиши ижтимоий ҳодиса эканлигини жамият ҳаётида ва киши шахсининг ривожланишида таълим-тарбиянинг ролини баҳолашга ёрдам беради. Дидактик масалаларни ишлаб чиқишда билиш назариясига, ахлокий тарбия масалаларини ўрганишда этиканинг ахлоқ тўғри сидаги таълимотига тарбиянинг мақсадини, йўлларини методларини белгилашда этика фанига асосланади.

Этика ахлоки назарий жихатдан асослаб, ёш авлодни, унинг ахлокий тарбияси муаммоларини, инсон шахсини шакллантиришда ахлокий гоёлар ролини тушунишни чуқурлаштиради. Эстетика инсоннинг воқеликка, санъатга эстетик муносабатлари ривожланишининг умумий қонуниятларини урганади, нафосат тарбиясининг илмий асоси бўлиб хизмат қилади.

Болаларни мактабга тайёрлаш фани бошқа фанлардан биология, психология, ёш психологияси билан ҳам боғлиқ ҳолда ривожланади.

Физиология болаларни мактабга тайёрлаш методикаси фанининг табиий-илмий базаси бўлиб, у биринчи навбатда инсон олий нерв фаолиятининг ривожланиш, нерв системасининг типологик хусусиятлари, сезги органлари, таянч ҳаракат аппарати, юрак-томир ва нафас олиш системалари, ички секреция безлари ва шу сингариларнинг ривожланиши ҳақидаги маълумотларга таянади.

Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси фани ана шу маълумотлар негизида таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини ошириш масалаларини муваффақиятлироқ ҳал эта олади, психик воқеалар ва жараёнларнинг айрим қонуниятларини чуқурроқ урганиш имкониятига эга бўлади. Ҳозирги замон физиологияси энг муҳим педагогик муаммоларни тўғри ҳал этишда: болаларнинг ривожланишига, унинг қобилиятларини шакллантиришга муҳит, ирсият ва тарбиянинг таъсири ва шу сингариларни белгилашда ёрдам беради.

Ўсиб бораётган организм тўзилишининг ва ҳаракат қилиш қонуниятларининг асосий принципларини олиб берувчи ёш физиологияси таълим-тарбия бериш масалаларини ишлаб чиқиш учун аниқсиз катта аҳамиятга эга. Бу хусусиятларни билмай туриб, тарбияланувчиларнинг ёшига мувофиқ тарбия воситалари ва методларини, у ёки бу машғулотларни ёки тарбиявий тадбирларни ўтказишнинг ташкилий шакллари тўғри белгилаб бўлмайди. Физиологиянинг олий нерв фаолияти, нерв системасининг типологик хусусиятлари тўғри сидаги ҳулосалар педагогика ўқув-тарбия жараёнини методикасини ишлаб чиқишда, болалар фаолиятлари учун яхшироқ шарт-шароит яратишда ёрдам беради.

Инсоннинг воқеликни белгиловчи ҳамда унинг ҳулқ-атворини бошқарувчи психиканинг қонуниятлари ва механизмлари тўғрисидаги фан бўлган умумий психология инсоннинг ривожланиши, тарбияланиши ва атроф-муҳит билан ўзаро муносабатлари жараёнида шаклланадиган ҳолат ва ҳислатларни (тафаккур, хотира, тасаввур, ҳис-туйғу, ирода ва ҳақозо) тадқиқ қилади.

Ёш психологияси болаларни мактабга тайёрлаш методикаси фанини турли ёшдаги болаларнинг билиш имкониятларини, у ёки бу тарбиявий таъсирни улар қандай қабул қилинишини аниқлашда ёрдам беради. Ёш психологияси ҳар бир ёшда боланинг ёшга ҳос хусусиятларини ўрганади. Биринчи навбатда бола руҳияти марказий ўрин тутиб, бу албатта психологияни билиш назарияси билан боғлиқ дир.

Психология шахснинг ривожланиш қонуниятлари, ёш ва ўзига ҳос хусусиятлари тўғрисидаги ҳулосаларни тарбиялаш ва таълим беришнинг рационалроқ мазмун, методини асослаш ва шахснинг шаклланиш жараёнини тўғри лойиҳалаш имконини яратади. Педагогика жамоани ташкил этишнинг самаралироқ шакллари, шахсни жамоада ва жамоа орқали тарбиялаш методларини ишлаб чиқишда социал психология билан қуролланади.

Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси фани жисмоний ривожланиш масаласини, бола организмнинг шу қобилиятини ошириш, унинг фаолиятини нормаллаштириш, масалаларини ўрганишда умумий ва социал гигиена, меҳнат гигиенаси, мактаб гигиенаси, педиатрия ва бошқа фанларнинг эришган ютуқларидаги ҳулосалардан фойдаланади.

Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси фани умумий педагогика билан ҳам боғлиқдир, чунки умумий педагогика тарбиянинг умумий қобилиятлари, жамиятда ёш авлодни ҳар томонлама тарбиялаш ҳамда таълимнинг моҳияти ва қонуниятларини ўрганадиган фандир.

Болаларни мактабга тайёрлашда Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тўғрисидаги Низомга мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда, ота-оналар мустакил таълим бериш орқали ёки доимий фаолият кўрсатадиган мактабгача таълим муассасаларида шунингдек, мактабгача таълим муассасаларига жалб қилинмаган болалар учун болалар богчаларида мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади.

Боланинг мактабга тайёргарлиги мактабгача ва мактаб давридаги ҳаёт тарзи ҳамда фаолияти учун куприк, вазифасини уташни оила ёки богчадаги таълим-тарбия шароитларидан мактаб таълимига озорсиз ўтказишни таъминлаш зарурлигини ҳисобга олишлари лозим.

Бошқа фанлар катори «Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси» фани ҳам ўз фани доирасида бир катор фанлар билан боғлиқ ҳолда ривожланади ва тараккий этиб боради.

Шундай қилиб, «Болаларни мактабга тайёрлаш методикаси» фани юқорида келтирилган фанлар билан боғлиқ ҳолда ривожланиб, бойиб боради. Ечилмай қолган муаммолар педагогик нуктаи назардан илмий асосланган тарзда ўз ечимини топади ва керакли хулоса, тавсиялар беради.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАЛАБЛАРИ АСОСИДА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШ.

Инсон, унинг ҳар томонлама уйғун камол топиши ва фаровонлиги, шахс манфаатларини руёбга чиқаришнинг шароитларини ва таъсирчан механизмларини яратиш, эскирган тафаккур ва ижтимоий ҳулк-атворнинг андозаларини ўзгартириш республикада амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий максоди ва ҳаракатлантирувчи кучидир. Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан-техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантириш Ўзбекистон тараккийетининг муҳим шартидир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури «Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларига мувофиқ ҳолда тайёрланган Дастур кадрлар тайёрлаш миллий моделини руёбга чиқаришни, ҳар томонлама камол топган, жамиятда турмушга мослашган, таълим ва касб-хунар дастурини онгли равишда танлаш ва кейинчалик пухта ўзлаштириш учун ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, психологик-педагогик ва бошқа тарздаги шароитларни яратишни, жамият, давлат ва оила олдида ўз жавобгарлигини ҳис этадиган фуқаролар тарбиялашни назарда тутади.

Мактабгача таълим бола соғлом, ҳар томонлама камол топиб шаклланишни таъминлайди, унда ўқишга интилиш ҳиссини уйғотади, уни мунтазам таълим олишга тайёрлади. Мактабгача таълим максоди ва вазифаларини руёбга чиқаришда маҳаллалар, жамоат ва хайрия ташкилотлари, халқаро фондлар фаол иштирок этади.

Мактабгача тарбияни ривожлантириш учун қуйидагиларни амалга ошириш лозим булади:

- Малакали тарбиячи ва педагог кадрларни устувор равишда тайёрлаш;
- Мактабгача таълимнинг самарали психологик-педагогик услубларини излаш ва жорий этиш;
- Болаларни оилада тарбиялашни ташкилий, психологик, педагогик ва услубий жихатдан таъминлаш;
- Замонавий ўқув-услубий қўлланмалар, техник воситалар, ўйинчоқлар ва ўйинлар яратиш ҳамда уларни ишлаб чиқариш;
- Мактабгача ёшдаги болаларни халқнинг бой маданий-тарихий мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида маънавий-ахлоқий жихатдан тарбиялаш учун шарт-шароитлар яратиш;

- Мактабгача таълим муассасаларининг хар-хил турлари учун турли вариантлардаги дастурларни танлаб олиш, мактабгача тарбиянинг барча масалалари буйича малакали консультация хизмати курсатиш имкониятини яратиш;

- Мактабгача тарбия ва соғломлаштириш муассасалари тармогини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш механизмини ишлаб чиқиш каби вазифаларни мақсад қилиб қўяди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғри сидаги Низомда мактабгача таълимга алоҳида урғу берилиб, мактабгача таълим узлуксиз таълим тизимининг бошланғич тури ҳисобланади, ҳамда Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» Қонуни, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида ташкил этилади.

Мактабгача таълим, бола 6-7 ёшга етгунча оилада, ҳамда давлат ва нодавлат давлатга қаршли бўлмаган мактабгача таълим муассасаларида амалга оширилади.

Мактабгача таълимнинг асосий вазифалари қуйидагилар деб белгиланади:

- Болаларни халқнинг бой миллий, маданий тарихий мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида ақлий ва маънавий-ахлоқий жихатдан тарбиялаш;

- Болаларда миллий ғурур, ватанпарварлик ҳисларини шакллантириш;

- Мактабгача ёшдаги болаларда билим олиш эҳтиёжини, ўқишга интилиш майлларини шакллантириб, уларни мунтазам равишдаги таълим жараёнига тайёрлаш;

- Болаларнинг тафаккурини ривожлантириш, ўзининг фикрини мустақил ва эркин ифодалаш малакаларини шакллантириш.

- Болаларнинг жисмоний ва рухий соғлигини таъминлаш қабиларни ўз олдига мақсад қилиб белгилайди.

Мактабгача таълим муассасаларининг ясли ва мактабгача таълим ёшдаги болалар гуруҳларига бир хил ёшдаги, шунингдек турли ёшдаги болалар қабул қилиниши мумкин.

Гуруҳлардаги болалар сони қуйидагича белгиланади:

- 1 ёшдан 2 ёшгача – 10 та.

- 2 ёшдан 3 ёшгача – 15 та.

- 3 ёшдан 6-7 ёшгача – 20 та.

- Турли ёшдаги гуруҳларда 15 та.

Мактабгача таълим муассасалари ҳудудларининг демографик, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади, Мактабгача таълим муассасаларини ташкил этиш ва тугатиш Қонунга мувофиқ равишда амалга оширилади.

Мактабгача таълим муассасалари уларнинг йўналишларига кўра қуйидаги турларга бўлинади:

- Болалар ясли, болалар МТМси, болалар ясли МТМси, хонадон болалар МТМси (ҳам мустақил муассаса сифатида, ҳам филиал сифатида);

- МТМ мактаб муассасаси;

- Тарбияланувчиларнинг бир ёки бир неча устувор йўналишларда ривожлантирадиган (тил урганиш, бадий эстетик, спорт ва бошқа йўналишлар буйича) мактабгача таълим муассасаси;

- Тарбияланувчиларнинг жисмоний ва рухий ривожланишидаги камчиликларни бартараф этишни устувор равишда амалга оширувчи махсус Мактабгача таълим муассасаси;

- Санитария-гигиена, профилактика ва соғломлаштириш тадбирлари ва муолажалари устувор равишда амалга ошириладиган соғломлаштирувчи болалар МТМси;

- Аралаш турдаги мактабгача таълим муассасаси;

Мактабгача таълим муассаса турлари ота-оналар томонидан танланади. Мактабгача таълим муассасасига болаларни қабул қилиш тартиби, уларни бир муассасадан иккинчисига кўчириш, муассасадан чиқариш давлат муассасаларида Халқ таълими Вазирлиги томонидан белгиланган тартибда, давлатга қаршли бўлмаган Мактабгача таълим муассасаларида эса, муассасанинг Устави билан белгиланади.

Аклий ва жисмоний ривожланишда камчиликлари мавжуд бўлган болалар учун махсус Мактабгача таълим муассасалари ёки гуруҳлар ташкил этиш ҳам Мактабгача таълим муассаса тўғрисидаги Низомда кўрсатиб ўтилган. Хар бир соҳада бўлганидек, мактабгача таълим тизимида ҳам мактабгача таълим муассасаларига тегишли маълумотга, касб тайёргарлигига ҳамда юксак ахлокий фазилатларга эга бўлган шахслар педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эгадирлар.

Таълимни бошқариш бўйича ваколати давлат органлари томонидан педагогик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш, касб сифатини рақобатбардошлик даражада сақлаб туриш таъминланади.

Мактабгача таълим муассасалари педагогик кадрларнинг ўқув педагогик вазифаси мактабгача таълим муассасасида давлат талабларидан келиб чиққан ҳолда Халқ таълими Вазирлиги томонидан белгиланади. Илғор педагогик ва ахборот технологияларни, мутахассислар томонидан тавсия этилган янги дастурлар, методик қўлланмалар, дидактик материалларни жорий этиш учун шарт-шароитларни таъминлайди.

Педагогик кадрларнинг ўзаро муносабатлари ҳамкорлик, демократия, ҳурмат, шахснинг ўз кадр-кимматини билишни эътироф педагогикаси асосида курилади.

Ўзбекистон Республикасининг мактабгача тарбия концепциясида ҳам белгиланган бош мақсад ва вазифалар мактабгача таълим муассасалари учун ёзилган янги дастурлар мазмунини амалга оширишга қадар аниқлана боради. Мактабгача таълим муассасасидаги боланинг ўсишидаги психологик ва этнопсихологик хусусиятларга асосланиб, таълим-тарбия тизимида одоб эстетик, мусикий-бадий, жисмоний тарбияни биринчи уринга чиқариш, грамматикани бу қадар мажбурий ўргатмаслик лозим бўлади. Шундай йўл билан мақсад асосида вазифа ва усуллар белгиланади ва ривожлантирилади.

Давлатимиз мустақилликка эришгандан сўнг барча соҳаларда туб ислохотларни олиб борди. Хусусан таълим соҳасида туб ислохотлар амалга оширилди. «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий Дастури ва таълим соҳасидаги бошқа қонунлар бунинг яққол далилидир. Булардан қўзланган мақсад ёки давлатимизга керакли бўлган етук, хар томонлама қамол топган барқамол шахсни тарбиялаш ва уларни жамиятда ўз ўрнини топишга имкониятлар яратиб беришдан иборат қилиб қуйилган. Албатта бу хайрли ишларни таълим-тарбияни биринчи бўғини бўлган оила, мактабгача таълим муассасасидан олиб бориш мақсадга мувофиқдир деб кўрсатиб ўтилган. Шундай экан, биз биринчи навбатда мактабгача таълим тизимига эътибор беришимиз, уларни етук малакали мутахассислар билан бойитишимиз зарурдир. Тарбияланаётган болаларни хар томонлама билимли одоб-ахлокли қилиб тарбиялаш бизнинг олий мақсадимиздир.

2- мавзу: МАКТАБГА ТАЙЁР БОЛАГА ҚЎЙИЛАДИГАН ДАВЛАТ ТАЛАБЛАРИ.

2.1.Мактабгача ёшдаги болаларнинг маънавий-маданий етуклигига қўйиладиган давлат талаблари.

Ватан туйғуси, ватанпарварлик ҳислари, миллий ғурур, мустақиллик гоёси ҳамда ўз ҳудуди, ўлкаси, халқига меҳр ва садоқатни болани ёшига мос равишда шакллантириш мактабгача таълимда маънавий-маданий ишларнинг асосини ташкил қилади.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг одоб ахлокли бўлиши ва меҳнатга муҳаббат қўйишга қатъи эътибор берилади. Болалар илк ёшдан бошлаб уйда, қучада, боғчада, меҳмонда ўзини тутиш қоидалари, муомала маданияти, овқатланиш, қуйиниш, ечиниш, саранжом-саришта юриш, одобли, меҳнатсевар бўлиш, бошқалар меҳнатини қадрлаш қабил одатларга ургатилади. Ана шу одатлар болани одоб-ахлокли, меҳнатга қадратли қилиб тарбиялаш мазмунининг асосини ташкил этади.

Болаларнинг маънавий жихатдан барқамол бўлишида нафосат тарбияси асосий урин тутади.

Тасвирий санъат асарларидан завқлана олиш, мусикани тинглаш ва ундан шодлана олиш қобилиятлари болаларда илк ёшдан ривожлантириб борилади.

Нафосат тарбияси мазмунининг асосини чиройли расмларни хис этиш, улардан завклана олиш, асосий рангларни билиш ва фарклай олиш, рангли каламлардан фойдалана олиш, улар ердамида содда нарсаларни коғозда тасвирлай олиш, пластилин ёки лойдан содда шаклдаги нарсаларни ясай олиш, мусикани тинглаб завклана олиш, айрим миллий чолғу асбобларини билиш, мусика охангига мос равишда раксга тушиш ва қўшиқ айта олиш кабиларга ўргатишни ташкил этади.

Мактаб ёшига етган болаларнинг маънавий-маданий жихатдан етуқлигига куйиладиган минимал талаблар:

- Она Ватан – Ўзбекистон хақида қисқача сўзлаб бериш;
- 8-декабр – Ўзбекистон Конституцияси куни умумхалқ байрами сифатида нишонланишини билиш;
- Ўзбекистон байроғи, герби хақида фикр билдира олиш;
- Ўзбекистон мадхиясини ёддан айта олиш;
- Ватан туйғуси, ватанпарварлик хислари ва миллий ғурурни ёшига мос равишда шаклланганлиги;
- Халқига, Ватанига меҳр ва садокат хисларини шаклланганлиги;
- Буюк сиймолар хақида илк тасаввурларга эга бўлиш;
- Миллий байрамлар хақида қисқача сўзлаб бериш;
- Ўзидан катталарга сизлаб мурожаат қилиш;
- Яхшилик ва ёмонликни фарқлаш;
- Меҳнат қилаётган катталарга кумаклашиш;
- Тасвирий санъат асарларидан завклана олиш;
- «Лаббай», «Хўп булади», «Хуш келибсиз», «Раҳмат», «Саломат бўлинг», «Ош бўлсин», «Мумкинми», «Кечирасиз», «Ширин тушлар кўринг», «Яхши бориб келинг», «Марҳамат» каби сўз ва ибораларни ўз ўрнида қўллай олиш;
- Ширин сўзли бўлиш ва меҳрибонлик қила билиш;
- Овқатланиш қоидаларини билиш ва унга риоя қилишқилиш;
- Мусика тинглаш ва ундан завклана олиш;

Мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия беришнинг асосий вазифалари болаларни жисмоний, ақлий ва маънавий жихатдан равижлантиришдан, уларнинг тугма лаёқати, қизиқиши, эҳтиёжи ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда миллий ва умум инсоний кадриятлар асосида мунтазам таълим олишга тайёрлашдан иборат.

Болада катталар билан мулоқот жараёнида ахлокий ҳулқ атворнинг дастлабки тажрибалари шаклланади. Мулоқотга бўлган эҳтиёж – муҳим ижтимоий эҳтиёж бўлиб, катта ёшли киши бу ижтимоий эҳтиёжни қондирувчи манба ҳисобланади. Ахлокий ҳис-туйғулар ва одатларни тарбиялаш шундай зарурий асос ҳисобланадики, усиз бола шахсининг мураккаброк хусусиятларини, маънавий қамолотни таъминлаш, мамлакатнинг ижтимоий ҳаёт ҳодисалари хақидаги тасаввурларни ва уларга ижобий муносабатни шакллантириб бўлмайди.

Мактабгача болаликнинг дастлабки босқичларида таркиб топтирилган инсонпарварлик асослари унинг ижтимоий йуналганлиги болаларда аста-секин шахснинг жамоатчилик белгилари: ҳулқ-атвор одатлари, муносабатлари ва тасаввурларини шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Аввало болалар муассасасида жамоанинг катта ёшли аъзолари уртасида тўғри ўзаро муносабат услубини вужудга келтириш керак. Ўзаро ҳурмат ва ғамхўрлик, ишга мухаббат, мамлакатнинг сиёсий ва меҳнат ҳаётида иштирок этиш – буларнинг барчаси зарур услубни таъминлаши лозим. Педагогик жамоа ва ота-оналар жамоаларининг тўғри муносабатлари услуби ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бу услуб эса МТМнинг ота-оналар билан мунтазам иш олиб бориши, оила тарбияси тажрибаларини ўрганиш натижасида таркиб топади.

Катталар билан болалар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг юаксак даражаси – мувоффақиятли ахлокий тарбиянинг мажбурий шартидир.

Мактабгача ёшдаги болаларни ахлокий тарбиялашнинг мазмуни ва методлари бу ёшдаги болаларнинг хусусиятларига мос клиши ва у энг якин вақтдаги ахлокий ривожланиш зонасини кўзда тутиши керак. Масалан, агар 4 ёшли болалар ўз тенгдошларига асосан тарбиячининг маслаҳати, курсатмаси таъсирида баҳоли-кудрат ёрдам курсатсалар, 5 ёшга тўлаётганда бундай ёрдамни ўз хоҳишларига кура курсатишлари лозим.

Оилага хос бўлган муҳаббат, ўзаро эътибор, ғамхўрлик муҳити бола хис-туйғусини шакллантиришга таъсир кўрсатади. Оилада қарор топтирадиган ижтимоий хис-туйғулар боланинг кичик ёшдан бошлаб тўғри ахлокий ривожланишининг муҳим асоси ҳисобланади.

«Саломатлик ва хайрихоҳликни тарбиялашнинг чинаккам мактаби – бу оиладир; Отага, онага, бувага, бувига, ака-укаларига, опа-сингилларига муносабат инсонийликнинг синови ҳисобланади», -деган алломаларимиз.

Мактабгача таълим муассасаси тарбиячисининг муҳим вазифаси – ота-оналарга бола шахсини шакллантиришда уларнинг алоҳида роль ўйнашларини тушунтириши, зарур педагогик билим ва кўникмаларини эгаллашларида уларга яқиндан ёрдам беришдан иборат. Болаларнинг маънавий қамолотини таъминлашда маҳалланинг ўрни ҳам каттадир. Маҳалла, аввало, соғлом ижтимоий муҳитдир. Бу ерда қучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла ахлининг ҳулқ-атвори ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Шу маънода маҳалла – Президентимиз И.Каримов таъкидлаганларидек, - ҳақиқий демократик дарсхонадир.

Маҳалла ижтимоий келиб чиқиши, миллати, мижози турли хил бўлган ва оилаларни ташкил қилган одамлардан иборат. Мана шу оилаларнинг бошларини бириктириш, уларни маънавий ва моддий-жисмоний жихатдан мустаҳкамлаш, ёшларни тарбиялаш каби муҳим вазифалар ҳам маҳаллада амалга ошади. Оилаларни бир жамоага, ижтимоий гуруҳга, муассасага, айнан маҳалла бирлаштиради. Уларда ахиллик, ҳамжихатлик, ҳамкорлик, ҳамдардлик, хис-туйғуларини шакллантиради, қамол топтиради.

Ҳар бир фуқаронинг ҳаётида «Шахс-оила-маҳалла» училиги катта аҳамият қасб этади. Бу шарқона турмуш тарзимизнинг ўзига хос тизимидир ва энг муҳими, инсоннинг жамият ҳаётига ўзвий сингиб, ижтимоий муносабатлар иштирокчисига айланишида муҳим воситадир.

Инсоннинг оилада шаклланган иймон-эътиқоди, одоби, орияти, виждони, тафаккури маҳалла муҳитида янада юксалиб халқ манфаатлари, ўз аро иноқлик ва ҳамкорлик хис-туйғулари билан уйғунлашиб, жамиятда соғлом муносабатларнинг шаклланишига олиб келади.

Болаларни халқ оғзаки ижоди билан таништиришдан мақсад: Ватан туйғусини болаларча она алласи, боболар угити, оила тарбияси билан сингдиришдан иборат. Болаларнинг маънавий қамолотини таъминлашда ва уларда маънавий қамолотни ривожлантиришда асосан туртта негизга асосланиш жоиз:

- Умуминсоний кадриятларга содиқлик;
- Халқнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- Инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиш;
- Ватанпарварлик хис-туйғуларини уйғотиш;

Ўз халқига, унинг анъаналарига, тили ва маданиятига муҳаббат ва ҳурматни тарбияламасдан туриб ўз халқини миллатларининг бутун жаҳон ҳамжамиятида тенглардан бири сифатида идрок қилувчи ҳақиқий инсонни ўз Ватанининг жонқуярини тарбиялаш мумкин эмас. Шундай экан, келинлар болаларимизга ёшлиқларидан бошлаб Ватан туйғуси, ватанпарварлик, инсонпарварлик, ғамхўрлик, меҳнатсеварлик тушунчаларини тушунтириб борайлик.

3-МАВЗУ: БОЛАЛАРНИ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ТАЙЁРГАРЛИГИ.

3.1. Боланинг мактаб таълимига тайёрлиги тушунчаси.

Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғри сидаги Низомга мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда, ота-оналарнинг мустакил таълим бериши оркали ёки доимий фаолият курсатадиган мактабгача таълим муассасаларида, шунингдек мактабгача таълим муассасаларига жалб килинмаган болалар учун мактабгача таълим муассасаларда, мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади. Бу ерда улар ҳафтада 2-3 марта шуғулланишади. Ота-оналарга мактабгача таълим шаклини танлаш ҳукуки берилади.

6-7 ёшли боланинг мактаб таълимига тайёрлигини аниқлашда мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбияси билан шуғулланувчилар асосий шарт ҳисобланмиш – боланинг мактабга тайёрлиги мактабгача ва мактаб давридаги ҳаёт тарзи ҳамда фаолияти учун куприк вазифасини уташини, оила ёки мактабгача таълим муассасадаги таълим-тарбия шароитларида мактаб таълимига озорсиз ўтказишни таъминлаш зарурлигини ҳисобга олишлари лозим.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига утиши ҳамиша унинг ҳаёти, ахлоқи, кихикиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча кийин булмаган билим, тушунча, кўникма ва малакалар билан таништириш керак булади.

Етакчи мутахассисларнинг фикрига кура «Мактабга тайёргарлик» тушунчаси болани мактабга тайёрлашнинг қуйидаги йўналишларини ўз ичига олади:

- жисмоний,
- шахсий (рухий),
- аклий
- махсус тайёргарлик.

Жисмоний тайёргарлик боланинг соғломлиги, ҳаракат кўникмалари ва сифати, қўл мушаклари ва қўриш-мотор мувофиқлиги ривожланганлиги билан изоҳланади. Шахсий тайёрлиги, атроф-муҳитга, катталарга, тенгдошларига, усимликлар дунёсига, табиий ҳодисаларга, шахсий маданиятни шаклланганлигини назарда тутди. Аклий тайёргарлик бола образли ва мантикий фикрлаши, тасаввўрнинг, одамийликнинг, билимга кизиқишнинг, мустакилликнинг, ўзини-ўзи назорат қилишга, ҳамда ўқув фаолиятини қузатиш, эшитиш, эслаб қолиш, солиштириш каби асосий турларини билишни ўз ичига олади.

Боланинг мактабда таълим олиши самараси унинг она тилини билишига ва нутқни қанчалик ривожланганлигига купрок боғлиқ булади. Чунки бутун ўқув фаолияти шуларга, яъни нутқий мантикий ривож, боланинг катталарнинг ёрдамисиз мустакил фикрлаши, тил ривожланганлиги ютуқларида эркин фойдалана олиши, ҳикоя қилиш, мулоҳаза юритиш, ўз тасаввурини изоҳлай олиш, тушунарли қилиб баён этиш каби омиллар асосига қурилади. Шунингдек, боланинг мактабда таълим олиши учун амалий интеллект ривож, яъни, унинг намунани қизиш, айтиб туриладиган баёний топшириқни бажариши ҳам муҳим саналади. Ва ниҳоят, махсус тайёргарлик болани саводхонликка ургатиш ва унинг мактабнинг 1 синф ўқув дастур материални етарли даражада эгаллаш ҳақидаги тушунчасини шакллантиришни назарда тутди.

Болаларни мактабда ўқитишнинг самарадорлигини куп жихатдан уларнинг тайёргарлик даражаларига боғлиқ булади. Мактабда ўқишгаўқишга тайёргарлик – мактабгача таълим муассасаси ва оилада мактабгача тарбия ёшидаги болага қуядиган талаблар оркали аниқланади. Бу талабаларнинг ўзига хос томони ўқувчининг янги социал психологик ўрни, у бажаришга тайёрланган бўлиши лозим. Янги вазифа ва бурчлардан қелиб чиқади.

Мактабга қириш бола ҳаётидаги одатий турмуш тарзи, атрофдагилар билан муносабат системасининг ўзгаришига алоқадор муҳим даврдир.

Бола ҳаётида биринчи бор марказий уринни ижтимоий аҳамиятга эга бўлган ўқув фаолияти эгаллайди. Унга одатий бўлган эркин уйин фаолиятидан фаркли уларок, энди таълим мажбурий булади ва биринчи синф ўқувчисидан 4 та жиддий муносабат талаб қилинади. Таълим фаолиятининг етакчи тури сифатида боланинг кундалик ҳаёт жараёнини қайта қуради: кун тартиби ўзгаради, эркин уйинлар вақти қисқаради. Боланинг муваққиллиги ва уюшганлиги, унинг ишчанлиги ва интизомлиликлари талаблар жиддий равишда ортади. Мактабгача ёшдаги болаликка нисбатан ўқувчининг ўз хатти-ҳаракати, мажбуриятларини бажаришга шахсий маъсулияти анча-мунча ортади.

Болаларни мактабга тайёрлаш, биринчидан болалар богчасида тарбиявий ишни мактабгача тарбия ёшидаги болаларни умумий, ҳар томонлама ривожлантиришнинг юқори даражасини таъминлайдиган, иккинчидан болаларни мактабнинг бошланғич синфларида ўзлаштиришлари лозим бўлган ўқув фанларини эгаллашга махсус тайёрлашни таъминлайдиган қилиб ташкил этилишини назарда тутди. Шунга қура замонавий психологик-педагогик адабиётда (А.В.Запарожец, А.А.Венгер, Г.М.Лямина, Г.Г.Петрогенко, Ж.В.Тарунтаева ва бошқалар) тайёргарлик тушунчаси бола шахсининг ривожлантириш сифатида аниқланади ва иккита ўзаро богланган жиҳатларда: «Мактабга ўқишга умумий психологик тайёргарлик» ва «Махсус тайёргарлик» тарзида қуриб чиқилади.

Мактабга умумий тайёргарлик МТМсининг мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ҳар томонлама тарбиялашга оид давомли, мақсадга мувофиқ таълим-тарбиявий ишнинг муҳим якуни сифатида намоён булади.

Мактабга умумий тайёргарлик боланинг мактабга бориш вақтига қилиб ақлий, маънавий, эстетик ва жисмоний риволанишда эришган шундай даражасидирки, у боланинг мактаб таълимининг янги шараитларига ва ўқув материалининг онгли эгаллашга фаол қириб боришлари учун зарур асосни яратади.

Умумий тайёргарлик бола мактаб таълимига утиш даврига қилиб эришадиган психик ривожланишнинг муаян даражаси билан ифодаланади.

Психологик тайёргарлик тушунчаси мактаб таълими нуқтаи-назаридан 1 синфга бораётган бола психик ривожланишидаги муҳим сифат қурсаткичларини мувоффақиятли жамлайди.

Мактаб таълимига *психологик* тайёргарлик боланинг ўқишга интилиши ўқувчи бўлиш иштиёқида билиш фаолияти ва тафаккур операцияларининг етарлича юқори даражаси боланинг ўқув фаолияти элементларини эгаллаши ирода ва ижтимоий ривожланишнинг муаян даражасида намоён бўлишда асосланган тайёрликни ўз ичига олади. Болани мактабга психологик тайёргарлигининг барча компонентлари болани синф жамоасига олиб қириш мактабда ўқув материални онгли фаол эгаллаш кенг доирадаги мактабга оид мажбуриятларни бажаришни қамраб олади.

Болани мактабга махсус равишда тайёрлиги мактабда ўқишга умумий психологик тайёрлигига қушимчадир у болада математика ва она тили қабил ўқув фанларини урганиш учун зарур бўлган махсус билим, қўникма ва малакаларнинг мавжудлигига қура аниқланади. Мактабгача таълим муассасада болаларда энг оддий математика тасаввурларини тарқиб топтириш, нутқни устириш ҳамда саводни эгаллашга тайёрланиш юзасидан ўтказиладиган жадал иш болаларни мактабда ўқишга махсус тайёрланишнинг зарур даражасини таъминлайди.

Мактабга қатнайидиган бола янги турмуш тарзига қишилар билан ўзаро муносабатнинг янги системасига, фаол ақлий фаолиятга тайёрланган бўлиши дарқор. У янги жиддий мажбуриятларни удралаши учун жисмоний ривожланишда муаян даражага эришган бўлиши қерак.

Боланинг мактабда (ўқишга ахлокий-иродавий тайёргарлик) умумий тайёрлиги мазмунида бир неча ўз аро богланган жиҳатлар мавжуд бўлиб, улардан муҳимлари маънавий, иродавий, ақлий, жисмоний тайёргарликдир.

3.2. Болани мактабда ўқишга ахлокий-иродавий тайёрлиги.

Мактабда ўқишга ахлокий-иродавий тайёрлик боланинг мактабгача болалик охирига келиб ахлокий хатти-харакат, ирода, ахлокий хиссиётлар ва онг ривожда унга янги ижтимоий нуктаи-назарни фаол эгаллашига ҳамда ўзининг уқитувчи ва синфдошлари билан ўз аро муносабатларини ахлокий асосда куришга имкон берадиган даражага эришишида ифодаланади.

Ахлокий иродавий тайёрлик катта мактабгача тарбия ёшидаги бола шахсий хулк-атвори ривожининг муаян даражасида намоён булади. Бу муносабатда боланинг мактабгача тарбия ёши давомида ривожланадиган ўз хулк атворини бошқари қобиляти: қоида қи тарбиячи талабаларини англи бажариш, дафъатан асабийлашиб кетишига эрк бермаслик, қуйилган мақсадга эришишда қатъият қи намоён қилиш, қерақли ишни ўзига тортадиган, аммо мақсаддан қалгитадиганига қарши уларок бажариш қўниқмаси ва шу қабилар эътиборга лойиқдир. Булажак ўқувчи хулк-атвордаги ихтиёрийликнинг ривожланиш асосини мактабгача тарбия ёши охирига келиб тарқиб топадиган сабаблар, ўзаро буйсунувчилари ташқил қилади.

Мактабга ахлокий-иродавий тайёрликнинг харф топишида, шунингдек қатта мактабгача тарбия ёшидаги бола шахсий хулк атворидаги *мустиқиллик уюшганлик ва интизомлилик* қабиди хусусиятлар ахамиятлидир.

Мустиқиллик билан ўзвий боғланган хулк-атвор қоидаларини бажариш, янги шароитларда харакатнинг тўғри одатий усуларидан фойдаланиш, ёрдам беришга тайёрлик қобилятидир. Мустиқиллик ва хулк-атвордаги уюшганли ва интизомлилик билан хулк-атвордаги мақсадга йуналганликда, ўз фаолиятини мактабгача таълим муассасада қабул қилинган қоидаларга мувофиқ онгли ташқил эта билишда, фаолият натижасига эриша билиш ва уни назорат қилиш, ўз хулк-атворини бошқа болаларни қи билан мувофиқлаштириш, ўз хатти-харакатлари учун шахсий маъсулиятни қис қилишда ўз ифодасини топади.

Мактабга ахлокий-иродавий тайёрликнинг бошқа муқим тарқибий қисми боланинг қатта ёшлилар ва тенгқурлари билан ўз аро муносабатларини қоидаларга мувофиқ ташқил эта билишдир. Тажрибанинг қурсатишича мактабдаги ўқиш шароитларига мослашиш олдинги йилларда болаларда «жамоатқилик» сифатлари: дустиларга нисбатан қайрихот, қурмат билан муносабатда булиш, ташқилотқилик қўниқмалари, қушмуомалалик, ғамхўрлик билдириш, ўзаро ёрдамга қозирликнинг қанқалик мувоффақиятли шакллантирилганлигига бевосита боғлиқ лигини қурсатади. Бола хулк-атворида жамоатқилик қисларида бундай мажмуининг мавжудлиги уни мактабга ахлокий тайёргарлигининг қурсатқичи була олади ва янги жамоада тенгқурлари билан муомалада қутарини қижобий руқни юзага қелтиради.

Мактабга ахлокий-иродавий тайёрлик, шунингдек, ахлокий қиссиёт ва бола онги ривожининг муаян даражаси билан қам ифодаланади. Бу уринда энг ибратлиси болаларнинг ахлокий хулк атворининг ижтимоий ахамиятини тушунарли уларда ўз хатти харакатларини мустиқил бақолаш қобилятини ривожлантириш, маъсулият, қакгуйлик, инсонийлик ва фуқаролик қиссиётлари элементларини шакллантиридир. Ахлокий-иродавий тайёрлик тарқибига мактабгача тарбия ёшидаги боланинг меқнатга муносабатини ифодаловчи сифатлар мажмуи қам қиради. Бу меқнат қилиш иштиёқи, атрофдагилар меқнатига қурмат, зарур меқнат малақаларини эгаллашдир.

3.3. Боланинг мактабда ўқишга ақлий тайёрлиги. Мактабга ақлий тайёрликнинг муқим тарқибий қисми мактабга ўқишга қираётган болада атроф, дунё қақиди етарлича қенг билиш бойлигининг мавжуд булишидир. Билимларнинг бу фонди ўқитувчи ўз ишини ташқил этишда таянадиган зарур асос қисобланади. Болани мактабга ақлий тайёрлигида болалар эгаллаган билимларнинг сифати ахамиятлидир.

Билимлар сифатининг қурсатқичи биринчи навбатда уларни болалар томонидан онгли эгаллаганлиги; тасаввурларининг аниқ ва табақалаштирилганлиги; оддий тушунқлар мазмуни ва қажмининг тулиқлиги; ўзларига тушунарли ўқув ва амалий вазифаларни қал этишда билимларни мустиқил қўллана олиш қобилятлари; муқтазамлилик, яъни

мактабгача тарбия ёшидагиларнинг нарса ва ходисалар ўртасидаги тушунарли, муҳим алоқа ҳамда муносабатларни акс эттира билиш қобилиятидир.

Болани мактабга ақлий тайёргарлигининг таркибий қисми бола билиш фаолиятини муаян даражада ривожланган бўлишидир. Бу ўринда

Биринчидан билиш жараёнининг ўсиб боровчи ихтиёрийлиги; материални маъно жihatдан ихтиёрий эслаб қолиш ва такрор ифодалаш, нарса ва ходисаларни режали идрок этиш, қуйилган билиш ва амалий масалаларни мақсадга мувофиқ ҳал этиш қобилияти ва шу қабилар;

Иккинчидан билиш жараёнлари сифатини ошириш: сезгиларнинг аниқлиги, идрокнинг тулик ва табақалаштирилганлиги, эслаб қолиш ва такрор ифодалашнинг тез ва аниқлиги;

Учинчидан болада атроф дунёга билиш муносабатлари, билимларни эгаллаш ва мактабда ўқишга интилишнинг мавжудлиги муҳим аҳамият касб этади.

Мактабга ақлий тайёрликни шакллантиришда булажак ўқувчини тафаккур фаолиятининг умумий даражаси муҳим аҳамиятга эга. МТМнинг болаларни ақлий тарбиялашга оид олиб бораётган мунтазам, мақсадга мувофиқ иш шароитларида болаларда (фаолият) тафаккур фаолиятида нарсаларнинг қуп томонлама таҳлил қилиш қобилияти, ижтимоий таркиб топган сенсор эталонлардан фан ҳамда ходисалар хусусият ва сифатларини тадқиқ қилишда фойдалана билиш нарса ва ходисалардаги асосий алоқа, боғлиқ лик, белгиларни аниқлаш асосида оддий умумлаштиришлар қилиш қобилияти, ухшашлик ва фаркланувчи белгиларни изчил ажратиш асосида нарсаларни қиёслашни амалга ошириш қўникмаси таркиб топтиради. Булажак ўқувчиларда ақлий фаолиятнинг элементар мустақиллиги: ўз амалий фаолиятни мустақил режалаштириш ва уни режа асосида амалга ошириш қўникмаси, оддий билиш вазифасини қуйиш ва уни ҳал этиш қўникмаси ва шу қабилар ривожлантирилади.

Мактабда ақлий тайёрлик, шунингдек болалар томонидан ўқув фаолияти элементларини эгаллаб олинишини ҳам ўз ичига олади.

Болалар мунтазам таълим шароитларида мактабгача болалик охирига қелиб, ўқув фаолиятининг асосий таркибий қисмларини: тушунарли ўқув вазифасини қабул қилиш, тарбиячининг курсатмаларини тушуниш ва аниқ бажаришни ишни қатталар томонидан курсатилган усулларида фойдаланиб бажариб бир натижага эришиш, ўз фаолияти, ҳулқ-атвори, топшириқларни бажариш сифати устидан назорат қилиш қўникмасини, ўзининг ва бошқа болаларнинг ишларига танқидий баҳо бериш қобилиятини, эгаллаб олишлари керак.

Нутқни қанчалик юқори даражада ривожланган бўлиши болани мактабга ақлий тайёргарлигининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Товушни аниқ талаффуз қилиш, лугатнинг бойлиги, ўз фикрини мантикий грамматик тўғри баён қила билиш, маданий нутқ муомаласи-буларнинг барчаси мактабда муваффақиятли ўқишнинг зарурий шартини ҳисобланади.

Ақлий тайёрлик таркибига шунингдек, саводнинг бошланғич асослари оддий математик тасаввурлар, она тили етарлича қенг билим, қўникма ва малакалар доираси ҳам қиради.

Шундай қилиб, мактабдаги ўқишга ақлий тайёрлик болаларни ақлий ва нутқий ривожлантиришнинг ўзаро боғланган таркибий қисмлардан таркиб топади. Билиш фаолияти, билиш қизиқишлари, бола тафаккури усуллари, атроф дунё ҳақидаги анғланган системалаштирилган тасаввурлар ҳамда элементлар тасаввурлар, нутқ ва элементар ўқув фаолияти умумий даражасининг бирлиги болаларда мактабдаги ўқув материални эгаллашга ақлий тайёрликни вужудга келтиради.

3.4. Боланинг мактабда ўқишига жисмоний тайёрлиги. Болани мактабда ўқишга жисмоний тайёрлиги ўқишнинг муваффақиятли бўлишида қатта аҳамиятга эгадир. Мактабга чиқиш муносабати билан бола турмуш тарзининг қайта қурилиши, қун тартибининг ўзгариши, жиддий ўқув меҳнати, дарсларнинг давомийлиги ундан сезиларли жисмоний зур беришни талаб қилади. Мактабга жисмоний тайёрлик қупгина таркибий қисмлардан таркиб топади.

Бу биринчи навбатда бола саломатлигининг яхши булиши, организмнинг чиникканлиги, маълум даражада чидамлилиги ва иш қобилияти, касалликларга қаршилиқ курсата олишидир. Болаларни мактабга тайёрлашда бармоқ майда мускулларининг ривожланиши алоҳида урин эгаллайдики, бу ёзувни муваффақиятли эгаллашнинг зарурий шарти.

Мактабга жисмоний тайёрлик шунингдек бола томонидан маданий гигиеник малакаларни эгалланишини, уларда шахсий гигиена қоидаларига риоя қилиш одатини тарбиялашни назарда тутди.

Жисмоний тайёрлик бола мактабга етукликни шакллантиришнинг зарур таркибий қисми ҳисобланади.

Мактабга етукликни аниқлашда бола соғлигининг ҳолати ва организмнинг биологик етуклигини баҳолаш (антропометрик курсаткичлар суяк, мушак, нафас олиш ва юрак-томир системасининг) ривожланганлигини назарда тутувчи қуп омилли таҳлилдан, мактабга функционал тайёрликни «Мактабга етуклик»ни асосий курсаткичи ва энг аввало бир қатор физиологик функцияларининг ривожланиш даражасини баҳолашдан фойдаланилади. Буларга: партада анчагина ўзққ муддат утириш учун зарур буладиган тормизланиш қобилиятининг ривожланганлиги; ҳаракатларни яхши бошқариш, жумладан ёзиш ва расм солишга алоқадор график вазифаларни бажаришда зарур буладиган бармоқларнинг майда ҳаракатлари; ижобий ва тормозланишига ҳос шартли алоқаларни нисбатан тез ҳосил қилиш ҳамда мустаҳкамлаш, шунингдек иккинчи сигнал системанинг етарлича ривожланганлиги таълиқлидир.

Болаларни «Мактабга етуклиги»ни аниқлаш мақсадларида гигиенистлар Керн-Ирасекнинг (ЧССР) тестлари, совет тадқиқотчилари (М.М.Антропова, М.М.Қольцова, Т.С.Қороқина ва бошқалар) томонидан ишлаб чиқилган методикадан фойдаланадилар. Болаларни текшириш уларни мактабда олти ёшдан ўқишлари мумкинлигини аниқлаш имқонини беради.

Болаларни мактабга жисмоний тайёрликларини текшириш натижаси қупчилик болаларда унинг асосий курсаткичлари норма атрофида эканлигини ва ҳатто ундан илғарилашини курсатди.

Қун тартиби, қиниктирувчи муолажалар, мунтазам жисмоний тарбия машғулотлари, ҳилма-ҳил ҳаракатли уйинлар ва жисмоний машқлар фаол ҳаракат режими болаларни мактабда ўқишига жисмоний тайёрлигини таъминлашнинг зарурий шартлари ҳисобланади.

1. Жисмоний ривожланганлик даражаси

- Мустақил тарзда жисмоний машқларни бажара олиш;
- Буйруққа (старт, стоп) асосланиб югура олиш;
- Нарван ёрдамида тепалиққа чиқа олиш ва пастга туша олиш;
- Нарван устида утириб олдинга силжий олиш;
- 5 секунд давомида арқонда осилиб туриш;
- Ағимқок уча олиш;
- Чекланган саф ва қизик буйлаб юра олиш;
- Қия қуйилган тахта устидан юриб ута олиш;
- Бир оёқда қалдирғоч бўлиб тура олиш;
- Оёқ учлари билан буюмларни қисиб қутариш, пастга суриш ва бир жойдан иккинчи жойга қучира олиш;
- Жойдан туриб 15-20 марта сакрай олиш, 70-80 см ўзунлиққа сакрай олиш, 30 см баландлиқдаги тусиқдан сакраб утиш;
- Тухтамасдан 2-3 минут давомида югура олиш; 100 метр масофани тухтамасдан югуриб утиш;
- 10 метр масофани эмақлаб утиш;
- Сафда тўғри туриш ва сафни ўзунасига юриш;
- Сафланиш ва қайта сафланишни билиш;
- Мусиқа охангига мос ҳолда ҳаракат қила билиш;
- Қоптоқни иргитиш ва илиб олиш;

- Илон изи шаклида юриш;
- Туп-туп бўлиб айлана буйлаб юра олиш;
- Халк уйинлари «Ким чаккон», «Ок теракми-кук терак?», «Куёним куёним не булди?», «Читти гул», «Боглам-боглам», «Ким олади шу гинани».

3.5. Нутк ва тафаккурни ривожланганлиги.

- Товуш, сўзларни аниқ ва тўғри талаффуз этиши; 3000тадан ортиқ сўзни тушуниш ва билиш;
- Расмга караб гап тўзиш;
- Эртақ ва хикояни тинглаш, мазмунини тшуниш;
- Эшитган кичик эртақ ва хикояларни қайта сўзлаб бериш;
- Ифодали нуткка эга булиш;
- Теварак-атроф, табиат манзараси хақида қискача сўзлаб бериш;
- Ифодали нуткка эга булиш;
- Теварак-атроф, табиат манзараси хақида қискача сўзлаб бериш;
- Турли мавзудаги 6 та шеърни ёддан айтиш;
- Ота-она, тарбиячи тавсияси билан ҳаётий мавзулар буйича қискача хикоя тўзиш;
- Катталар ва уртоклари билан суҳбатда фаол иштирок этиш;
- Катталар ва уртоклари билан гаплашиш маданиятига эга булиш; ва х.к.

Боланинг тафаккурини ривожланишига оид.

- Ўз фикрини мустақил, эркин баён этиш ва ҳулоса чиқара олиш;
- Мантикий тафаккур қилиш малакаларига эга булиш;
- Тафаккур операциялари (анализ, синтез, умумлаштириш, аниқлаштириш, такқослаш, аналогия ва бошқаларни) ёшига мос ривожланиши;
- Фикрий мушоҳада юритиш;
- Теварак атрофни тўғри идрок этиш;
- Таълимий уйинлар воситасида тафаккурни пешлаш.
- Гул, дарахт турларини рангига, баргига, мевасига караб фарқлай олиш.
- Ўз фикрини талаб эҳтиёжларини сўз билан ифодалаш;
- Қирқиб булақларга ажратган воқеабанд расмларни териш, яхлитлаш;
- Турли тасвирлардан яхлит образ ярата олиш;
- Геометрик шакллардан маълум мазмунга эга бўлган тасвирлар тўзиш;
- Сўзлардан гап тўза олиш;
- Ўз фикрини баён этганда такқослаш, умумлаштириш, таҳлил қила олиш;
- Биринчи унликдан сон таркиби (алоҳида бирликдан) ва 2 3 4 5 6 7 8 9 10 сонларини ўзидан кичик бўлган икки кичик сондан таркиб топганлигини билиш;
- Биринчи унликдаги ҳар бир сонни қандай ҳосил булишини билиш, бунинг учун сон қаторидаги аввалги сонга 1ни қушиш ва кейинги сондан 1 ни айириш.
- 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 рақамларини ҳамда + - = ишораларини билиши;
- 1 3 5 0 сумли пулларни билиш;
- Утаётган ҳафта кунларини кетма-кетлигини, кун қисимларини билиш;
- 10тагача бўлган бирикмалардан санаш, санаб ажарата олиш;
- нарсаларни сонини рақам билан мувофиқлаштира олиш;
- Тўғри ва эгри чизикларни ўқурчак туртбурчакларни бир-биридан фарқлаш ҳамда тасвирлаш.
- Ҳозирги замон техникаси компьютер хақида тасаввурга эга булиш;
- Экологияни билиш;
- Мевали дарахтларни олма, ўзум, шафтоли, нок, олча, гилос, олхури, урик номларини билиш ва ҳамда тасаввурга эга булиш;
- Манзарали дарахтларни тоқ, терак, арча, чинор хақида тасаввурга эга бўлади;

- Гуллар, атиргул, бойчечак, кокигул, чинни гул, лолакизгалдок хакида тасаввурга эга булиш;
- Сабзавот ва полиз экинларини номларини билиш;
- Хона усимликларини бошка усимликлардан фарки.
- Уй хайвонлари куй, сигир, от, бури, эшак, ит, мушук, эчки, ёввойи хайвонлардан бури, тулки, айик, паррандалардан товук хуроз, урдак, гоз, хашоратлардан чумоли, ниначи, ари, кунгиз, капалак номларини билиш ва улар хакида тасаввурларга эга булиш.
- Кушларни калдиргоч, чумчук, мусича, кабутар, булбул, карга, тути номларини билиш ва у хакида тасаввурларга эга булишлари керак;
- Уй рўзгор, стол, стул, хонтахта, жавон хакида тасаввурларга эга булиш;
- Уйдаги электр жихозларидан электр чирок, телевизор, радио, магнитофон, дазмол хакида тасаввурларга эга булиш;
- Тарспорт воситалари велосипед, автобус, автомобил, троллейбус, трамвай, метро, поезд, самолёт хакида тасаввурларга эга булиш;
- Тоғ, дарё, қўл, бог, гулзор, пахтазор, экин майдонлари, яйлов хакида тасаввурларга эга булиш;
- Хаво, сув, қуёш, шамол, булут, ёмгир, қор хакида ёшига мос равишда тасаввурларга эга булиш;
- Йил фасллари номини кетма-кетлигини табиат ўзгаришлари хакида илк тасаввурларга эга булиш;
- Кун ва тунни фаркини англаш;
- Эрталаб, кечкурун, пешинни фарклаши;

3.6. Маънавий маданий етуклик.

- Она Ватани Ўзбекистонхакида қискача сўзлаб бериш;
- Ўзбекистонбайроғи, герби хакида фикр;
- Ватан туйғуси, ватанпарварлик хислари ва миллий ғурурни ёшига мос равишда билиши;
- Халқига Ватанига меҳр ва садокат хисларини шакллантириш;
- Беруний, Ибн Сино, А.Темур, Навоий, Улугбек, Бобур каби буюк сиймолар хакида илк тасаввурга эга булиш;
- Миллий байрамлар хакида қасқа сўзлаб бериши;
- Тўғри саломлашиш ва хайрлашишни билиши;
- Ўзидан катталарга сизлаб муроҷжат қилиши;
- Қўлини қуқсига қуйиб илтифот қурсатиши;
- Уйда қучада меҳмон борлигида қиядиган қийимларни фаркланишини ва уларни ўз ўрнида қийиши;
- Ширин сўзлаб булиш ва меҳрибонлик қила билиш;
- Утириш ва юриш қоидаларини билиш уларга риоя қилиш;
- Уйда богчада меҳмонда қучада ўзини қандай қуттиш қераклигини билиш ва унга риоя қилиш;
- Яхшилик ва ёмонликни фарқлаш;
- Уртоклари билан биргаликда уйнай олиш;
- Уйин майдонида мулоқот қила олиши ва уртокларини рағбатмаслик зарурлигини билиш;
- Хол аҳвол сурашни билиш;
- Катталар меҳнатини қадрини билиш;
- Ўзига ишониш;
- Оқил ва қучсизларни қимоя қилишни;
- Ўз-ўзига қизмат қила олиш;
- Уйда ёки богча қовлисида енгил меҳнатларни қажара олиш;
- Ошқона анжомларини қойнақ, қиёла, қошиқ, қикопча, қичок қабиларни қазифасини билиш;

- Мехнатсевар булиш, яхши одат эканлигини билиш;
- Мехнатсевар куролларини теша, болгача, болтача, кайчи, урок кабиларни вазифасини билиш;
- Тежамкорлик зарурлиги билиши;
- Ўзини озода тутта олиш;
- Тўғри ювиниши;
- Сочик, совун, тиш ювиш пасталари ва чуткасидан тўғри фойдаланиши;
- Мустакил сочни тараш, турмаклаши;
- Мустакил тартибли кийиниш ва ечинишни;
- Кийим, уйинчок ва хона анжомларини ўз жойига қўйиб билиши;
- Овқатланиш қоидаларини билиши ва унга риоя қилиши;
- Тасвирий санъат асарларидан завқлана олиши керак;

4-МАВЗУ: БОЛАНИНГ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ТАЙЁРГАРЛИГИ ТАХЛИЛИ

4.1. БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГА ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИ.

Мактабнинг бола шахсига қўядиган асосий талабларидан бири психологик тайёргарликдир. Боланинг психологик тайёргарлиги унинг жамиятдаги ижтимоий мавқеини ўзгариши ва кичик мактаб ёш давридаги болалар ўқув фаолиятининг ўзига хослиги билан ўзвий боғлиқ.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, мактабга психологик тайёргарлик доимий ҳисобланмайди, балки у доимо ўзгариб бориб боради. Психологик тайёргарликнинг таркибий жихатлари: интеллектуал (ақлий), маънавий ва иродавий тайёргарликдан иборатдир.

Аксарият ҳолларда боланинг ақлий ривожланганлик даражаси ҳақида гапирилганда унинг сўз бойлиги захираси билан аниқланадиган ақлий билимлари миқдорига кўпроқ эътибор берилади. Ота-она, ҳатто айрим ўқитувчилар ҳам бола қанчалик кўп билса, у шунчалик ривожланган бўлади, деб ўйлайдилар. Аслида эса ундай эмас, фан-техника, оммавий ахборот воситаларининг кенг тарқалганлиги туфайли бугунги кун болалари гўё маълумотлар уммонида сўзиб юргандек бўлмоқдалар. Бу эса улардаги сўз бойликларнинг кескин ўсишига асос бўлмоқда, лекин бу уларнинг тафаккури ҳам шундай жадалликда ривожланаяпти, деган гап эмас.

Мактабда амал қилинаётган ўқув дастурларини ўзлаштириш боладан нарсаларни таққослаб билиш, таҳлил қилиш, умумлаштириш, мустакил ҳулосалар чиқариш каби билиш жараёнларининг етарлича ривожланган бўлишини тақозо этади. Шунинг учун ҳам ҳозирги кунда мактаб амалиётчи психологлар томонидан болаларни биринчи синфга қабул қилиш жараёнида кенг фойдаланилаётган психодиагностик воситалар, тестлар, суровномалар, асосан болада юқорида келтириб ўтилган хусусиятнинг ривожланганлик даражасини аниқлашга мувожазланган методикалардан иборатдир.

5-7 ёш боланинг мактабга интеллектуал (ақлий) тайёргарлигининг яна муҳим курсаткичларидан бири бу улардаги образли тафаккурнинг олий даражада ривожланганлигидир. Буларга таянган ҳолда бола атроф-муҳитдаги нарсаларнинг уртасидаги энг муҳим хусусиятларни, муносабатларни фарқлаб олиш имкониятига эга бўлади. Бу уринда болалар қизмалар тасвирларини шунчаки тушунибгина қолмай, балки улардан муваффақиятли фойдалана оладиган бўладилар.

Бироқ уларнинг тафаккури умумлаштириш ҳислатларига эга бўла олсада, предметлар ва уларнинг (тафаккури) ўрнини босувчилар билан аниқ хатти-ҳаракати образлилигича қолдиролмайди.

Мактабгача ёш давридаёқ бола кичик мактаб ёш даврида етакчи фаолият тури бўладиган – ўқув фаолиятига тайёрланган бўлиши лозим. Бунда болада маълум бир тегишли масалаларнинг шаклланган бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Бундай масалаларнинг асосий хусусиятларидан бири боланинг ўқув топширигини ажратиб олиши ва фаолиятни мустакил мақсадга айлантира олишидир.

Бундай жараёнлар биринчи синф ўқувчиларидан топширикда ўзи белгилаган ўзгариш, янгилик аломатларини кидириб топа билиш ва улардан хайратланишни, кизикишни талаб қилади. Бундай топшириқлар амалий ишларга айлантирилса ёки уйин тарзида бажарилса, осонроқ кечади ва бола ўзлаштиради.

Юкорида тухталиб утганимиз интеллектуал тайёрлик боланинг мактабда мувофакиятли ўқиб кетиши учун ягона замин эмас.

Агар бола зарур малака ва кўникмалар захирасига эга булса, унда интеллектуал ривожланганлик даражаси ҳам юкори булса-ю ўқувчиликнинг ижтимоий ҳолатига шахсан тайёр булмаса, мактабда ўқиб кетиши кийин кечади. Агар уқитувчи ёки ота-она уни ўқишга кизиктира олмасалар, ўқув вазифаларини зурма-зураки, сифатсиз, қўл учида бажарадилар. Бундайларда зарур натижаларга эришиш кийин булади.

Энг ёмони, бу ёшда мактабга боришни хохламайдиган болалар ҳам учраб туради. 5-7 ёшли боланинг мактабга боришдан бош тортиши асосан уни тарбиялашда ота-оналар томонидан йул куйилган хатонинг оқибати ҳисобланади. Айрим ота-оналарда мактабгача ёш давридаги болани мактаб билан куркитиш ҳоллари ҳам кўзатилади.

- *Иккита гапни эплаб гапира олмасанг, мактабда қандай уқийсан?*
- *Санашни билмайсан-у, мактабга қандай борасан?*
- *Мактабга борсанг, уртокларинг бу қилигингдан қўлишади!*
- *Ҳеч нарсани билмайсан, мактабга борсанг бизни уялтирасан!*

Қаби таъна-дашномлар, болада мактабдан курқиш, ундан ҳавфсирашнинг шаклланишига асос булиши мумкин. Шундай курқув билан мактабга борган болаларнинг мактабга бўлган муносабатини ўзгартириш, уларда ўзига нисбатан ишонч уйғотиш учун ҳаддан зиёд куч, вақт, меҳнат, сабр-тоқат, чидам, эътибор зарур булади. Бу эса болада олдиндан мактабга нисбатан ижобий муносабатни шакллантиришга қараганда шубҳасиз, мураккаб жараёндир.

Болани биринчи синфда ўқитишда юзага келадиган кийинчиликларнинг сабаби катталарнинг бола билан буладиган мулоқотлари шакли у ёки бу вазиятга боғлиқ булмаган ҳолда, шахсий аҳамиятга эга булиши муҳим аҳамиятга эга. Бундай мулоқот боланинг катталар эътиборига ва ҳамдардчилигига бўлган эҳтиёж ва эҳтиёжларни катталар томонидан қондирилиши билан характерланади. Мулоқотнинг бу шаклига эришган болалар учун катталарга эътибор, улар мурожатини тинглаш ва тушунишга интилиш ва катталар томонидан ҳам уларга нисбатан шундай эътибор қурсатилишига бўлган ишонч ҳосилдир. Бундай болалар катталарнинг турли вазиятларда (қучада, уйда, меҳмонда, ишхонада) ўзларини қандай тутишларини фарқлай оладилар. Катталарнинг бундай ҳулқни англаш эвазига болалар ҳам катталарга, уқитувчиларга, шу вазиятга мос равишда муносабатларни намоён қилади. Агар болада катталарга нисбатан бундай муносабатлар шаклланмаган булса, унга мос равишда катталарга нисбатан ҳам тегишли муносабат юзага келмайди, бу эса албатта бола билан олиб бориладиган таълим жараёнини мураккаблаштиради.

Ота-оналар ҳар бир бола рухий ривожланишида ўзига ҳос хусусиятларга эга эканлиги ва бу хусусиятлар уларнинг у ёки бу фаолият турини эгаллашида намоён булишини ёдда тутишлари лозим. Баъзи болалар эндигина биринчи сўзларни ўзлаштирганларида уларнинг тенгқурлари аллақачон маълум бир иборалар билан гаплаша оладиган буладилар.

Таълим жараёнида бола имкониятларининг намоён булиши маълум даражада наслий омиллар билан ҳам боғлиқ дир. Болалар ўз темперамент хусусиятларига қура ҳам бир-бирларидан ажралиб турадилар:

- Хушчакчак, сергап, қувноқ, ҳаётнинг ўзгарувчан шароитларига тез мослаша оладиган болалар – сангвинник темпераментга мансуб буладилар.
- Қупинча нохуш кайфиятда юрадиган, таъсирчан, қамгап, суст болалар – меланхолик темпераментга қирадилар.
- Хотиржам, бефарқ, қамҳаракат, нутқи суст болалар – флегматиклар дир.
- Жаҳлдор, бетокат, серзарда, ҳаракатчан болалар – холерик ҳисобланадилар.

Болалар катталарнинг ёрдамига мухтож булишига караб ҳам бир-бирларидан фарк киладилар. Баъзи болалар бирор хатти-харакатни бажаришни бир неча марта курсатиш, тушунтириш, кетидан эргаштириш керак. Бошка болаларга эса бажариладиган иш бир мартаба курсатилса етарли булади. Шундай болалар ҳам борки, улар берилган вазифани мустакил бажарадилар. Болалар ўзларини кизикувчанлик, аклий фаолликларига караб ҳам бир-бирларидан ажралиб турадилар. Баъзи болалар куп савол берадилар ва ҳаракатчан буладилар, баъзи болаларни эса ҳеч нарса кизиктирмайди. Ота-оналар болаларидаги ўзига хосликларни канчалик чуқур билсалар, уларга ургатишни муваффақиятли ташкил кила оладилар.

Болаларнинг мактабга психологик тайёргарлиги кенг ва мукаммал бўлиб ривожланган булиши даркор. Болаларга канчалик яхши билим берсак, уйлайманки улар келажакда Ватанга садокат руҳида, етук инсон бўлиб етишадилар. Демак, тарбиячи бола шахсида ахлокий хис-туйгуларни тарбиялаш учун ҳамма восита ва методларни қўлласа, яхши ҳулк намуналарини ўргатиш анча осон кечади.

4.2. БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА САЛОМАТЛИГИ ВА ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНГАНЛИГИНИНГ АХАМИЯТИ.

Ўқиш учун болалар анчагина жисмоний ва аклий куч сарфлашлари керак. Шунинг учун ота-она бола мактабга боргунига қадар унинг тўғри жисмоний ривожланиши ва соғлом бўлиб усиши ғамхўрлик қилиши жуда муҳимдир.

Бола ҳаётининг режими. Одатда, соғлом бола касалманд ва заиф болага нисбатан мактаб режими ва бутун дарс давомида ўзида жуш уриб турган гайратларини тийиб жим утиришга тезроқ қуникади. Хар бир бола аниқ кун тартибига онгли равишда риоя қилишига боғлиқ. Болани мактаб режими таъёрлашда, унинг соғлигини мустаҳкамлашда эрталаб маълум вақтда унингдан туриш, овқатланиш ва уйкуга ётишга аниқ риоя қилиниши керак.

Хар бир оила меҳнат фаолиятининг характери, маиший шароити, болаларнинг сони ва шу қабиларга ўз яшаш тартибини урнатади. Бирок сиз бир нарсани, яъни мактабгача ёшдаги боланинг нонуштаси ва тушлиги уртасидаги оралик 4 соатдан ошмаслигини, тушлик ва кечки овқат уртасидаги оралик – бир оз каттарок (6-7 соат), бунинг орасида енгил овқатланиш кечки чой булиши кераклигини унутмаслигиниз керак.

Боланинг бир суткадаги уйқуси тахминан 11 соатни ташкил қилиши керак. Бола тушликдан сунг 1-1,5 соат дам олишга одатлансин. Кечкурун у доимо бир вақтда, яъни 9 дан кечикмай ухлагани етсин. Бола мириқиб ухласин десангиз, қуйидаги қоидаларга риоя қилинг:

- бола ухлайдиган хонани яхшилаб шамоллатинг;
- болани ухлашга ётишдан олдин тишини тозалашга, юз-қўли, буйни, оёгини ювишга одатлантиринг;
- болага уринда нонушта қилишга асло йул қуйманг;

Боланинг нормал ривожланиши учун у тоза ҳавода куп ҳаракат қилиши керак. Тенгдошлари билан чопсин, сакрасин, нарсаларга тирмашиб чиксин. Бола очик ҳавода киш ойларида 4 соатдан кам булмасин, ёзда эса деярли бутун кунини очик ҳавода утказсин.

Болага ўззу-кун тиним билмай лакиллаб юришга йул қуйиб булмайди, бундай ортиқча ўйноқликдан бола мактабнинг талабчан интизомига қуникиши қийин булади. Ҳаракатли уйинларнинг тинч машғулотлар билан алмашилиб туришини кўзатиб бориш зарур.

Боланинг кундалик режимга амал қилиши учун асосан, қатъий назорат лозим. Бола кундалик режимни бажариш мажбурийлигига ва ҳеч қандай ғап, илтимослар, маълум вақтда овқатланмаслик ҳамда уйнамасликка сабаб була олмаслигига қуникиши керак. Шу билан бирга режимнинг зарурлиги ва унинг фойдасини доимо тушунтириб бориш лозим. Масалан:

- *Эрталабки бадантарбия машқларини яхши бажардинг, энди кун буйи тетик юрасан;*

- Баракалла, гулларни тозалаб яхши килибсан. Менга анча ёрдаминг тегди;
 - Ўз вақтида овкатлансанг, тез усасан ҳамда, касалга чалинмайсан;
- ва шу кабилар.

Режимнинг киммати бола фаолиятининг хар хил турларининг алмашилиб туришини таъминлашдир, бу эса ёш, усувчи организмни чарчашдан саклайди, боланинг хар томонлама камол топишига имкон беради. Масалан, бола расм солишга кизикиб кетиб, столдан 40 минут давомида турмади, лекин у актив харакат килиши, яъни ўйнаши, чопиши керак. Шунинг учун у уйнаб бўлганидан кейингина унга тинч уйин ёки машғулоти тавсия килиш мумкин. Агарда иш шу йусинда кетса, бола шундай тартибга риоя килса, у кай даражада булмасин аста-секин ўз фаолиятини бошқаришга одатланади, бу уни кундалик ва мактаб режимининг асосий қоидаларига осонгина қўниқишида катта ахамиятга эгадир.

Олти ёшли боланинг кундалик режими тахминан қўйидагича бўлиши мумкин:

№	Кундалик режим	Вақти
1.	Уриндан туриш, бадан тарбия машқларини килиш, ювиниш, уринни йиғиштириш.	8.00-8.45
2.	Нунушта	8.45-9.15
3.	Сайр	9.15-10.00
4.	Машғулоти	10.00-11.00
5.	Очик хавода уйнаш, сайр килиш, кунгил очиш.	11.00-12.45
6.	Тушлик овкат	12.45-13.15
7.	Кундўзги уйку	13.15-15.00
8.	Ўзи ёктирган иш билан шуғулланиш учун буш вақт	15.00-16.00
9.	Кечки чой	16.00-16.15
10.	Очик хавода сайр килиш ва уйнаш	16.15-18.00
11.	Кечки овкат	18.00-18.30
12.	Тинч уйинлар, катталар топширигига кура қўлидан келадиган ишларни бажариш	18.30-20.15
13.	Уйкуга тайёрланиш, гигиеник тадбирлар (тишни тозалаш, ювиниш)	20.15-20.30
14.	Тунгу уйку	20.30

5- МАВЗУ: БОЛАЛАРНИ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ТАЙЁРГАРЛИГИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР.

5.1. БОЛАНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА ОИЛАНИ ВА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИНГ ЎРНИ

Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғрисидаги Низомга мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда ота-оналарнинг мустикил таълим бериши оркали ёки доимий фаолият курсатадиган мактабгача тарбия муассасаларида, шунингдек мактабгача таълим муассасаларига жалб килинган болалар учун болалар богчасида, мактабларда, махаллаларда ташкил этилган махсус гурухлар ёки марказларда олади.

Болани мактабга тайёрлашда оилани ўрни жуда каттадир. Бола тарбиясида оиланинг барча аъзоларидан нафакат болаларга нисбатан тўғри муносабатни, балки уларнинг тақдири учун юксак маъсулият хиссини ҳам талаб килувчи кийин ва мураккаб ишдир.

Оила болани мактабга тайёрлашда тарбияни хар томонлама, жумладан маънавий, ахлокий, аклий, эстетик, жисмоний ва меҳнат тарбияларини биргаликда олиб бориш яхши самара беради.

Маънавий тарбияни болага утмишда Ватан равнаки, эл-юрт тинчлиги ва фаровонлиги йулида курашган халк қахрамонлари хакида гапириб бериш, давлатимизнинг рамзий белгилари билан таништириш, мустикиллик, Ватан хакидаги шеър ва кушикларни ёд олдириш, кадрийат ва анъаналаримизни ургатиш оркали сингдириш мумкин.

Оилавий тарбия жараёнида шахснинг бир катор *ахлокий* жихатлари шаклланади-ки, бошка ҳеч қайси тарбия объекти оиладагидек юкори натижа бермайди. Уларга инсонпарварлик, меҳр-мурувват, раҳм-шафкат, ҳамдардлик, муомала маданияти, бурчи ва садокат миннатдорчилик каби инсоний фазилатлар туради.

Келажак авлодга *эстетик тарбия* беришда ҳам оиланинг муҳим ўрни бор. Оила даврасида кушиқлар куйланиши, бирор эртас ёки асарни оила даврасида ўқиш, бирга спектакл ва кино куриш ва таҳлил қилиш, қийиниш маданиятини шакллантириш, уйда гуллар парвариш қилиш, расм солиш ва ҳақозолар болани эстетик тарбиясини шакллантиришдаги жихатлардир.

Ота-оналар вояга етётган фарзандларининг *жисмоний* баркамоллигига ута маъсулият билан қарашлари лозим. Масалан: эрталабки бадан тарбия машқларини болалар билан биргаликда бажариш, тўғри ва витаминлаштирилган овқат бериш, дам олишни, уйқуни тўғри ташкил этиш вақтида шифокор назоратидан ўтказишлари зарур.

Бола ҳаётида *меҳнат тарбияси* муҳим саналади. Болаларни меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялаш, уларда меҳнат қилиш одобини шакллантириш ва қўникмалар ҳосил қилишда, уларнинг қизиқишлари ҳисобга олингандагина эришилади. Ота-оналар болани мактабга тайёрлашда унда меҳнат қўникма ва малакаларини ҳосил қилишга, меҳнатга эҳтиёжни тарбиялашга, бошқаларнинг меҳнاتини қадрлашга, меҳнат натижаларини эҳтиёт қилишга ургатишга жиддий эътибор беришлари лозим. Меҳнат болаларда уюшқоқлик, диққат, саранжом-сарифталиқни тарбиялаш, шунингдек мақсадга эришишда сабот ва матонат каби ирода хусусиятларини ривожлантириш воситасидир.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада тарбиялашни, ота-оналар билан ҳамкорлиқни бундан кейин янада такомиллаштириш йулларини излаб топиш оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини мустаҳкамлаш мактабгача тарбия муассасалари ходимлари педагогик омиллар, бу соҳада илмий иш олиб боровчи тадқиқотчилар ва услубчиларнинг муҳим вазифасидир.

Болаларни тарбиялаш давлат аҳамиятидаги вазифадир. Унинг тўғри ҳал қилиниши тарбия ишининг қўйилишига комплекс ёндошишга тарбиявий муассасаларнинг, оила ва жамиятчиликнинг тулиқ ўзаро таъсири ва ҳаракатларнинг бирлигига боғлиқ.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига утиши ҳақида унинг ҳаёти, ахлоқи, қизиқиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани богчадаёқ ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча қийин бўлмаган билим, тушунча, қўникма ва малакалар билан таништириш лозим.

Мактабгача таълим муассасаларида тарбиячилар томонидан утқизиладиган машғулотлар жараёнида болаларда мустақил фикрлаш қўникма ва малакалари ҳосил қилинади, тарбиячининг сўзини тинглаш, уртоклари билан гаплашмаслик, ҳар бир тарбиячи томонидан берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилиш, тарбиячи томонидан айтилган фикрларни такрорлашга ургатиб борилади. Ҳар бир ёш гуруҳларда қанча машғулот ўтқизиш МТМтаълим-тарбия дастурида белгилаб қўйилган.

Ҳар бир богчада методик хоналар мавжуд бўлиб, унда болалар богчасида таълим-тарбия дастурининг ҳамма билимлари бўйича методик қўлламалар бўлади. Тарбиячи машғулотлар жараёнида янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод ва усулларидан фойдаланади. Болани ёш, рухий-физиологик хусусиятлари инобатга олинса тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Тарбиячи ҳар бир болани имкониятларини аниқлаб олиши керак, болалар ўзи яшаётган жамоага муносабатига қараб бир неча гуруҳларга бўлинади:

1 *Гуруҳ:* Ижобий ҳуқли болалар бўлиб, улар тез дўстлашадилар. Уларни жамоа аъзолари ҳурмат қилади. Бу тоифадаги болалар жамоанинг фаоллари бўлиб, тарбиячи жамоа муносабатларини урнатилда уларга суянади.

2 *Гуруҳ:* фаол ташаббусга қўшилади, аммо беқарор бўлади.

3 *Гуруҳ:* тортинчок бўлиб уйинда қатнашмайдилар, машғулотларда суст бўладилар. Бундай болаларга алоҳида эътибор зарур.

Тарбиячи ҳар бир гуруҳ болалари билан индивидуал ёндошиб, уларни бир-бири билан ўз аро муносабатга қиришиб, дўстлашишга ёрдам беради.

МТМнинг асосий педагогик вазифаси – болаларни юксак маънавий-ахлокий руҳда тарбиялаш ва уларни мактабда ўқишга ҳар томонлама тайёрлашда ота-оналарга мунтазам равишда ёрдам курсатишдан иборат:

Мактабгача тарбия муассасаси ходимларининг энг биринчи вазифаси – МТМ тарбияланувчиларининг ота-оналари ва оиласининг бошқа аъзолари онгида бола тарбиясида оила биринчи даражали аҳамиятга эгаллиги ва ҳар бир оила болаларининг фаоллашувида оилавий ва ижтимоий тарбиянинг бирлигига эришилгандагина кутилган натижага олиб келишига чуқур ишонч уйғотишдир. МТМ ота-оналарда педагогик билимлар асосини яратади. Уларда тарбия ҳақидаги фанга кизиқиш уйғотади. Ўз билимларини доимо кенгайтириш истагини ва унга интилиш хиссини уйғотади.

Кейинчалик эса мактаб педагогик умумтаълимига киришиб кетиш хиссини уйғотади. Мактабгача тарбия муассасаларида таълим-тарбияни ҳар томонлама, жумладан маънавий, ахлокий, аклий, эстетик, жисмоний ва меҳнат тарбиялари биргаликда олиб борилиб бола мактабга чиқарилади. Бола бoғчада олган билимларини мактабда давом эттиришга шундагина қийналмайди. Акл кенг маънода сезиш, идрок этишдан бошланадиган тафаккур ва ҳаёлни ўз ичига оладиган жараёндир.

Болаларни мактабга тайёрлашда аклий тарбиянинг ўрни катта. Билимлар захирасини кенгайтириш, аклий фаолликни ва мустакилликни ривожлантириш, мактабда яхши ўқиш, кейинги меҳнат фаолиятига тайёрланишнинг муҳим шартидир.

Бола 6-7 ёшдан мактабга утиши, уларни мактаб таълимига тайёрлаш учун аклий ривожлантириш етарли булишини таъминлаш тарбиячидан катта масъулиятни талаб этади. Мактабгача таълим ёшида билим тез суръатда ривожланиб боради, бойиб боради. Нутқ шаклланади, билиш жараёнлари такомиллашади, бола энг оддий аклий фаолият усуллари эгаллаб боради. Болаларда аклий фаолиятни дастлаб муомала орқали, сунг машғулотлар, билиш бериш орқали амалга оширилади.

Теварак атроф, буюм ва нарсалар боланинг сезги органларига яъни анализаторларига таъсир этади ва сезги ҳосил булади. Сезги болаларда айрим хоссаларни билиб олишга ёрдам беради. (Иссик-совук, гадир-будур). Сезги атроф-муҳитни билишнинг дастлабки босқичи ҳисобланади.

Болаларни билимларни эгаллаб олишлари уларни аклий фаоллигини ривожлантириш аклий малака ва кўникма эгаллаб олишлари, уларнинг мактабда муваффақиятли ўқишлари учун булажак меҳнат фаолиятига тайёрланишда манба бўлиб хизмат қилади.

Мактабгача ёшдаги болаларни аклий тарбиялашнинг асосий *вазифалари* қуйидагилардан иборат:

1. Болаларда табиат ва жамият тўғри сидаги билимлар системасини, илмий дунёқарашни шакллантириш.

2. Билимга доир рухий жараёнларни ривожлантириш: сезги, идрок, хотира, ҳаёл, тафаккур, нутқ. Билишга доир рухий жараёнларни ривожлантириш аклий тарбиянинг муҳим вазифасидир.

3. Билишга кизиқиш ва аклий қобилятларни аклий меҳнат маданиятини ривожлантириш. Аклий тарбиянинг вазифаси болалар кизикувчиларни, яъни кизикувчанлигини улар аклининг синчковлигини ривожлантириш ва шулар асосида билишга кизиқиш ҳосил қилишдан иборат.

4. Аклий малака ва кўникмаларни ривожлантириш, яъни энг оддий фаолият усуллари предметларни текшириш улардаги муҳим ва муҳим булмаган белгиларни ажратиб курсатиш бошқа предметлар билан такқослаш мактабгача тарбия ёшидаги болаларга аклий тарбия бериш вазифаларидан биридир. Бу кўникма ва малакалар билиш фаолиятининг таркибий қисмлари бўлиб, боланинг билимларини чуқур эгаллаб олишга ёрдам беради.

Энг муҳими шундаки, болаларга билим берибгина қолмай, уларни олган билимларидан аклий ва амалий вазифаларни ҳал этишга фойдаланишга ургатиш.

Мактабгача таълим муассасаларининг оила билан ишлаш тизимида аниқ мақсад, мазмун булиши керак.

Мактабгача таълим муассасанинг ота-оналар билан ишлашидан жамоа тарзида ва яккама-якка ҳолда ишлаш шакллари мохирлик билан кушиб олиб бориш, кенг аҳоли оммаси орасида педагогик ташвиқот ишларини ташкил қилиш туфайли болаларни тарбиялашда ижобий натижаларга эришиш мумкин. МТМҳодимларидан ота-оналар ва оила билан ҳамкорликдаги ишларидан энг кенг тарқалган шакл ва усуллари келтирамиз.

- Ота-она ва оила билан яккама-якка ишлаш. Бунда оилага тарбиячининг бориши, ота-оналар учун суҳбат ўтказиш, уларга маслаҳат бериш, ота-оналарни боланинг мактабгача таълим муассасадаги ҳаёти билан таништириш кабилар қиради.

- Ота-оналар билан жамоа тарзида ташкил қилинадиган ишлар. Булар ота-оналарнинг гуруҳий ва умумий мажлислари, ота-оналар мактаби, анжуманлар, шанбаликлар, савол жавоб кечалари.

- Курсатмали ишлар – ишнинг бу тури: курғазмалар уюштириш, болаларнинг ишларини намойиш қилиш, очик эшиклар куни, ота-оналар бурчаги, ота-оналар учун кутубхоналар ташкил қилиш.

- Боланинг оиласини бориб куриш ва оила аъзолари билан яқиндан танишиш.

- Ота-оналар педагогик таълим бериш ва бошқаларни курсатиш мумкин.

Болалар мактаб таълимига тайёргарлигига таъсир этувчи омиллар ҳақида гапирар эканмиз, мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада тарбиянинг ота-оналар билан ҳамкорликда, бундан кейин янада такомиллаштириш йулларини излаб топилса мақсадга мувофиқ булар эди. Оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини мустахкамлаш мактабгача тарбия муассасаси ҳодимларининг. педагог олимлар, бу соҳада илмий иш олиб боровчи тадқиқотчи ва методистларнинг ўрни жуда ҳам каттадир.

5.2. БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА МАШҒУЛОТНИНГ ЎРНИ.

Машғулоти тарбиячи томонидан болаларга керакли билим ва малакаларни умумий ҳолда хабардор қилиш демакдир. Машғулотлар кун давомида ўтказилиб борилади. Куннинг биринчи қисмига мўлжалланган машғулотлар анча самара беради.

Машғулоти жараёнида болаларда мустақил фикрлаш қўникма ва малакалари ҳосил қилинади, тарбиячининг сўзини тинглаш, ўртоқлари билан гаплашмаслик ҳар бир тарбиячи томонидан берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилиш тарбиячи томонидан айtilган фикрларни такрорлашга ўрганиб борилади. Ҳар бир ёш гуруҳларда неча марта машғулоти ўтказиш болалар МТМси таълим-тарбия дастурида белгилаб борилади.

Машғулоти турлари ҳақида гапирадиган бўлсак, машғулоти турлари қуйидагичадир:

Болаларни билимларини синовчи машғулотилар – ушбу машғулоти турларни ўтказишдан мақсад, тарбиячи дастурда белгиланган билим ва малакаларини эгаллаш даражасини билиб олади ва кейинги ишлари давомида ишларни инобатга олади.

Комплекс машғулотилар – бу машғулоти болалар МТМси тажрибасида кенг тарқалган бўлиб, бундай машғулоти турларда болаларга янги билим берилади.

Машғулоти турлари тўзилиши эса:

- болаларни уюштириш
- асосий қисм
- якуний қисм

Машғулоти турга тайёрланиш мазмуни ҳам мавжуд бўлиб, ушбу мазмунга қуйидагиларни киритишимиз мумкин:

1. Машғулоти турга режалаштириш.
2. Керакли жихозларни олдиндан тайёрлаш.
3. Болаларни машғулоти турга тайёрлаш.

Болаларни мактабга тайёрлашда тарбиячи машғулоти турга бир бўлимидан битта эмас, балки бутун бир машғулоти тур системасини режалаштириб олиб борилса ижобий натижани қўлга киритлади.

Тарбиячи машғулоти турга жараёнида методик қўлланмалардан фойдаланиб машғулоти турга утиши тавсия этилади.

Хар бир богчада методик хоналар мавжуддир. Унда МТМтаълим-тарбия дастурининг, ҳамда ҳамма булимлари буйича методик қўлланмалар булади.

Етишмовчиликларни тарбиячи ўзи тайёрлайди ва бу ишга баъзан тайёрлов гуруҳидаги яъни мактабга тайёрлов гуруҳидаги болаларни жалб этади. Тарбиячи машғулоти учун керакли машғулотиларни машғулотилардан бир кун аввал тайёрлаб қуяди.

Мактабгача таълим муассасанинг *биринчи кичик гуруҳи*да ҳафтасига 10 та машғулоти утказилади. Улар қуйидагича тақсимланади:

- Атрофдаги воқеалар билан таништириш ва нутқини ривожлантириш,
- Расм чизиш ва лой ёки пластилиндан нарсалар ясаш,
- Қурилиш материаллари билан машқлар,
- Мусика машғулотилари,
- Физкультура машғулотилари.

Машғулотилар 10-15 дақиқа давом этади ва улар шанба кунидан Ташқари ҳар кун ирталаб ва кечқурун ўтказилади. Машғулотилар билан бир каторда сайр вақтида атрофдаги нарсаларни кузатиш, ҳаракатли ва дидактик ўйинлар планлаштирилади.

Машғулотиларнинг катта қисми ривожланиши бир хил даражада бўлган болаларни бирлаштирувчи кичик гуруҳларда утказилади. Батафсил тушунтириш ва катталарнинг ёрдамини талаб қиладиган янги материалдан фойдаланиладиган машғулотилар (масалан, йиғма картиналар ёки янги конструктор, биринчи марта бериладиган машғулотилар) ана шундай утказилади. Ҳаракатларининг навбатига риоя қилинадиган машғулотиларда болалар унча қўл булмаслиги керак. Масалан, гимнастика асбоблари билан утказиладиган физкультура машғулотилари, «Лото» типидagi ва нутқни ривожлантириш машғулотилари ана шундай булади, бунда айрим болалар ўз фаолликлари билан бошқаларини четга суриб қўйишлари мумкин.

Аммо ҳаётнинг учунчи йилида машғулотиларнинг айрим турларини бутун гуруҳ билан ўтказиш ҳам мумкин, чунки бола ҳулқ-атвор қоидаларини (бутун эътибор билан тинглаш, жим утириш) эгаллаган булади, ўз ҳаракатларини бошқа болалар билан мувофиқлаштира бошлайди, катталарнинг нутқи унинг ҳаракатини йўлга солинадиган булади.

Болаларнинг бутун гуруҳ билан айна вақтда мусика машғулотиларини, ҳаракатли ўйинларни, шунингдек болаларнинг ўзлари асосан томошабин буладиган курғазмали инсценировкаларни ўтказиш мумкин.

Машғулоти вақтида тарбиячининг эътиборини ҳеч ким қалғитмаслиги, ҳона жимжит бўлиши, ҳалакит бериши мумкин бўлган ҳамма нарсалар четга олиб қўйилиши керак.

Болаларнинг мустақил фаолияти билан айнаикса ўйин билан боғлиқ машғулотилар катта самара беради. Масалан: мусика машғулотилари, сенсор ривожланиш машғулотиларидан фойдаланиш мумкин.

Ҳаётнинг учунчи йилида болаларни ургатиш курғазмали тарзда олиб борилади.

Машғулотилар – Мактабгача таълим муассасада уқитишнинг ташкил этиш формасидир. Улар мактабгача тарбия ёшидаги ҳамма болалар учун мажбурий; улар учун дастур мазмуни белгиланган, кундалик режимида доимий вақт ажратилган, уларнинг қанча вақт давом этиши тайинланган.

Мактабгача таълим муассасада машғулотилар болаларни мактабга тайёрлашда катта аҳамиятга эга. Бу машғулотиларда болалар ўқув фаолияти қўникмалари ҳосил қиладилар, анча интизомли, уюшган бўлиб борадилар. Уларда барқарор диққат, диққатни бир нарсаларга қарата олиш, иродавий зўр берилиш қобилияти ривожланади. Системали ўқиш натижасида билишга қизиқиш пайдо булади.

Болаларни коллективда уқитиш муайян афзалликларга эга: биргаликда ишда улар бир-бирларига актив таъсир этадилар, ташаббус, фахм-фаросат қурсатиш имконига эга буладилар.

Болалар олдиларига қўнчиликдан қўн-ғайрат талаб қиладиган вазифалар қўйилганда биргаликдаги кечинмалар пайдо булади, коллективизм тўғрисида вужудга келади.

Экскурсиялар, расм чизиш, лой ва пластилиндан буюмлар яшаш, куриш яшашга оид ишларни биргаликда бажариш, умумий уйинларда ва мусика машғулотлардаги рақсларда, ҳаракатларни ривожлантириш машғулотларида бирлашиш, бадиий адабиётни ўқиш туфайли юзага келган биргаликдаги кечинмалар – буларнинг ҳаммаси иннок болалар коллективини вужудга келтиришда ёрдам беради ҳамда, коллективда яшаш ва ишлаш кўникмаси ҳосил қилади.

Машғулотлардаги уқитиш процессида болаларда мактабга ва ўқишга кизиқиш тарбияланади, тўғри ва ҳулқ-атвор кўникмалари, маъсулият ҳисси, ишчанлик, ўзини тута билиш, ишда зур бериш одати ҳосил қилинади.

Болаларга керакли билим ва малакаларни машғулот жараёнида, янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод усулларидадан фойдаланилса, болани ёш, рухий физиологик хусусиятлари иннокбатга олинса, тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Болалар машғулотларни турли ҳил қуринишларини эгаллашлари орқали, ёшлари ўсиб бориш давомида, мактабга бўлган кизиқишлари ҳам ўсиб ривожланиб боради. Ва улар мактабни ҳам ҳеч қийналмай ўқиб, давом эттириб борадилар.

6-МАВЗУ: БОЛАНИНГ МАКТАБДА ТАЪЛИМ ОЛИШГА ТАЙЁРЛИГИНИ ТАШХИСЛАШ УСУЛЛАРИ

6.1. Болаларнинг мактабда таълим олишга тайёрлигини ташхислаш усуллари.

Боланинг мактабда таълим олишга тайёрлигини ташхислаш бу текширув жуда зарур. У оила учун боланинг қайси жихатларига тўзатиш (агар у зарур бўлса) қиритишда, олти ёшлининг муваффақиятлари ва қамчиликлари қандай ёндашишда, шу мақсадда у тарбиячиларга, қолаверса 1-синф уқитувчилари учун ҳам керак. Болани уқитиш учун уни ҳар томонлама билиш керак.

Афсуски бугунги қунда ташхис тизимининг қамқиллашмаганлиги, ўзини оқламаган турли ҳил шаклларни қуплиги таълим муассасаларининг ҳамда ота-оналарнинг болаларни мактабга тайёрлаш борасида қолиятини қийинлаштирмоқда. Масалан, айрим мактабларда болаларни биринчи синфга олишда боланинг мактабга тайёргарлигини белқиловчи асосий қурсатқич сифатида тез ўқиш кўникмаси (бир минутда 50-70 ва ундан ҳам ошиқ сўз) илгари қурилмоқда. Вақоланқи, бу кўникма мактабқача таълим давлат дастурига қиритилмаган.

Агар бола тез ўқишга урганган бўлса ёмон эмас, бирок бу мактабга боришдаги шартли талаб сифатида қабул қилинмаслиги керак.

Ташхис ўтқазиш, боланинг ривожланганлиги ва мактабда таълим олишга тайёргарлиги даражасини аниқлаш мақсадида турли усулларнинг бир неча вариантлари берилмоқда. Бирок бу ҳар бир болага ташхис қўйишда масқур услубларнинг барчасини қўллаш зарур, дегани эмас.

Болани ташхисдан ўтқазишни мажбурийликка асосланмаган, ишонқли суҳбат ёқи ўйин тартибида олиб борган маъқул. Тоқи бола ўзини текширилайётганлигини сезмасин. Болани берилган саволларга жавоб бервётганда шоширмаслик, унинг кизиқишини сўндирмаслик учун суҳбат ва тавсия этилайётган ўйинлардан 2-3 тасини ўтқазган маъқул.

Бир марта ташхис ўтқазиш вақти 20-25 минутдан ошмаслиги лозим. Барча турдаги мактабқача таълим муассасалари, мактаблар учун мажбурий бўлган ҳамда ота-оналарнинг ҳам болани мактабга тайёрлигини аниқлаш ва бола ривожланишидаги айрим жихатларни қуқурук ечишлариға имқон берувчи асосий ташхислаш усулларининг асосийларга қуйидагилар қиради:

1. Соқлиги ва жисмоний ривожланганлиги ҳолати ташхиси.
2. Шақсий – психологик ва ақлий ривожланганлик ташхиси:
 - ташхисловчи қириш суҳбати;
 - Керн-Ирасек системаси бўйича ташхислар;

- Венгер методи буйича ташхислаш (график диктант).
- 3.Таълим олиш фаолиятининг кўникма ва илк заминини аниқлаш ташхиси:
 - болаларнинг мактаб хақидаги тасаввурларини аниқловчи саволнома (мативацион тайёргарлик);
 - болаларнинг математик тушунчаларини аниқловчи саволнома;
 - болаларнинг оғзаки саводхонлиги ва нутки ривожланганлигини аниқловчи саволнома.

4. Текширишнинг кушимча шакллари:

- куриш хотираси;
- эшитиш хотираси;
- мазмун хотираси;
- тасаввури ва ижодий фикрлашининг ривож;
- оғзаки – мантикий фикрлаш ривож;
- маълум жойда, ҳудудда мулжал олиш ривож;
- математик тушунчалари ривож;
- тасвирлаш фаолияти буйича кўникма ва уддалаши ривож;
- ўзи ва ўзининг тасвирлаш фаолиятига муносабатини ифодалаш.

1. Болаларнинг соғлиги ва жисмоний ривожланганлиги ҳолатини ташхислаш.

Мактабга қабул қилинишдан олдин барча болалар ўз яшаш жойларидан болалар поликлиникаси таркибида тор мутахассислик буйича шифокорлардан иборат бўлган тиббий комиссия текширувидан утиши шарт. Улар боланинг соғлиги ва мактабга тайёргарлиги хақида ўз хулосаларини беришади.

Мазкур текширувнинг эрта баҳода утказилиши болада аниқланган етишмовчиликларни ёз давомида диспансеризацияда тулдириб олиш имконини беради.

Харакатнинг асосий турлари, қўл мускуллари спорт уйинларининг оддий кўникмалари, ҳаракат сифати ривожланганлигини мусобақа, эстафета тарзида ўтказиладиган спорт ва ҳаракатли уйинлар давомида текшириш мумкин.

2. Боланинг шахсий – психологик ва ақлий ривожланганлигини ташхислаш.

Ташхислаш суҳбати саволлари:

- 1) Фамилиянгни, исмингни, отангни исмини айт.
- 2) Ота – онангнинг фамилияси, исми, отасининг исмини айт.
- 3) Сен кизми ёки уғил ? Катта булсанг ким буласан: холами, тогами?
- 4) Сенинг аканг (опанг) борми, ким катта ?
- 5) Ёшинг нечада ? Бир йилдан кейин нечага кирасан, ики йилдан кейин- чи?
- 6) Ҳозир эрталабми ёки кечкурун(кундўзими ёки эрталабми)?
- 7) Сен қачон нонушта киласан-кечкурунми, эрталабми? Тушликни эрталаб киласанми, кундўзими? Тушлик олдин буладими ёки кечки овқат?
- 8) Сен қаерда яшайсан? Уй манзилингни айт(Қандай мамлакатда? Президент ким ? Ватанизмининг байрогини, гербини курсат? ва бошқ.)
- 9) Отанг (онанг) ким бўлиб ишлайди?
- 10) Расм чизишни яхши қурасанми? Бу каламнинг (лентанинг, румолнинг ранги қанақа?
- 11) Ҳозир йилнинг қайси фасли- кишми, баҳорми, ёзми, кўзми? Нега сен шундай деб ҳисоблайсан?
- 12) Нега қор кишда булади, ёзда емас?
- 13) Хайдовчи (шифокор, уқитувчи) нима иш қилади?
- 14) Мактабда кунгирок, парта нима учун керак?
- 15) Ўзингнинг унғ қўзингни, чап қўлогингни (унғ ёки чап қўл билан) курсат. Кўз ва қўлок нима учун керак?
- 16) Қандай ҳайвонларни биласан?
- 17) Сен қандай қушларни биласан?
- 18) Нима катта: сигирми, эчкими? Қушми ёки асалари? Нимани панжаси катта: қучуқникими, ҳурозникими?
- 19) Нима катта: 8ми, 5ми, 7ми, 3 ? 3дан 6 гача, 9 дан 2 гача сана.
- 20) Билмасдан биронинг нарсасини синдириб қуйсанг нима қилиш керак?

- 21) Уй телефонларингнинг, онангнинг, отангнинг, бувингнинг иш жойларидаги телефонларнинг ракамини эслаб кур...
- 22) Агар ота-онанг (кечкурун ва дам олиш кунлари) уйда йук булса – каерда булиши мумкин?
- 23) Сен (катта дуконда, бозорда, хайвонот богида, сени мажбуран олиб кетганда, нотаниш кучада куп кишилик автобусда, метрода ва бошк.) адашиб колсанг, бундай холатларда нима килган бўлардинг?
- 24) Сенга кучада безорилар дуч келди ва тегажонлик килди...

6.2. Керн-Ирасек услуби бўйича ташхис ўтказиш.

Болаларни текширувдан ўтказиш 4 топшириқдан иборат бўлиб, ундан кўзланган мақсад улардаги мактаб учун зарур бўлан фаолиятлари ривождаги, жумладан, бош мия чаноғини аналитик ва ситетик вазибалари, моторикаларидаги етишмовчиликни аниқлаш.

Керн-Ирасек методи бўйича боланинг мактабда таълим олишга тайёрлиги даражасини аниқлаш алоҳида ёки 10-15 боладан иборат гуруҳ билан бир вақтнинг ўзида олиб борилиши мумкин. Тўртинчи топшириқ эса ҳар бир бола билан алоҳида, махсус ажратилган хоналарда ажратилади.

Боллага (ёки гуруҳдаги 10-15 болага) оддий қоғоздан тоза бир вароқ берилади. Қоғознинг юқоридан ўнг бурчагига тадқиқот билан қамраб олинган боланинг исми, фамилияси, ёши ҳамда текшириш ўтказилаётган сана ёзиб қуйилади. Иш қоғози тагига қаттиқ қоғоз қуйилади. Қалам боланинг олдига шундай қўйилиши керакки, унга ўнг ва чап қўл билан ҳам олиш ўнғай бўлсин.

Ташхис ўтказиш уч топшириқдан иборат:

1. Одам расми.
2. Уч сўздан иборат, чизилган қиска ибора (*U osh yedi*).
3. Чизилган нуқталар гуруҳи.

Варақнинг юз қисми биринчи топшириқни бажариш учун ажратилади. **Биринчи топшириққа** қўйидаги йўриқнома берилади: «Бу ерга (ҳар бирига қаергалиги кўрсатилади) бирор-бир эркакнинг (тоғаннинг) расмини билганларингизча чизинглар». Шундан сўнг тушунча (ёрдам) бериш, расмнинг камчилиги ва хатоси юзасидан огоҳлантириш тақиқланади. Боладан тушадиган ҳар бир саволга қўйидагича жавоб бериш лозим. «Ўзинг билганингдай қилиб чиз». Агар бола ишни бошлай олмай турса қўйидагича унга далда бериш керак: «Кўряпсанми, сен қандай яхши бошладинг», «Чизишда давом эт».

«Хола»ни чизсам бўладими? Деган саволга барчамиз тоғани чизяпмиз дея тушунтириш керак. Агар бола аёл фигурасини чиза бошлаган бўлса, уни охиригача етказишни кутиб туриб, кейин ёнидан эркак кишининг расмини чизишни сўраш керак.

Бола расм чизишни якунлагач, иш қоғози тескари ағдарилади. Унинг орқа тарафи кўндаланг чизик билан тенг иккига бўлинади (буни олдиндан қилиш ҳам мумкин).

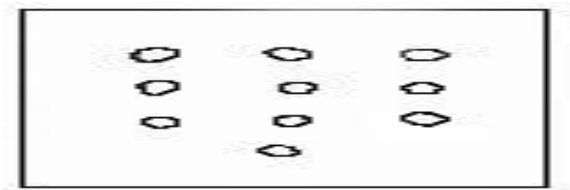
2-топшириқни бажариш учун 10-15 та карточка (7-8см га 13-14 см ўлчамда) керак бўлади. Унга «У ош еди» ибораси қўлёзмада ёзила (ҳарфлар ўлчами-1 см, бош ҳарф-1, 5 см).

Ибора ёзилган карточка боланинг олдига, иш қоғоздан сал юқорироққа қуйилади.

Иккинчи топшириқ қўйидагича изоҳланади: «Қаранглар, бу ерда нимадир ёзилган. Сен ҳали ёзишни билмайсан. Шунинг учун буни чизишга ҳаракат қил. Яхшилаб кўриб олгин, бу қандай ёзилагн ва варақнинг юқори қисмига (қаергалигини кўрсатинг) худди шундай қилиб ёзинг». Агар болалардан бирортаси қатор ўзунлиги хисобини ололмай учинчи сўзни сиғдира олмаса, унга учинчи сўзни пастдан ёки тепадан ёзиш мумкинлигини айтиш лозим.

Юқоридаги ўлчамли карточкаларни учинчи топшириқни бажариш учун ҳам тайёрлаб қўйиш керак. Улардан нуқталар гуруҳи тасвирланган бўлиб, улар оралиғи вертикал ва горизантал бўйича-1 см, нуқталар диаметри-2мм:

Бола 2-топширикни бажариб бўлган биринчи карточка ундан олиниб, ўрнига иккинчи (нукталари бор) карточка шундай қуйиладики, унда нукталар орқали тасвирланган беш бурчакли ўткир бурчаги пастга қараган бўлиши керак.

Учинчи топширикка қуйидагича йўриқнома берилади: «Бу ерда нукталар чизилган. Худди шундай қилиб варақнинг пастки қисмига (қаерғалигини кўрсатинг) ўзинг чизишга ҳаракат қил».

Натижани баҳоланг

Ҳар бир топширик баллар билан баҳоланади:

1-энг яхши баҳо, 5-энг ёмон баҳо.

Беш баллик системада баҳолашнинг наъмунавий мезонлари расмларда кўрсатилган.

1-топширик (одам расми)

1 балл-чизилган фигурада бош, гавда ва қўл-оёқлар бўлиши лозим. Бошни гавдага боғловчи бўйин (у гавдадан катта бўлмаслиги керак). Бошда соч бўлиши (ёки дўппи, телпак), қўлок бўлиши, юзда кўз, бурун, оғиз бўлиши керак. Қўл 5 та бармоқ билан. Эркак киши кийими белгилари.

2 балл-1балга қўйилган талабларнинг барчаси.

Уч қисмнинг тушиб қолиши мумкин: бўйин, соч, қўлнинг битта бармоғи, бироқ юздаги ҳеч бир аъзонинг тушиб қолиши мумкин эмас.

3 балл-расмдаги фигурада бош, гавда, қўл-оёқлар бўлиши керак. Қўл ва оёқлар икки чизик билан чизилиши лозим. Бўйин, қўлок, соч, қўл панжалари бўлмаслиги мумкин.

4 балл-оддий бош расми қўл-оёқлар билан. Қўл ва оёқлар бир чизик билан тасвирланган.

5 балл-гавда ва қўл-оёқларнинг аниқ тасвири йўқ.

2-топширик (ёзилган матнни чизиш)

u osh yedi
 1. u osh yedi
 2. u osh yedi
 3. u osh yedi
 4. u osh yedi
 5. u osh yedi

1 балл-бола томонидан чизилган иборани чизиш мумкин. Ҳарфлар намунадагига нисбатан 2 баравар катта. Ҳарфлар учун сўзни ҳосил этган.Қаторлар тўғри чизикдан 30⁰дан кўп олмаган.

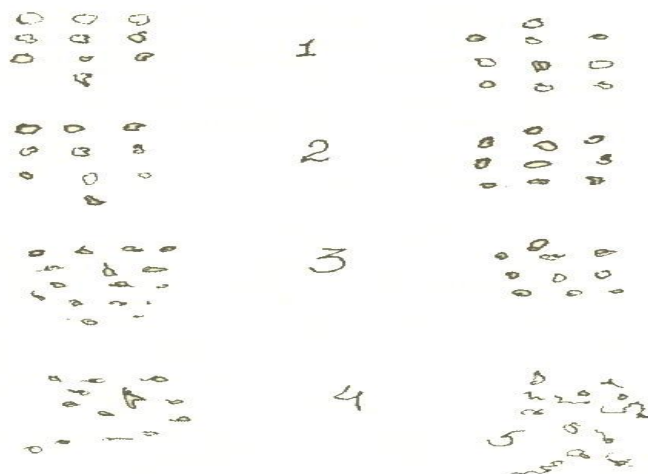
2 балл-гапни ўқиш мумкин. Ҳарфлар катталиги намунага яқин, улар тиклиги шарт эмас.

3 балл-ҳарфлар камида икки гуруҳга бўлинган бўлиши лозим. Ҳеч бўлмаганда 4 та ҳарфни ўқиш мумкин.

4 балл- намунага ҳеч бўлмаганда 2 та ҳарф ўхшаши керак. Барча ҳарфлар гуруҳи ҳали ёзув кўринишига эга эмас.

5 балл- чизиклар тасвирланмаган, тушунарсиз.

3-топширик (нуқталар гуруҳини чизиш)

1 балл-берилган намунага қараб аниқ бажарилган. Нуқталар чизилган, айланар эмас. Горизонтал ва вертикал бўйига симметрия сақланган.Фигуралар қанчалик кичик бўлса ҳам майли, бироқ катта бўлса ярим баробардан ошмаган бўлиши керак.

2 балл –симметрияда унчалик аҳамиятли бўлмаган камчилик бўлиши мумкин: битта нуқта тиккасига ёки энига қолганларидан чиқиб қолган ёки нуқта ўрнига айлана чизилган бўлиши ҳам мумкин.

3 балл-нуқталар гуруҳи намунага кўпол равишда ўхшаш. Барча фигураларда симметрия бўзилган бўлиши мумкин. Бешбурчакнинг ўхшаш, учи пастга ёки тепага қараган шакли сақланган бўлса. Нуқталар сони кўп ёки кам бўлиши мумкин (7 тадан кам эмас, 20 тадан кўп эмас).

4 балл- нуқталар тўп бўлиб жойлашган бўлиб, улар ҳар қандай геометрик фигурани эслатиши мумкин. Нуқталар катталиги ва сони аҳамиятли эмас.

5 балл –ноаниқ чизиклар.

Бажарилган алоҳида топшириқлар баллари йиғиндиси текширишнинг умумий натижасини белгилайди.

4 топширик (йиғма фикрни текшириш).

Мақсад: боланинг фикрлаш амалиёти, мантиғи, луғат бойлиги ривожланганлиги даражаси ва бошқаларни аниқлаш.

1. Қайси ҳайвон қатта: отми ёки ит.

а) от- 0 балл

б) ит-(-5) балл

2. Эрталаб биз нонушта қиламиз, кун ярмида (ёки тунда...)

а) тушлик қиламиз... биз ош, гўшт ёки нимадир еймиз - .0

б) пешинлик, кечки овқат еймиз, ухлаймиз ва бошқалар – (-3).

3. Кундўзи ёруғ , кечаси...

а) қоронғу – 0

б) нотўғри жавоб – (-4).

4. Осмон кўм-кўк , ўт...

- а) яшил – 0.
 б) нотўғри жавоб – (-1).
5. Гилос, нок, олхўри, олма- булар нима?
 а) мевалар – 1.
 б) нотўғри жавоб – (-1).
6. Нега поезд ўтмасдан туриб, унинг йўли ёнига шлагбаум тўсилади?
 а) поезднинг тагига ҳеч ким тушиб кетмаслиги, фалокат юз бермаслиги учун-0.
 б) нотўғри жавоб-(-1)
7. Тошкент, Самарқанд, Чирчиқ (таниш шаҳарлар айтилади) нима улар?
 а) шаҳарлар-1.
 б) бекатлар-0.
 в) нотўғри жавоб-(-1).
8. Соат неча (соатдан тўғри келган соатининг 18, 15, 19, 55, 11, 5 минутларини кўрсатинг)? Бола соатини ўзи белгиласин.
 а) агар барча жавоблар тўғри бўлса-4.
 б) агар билмаса-0.
 в) агар бир мартагинаси тўғри бўлса-3.
9. Кичик сигир-бу бўзоқча, кичик ит- бу..., кичик қўй-бу....
 а) кучуквачча, қўзичоқ-4.
 б) иккаласидан биттаси-0.
 в) нотўғри жавоб-(-1).
10. Ит кўпроқ мушукка ўхшайдими ёки товукка?
 а) мушукка (нимаси билан улар бир хил), чунки унда ҳам тўрт оёқ, жун, тирноқ бор (ҳеч бўлмаса битта ўхшаш жойини айтса-0).
 б) ўхшаш белгиларисиз айтса-(-1).
 в) агар товукка деса-(-3).
11. Нега барча автомобилларда тормоз бор?
 а) тоғдан тушаётганда, бурилишда уни секинлатиш учун (иккита сабаб)-1.
 б) битта сабаб-0.
 в) нотўғри жавоб-(-1).
12. Болға билан болта нимаси билан бир-бирига ўхшайди?
 а) агар иккита умумий белгиси (тахта, темир, мих қоқиш мумкин, асбоблар, орқа томони ясси) айтилса-3.
 б) агар битта белгиси айтилса-2.
 в) нотўғри жавоб-0.
13. Олмахон билан мушук нимаси билан бир-бирига ўхшайди?
 а) агар иккаласининг ҳам икки умумий белгиси (оёғи, жуни, дарахтга чиқиб юриши каби) айтилса-3.
 б) агар битта ўхшаш жиҳати айтилса-2.
 в) нотўғри жавоб-0.
14. Мух нимаси билан винтдан фарқ қилади? Агар столда, сенинг ёнингда иккаласи ҳам ётган бўлса сен уларни қандай биласан?
 а) резбасидан (боланинг тушунтириши)-3.
 б) винт буралади, мих қоқилади, винт гайка, михда эса қалпоқча бор-2.
 в) нотўғри жавоб-0.
15. Футбол, сувга сакраш, теннис, сўзиш, гимнастика-бу нималар?
 а) спорт жисмоний маданият-3.
 б) ўйинлар, машқлар, мусобақалар -2.
 в) нотўғри жавоб-0.
16. Сен қандай транспорт воситаларини биласан? Агар «у нима» деб сўрашса «Бу миниб ҳаракатлантириладиган нарсалар» деб жавоб қайтариш керак.
 а) агар ерда юрадиган 3 та транспортни ва самолёт, кемани айтса-4.
 б) агар фақат ерда юрадиган учта транспорт воситасини айтса ёки тушунтиришдан сўнг барчасини санаб берса-2.

в) нотўғри жавоб-0.

17. Кекса киши нимаси билан ёш кишидан ажралиб туради? Улар ўртасида қандай фарқ бор?

а) учта белгиси (ажинлар, ёмон кўради ёки эшитиши, оқ сочи ва соқоли билан)-4.

б) бир-икки белги учун -2.

в) нотўғри жавоб-0.

18. Одамлар нима учун спорт билан шуғулланадилар?

а) иккита сабабга-4.

б) биттага-2.

в) нотўғри жавоб-0.

19. Кимдир ишдан бош тортса нега бу ахлоқсизлик, нотўғри, ёмон дейилади?

а) қолганлар у учун ишлаши керак (мазмун: кимдир жабр чекади) ёки дангасалик қилипти ҳеч нарса сотиб ололмайди дейилса -2.

б) нотўғри жавоб- (-2).

20. Нима учун хатнинг устига марка ёпиштирилади?

а) хатни почта орқали жўнатиш учун-5.

б) агар жарима тўланиш керак бўлса-2.

в) нотўғри жавоб-(-2).

Натижаларни ишлаш қуйидаги схемалар бўйича олиб борилади: балларнинг суммаси алоҳида саволлар билан аниқланади.

Йиғма фикр ривожланганлигининг биринчи даражасини +24 ва ундан баланд.

Иккинчи даража +14 дан +23 гача- ўрта юқори.

Учинчи даража 0 дан +13 гача – ўрта (меъёр).

Тўртинчи даража (-1) дан (-10) гача – паст.

Бешинчи даража (-11) ва ундан паст –жуда ёмон.

6.3. «График диктант».

Ўқув топшириғини қабул қилиш, ўқув амалиётини бажариш, яъни ихтиёрий (эркин) эътибор ривожланганлиги даражасини аниқлаш учун Л.А.Венгер методикаси бўйича ташхис ўтказиш.

Йўриқнома:

-Катакли дафтар вароғидан олиш ва болага чироқли нақшлар чизишни ўргатишни таклиф этиш.

-Мен сенга чизикни қандай тортишни айтаман, сен мен айтгандек қилиб чиз.

-Сен ўнг қулинг қаердалигини эслайсанми?. Тўғри, бу ўша қалам ушлаб турган қўлинг. Қани уни ёнга чўзчи. Қаерни у кўрсатиб турибди (эшикни ва бошқ).

-Демак, мен қачон чизикни ўнг томонга тортишлар десам сен эшик томонга қаратиб чизасан.

-Чап қўлинг қаерни кўрсатяпти? (деразани ёки бошқ).

-Тўғри. Мен қачон чап томонга, десам сен чизикни дераза томондан тортасан.

-Мен фақат қайси томонга чизикни чизишни айтмай, балки унинг ўзунлигига қанча яъни, бир катак ёки икки катак бўлишини ҳам айтаман.

-Фақат мен айтган нарсани чизинглар. Чизик тортаётганингда тўхтаб, кутиб тур, қачон мен янги чизикни қандай чизишни айтганимдан сўнг олдингиси тўхтаган жойдан бошлаш керак.

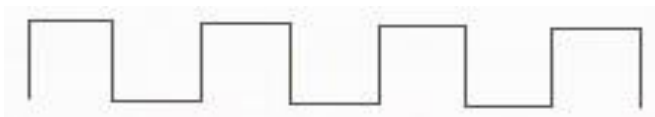
Болага нақшни қаердан бошлаб чизишни кўрсатиш (варақнинг устки чап бурчагидан, чеккасидан биорз жой ташлаб) ва айтиб туриш керак:

битта катакча юқорига. Битта катакча ўнгга. Битта катакча пастга. Битта катакча ўнгга.

Битта катакча юқорига. Битта катакча ўнгга. Битта катакча пастга. Битта катакча ўнгга.

Битта катакча юқорига. Энди ўзинг худди чизганингга ўхшатиб давом эттир.

«Диктант» тўғри бажарилган ҳолда қуйидаги нақш ҳосил бўлиши керак:

Агар бола хатога йўл қўйса, тўзатинг: Бу нақш машқ учун эди. Бола уни чиза туриб йўриқномани тушуниши керак. Мустақил чизишни давом эттираётганида уни охиригача етказиш зарур.

Нақш охирига етгач, болага навбатдаги нақшни қаердан бошлаш кераклигини кўрсатинг ва айтиб туринг:

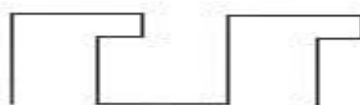
-Икки катак юқорига. Бир катак ўнгга. Бир катак юқорига. Икки катак чапга. Икки катак пастга. Бир катак ўнгга. Икки катак пастга. Икки катак ўнгга. Иккита юқорига. Битта ўнгга. Бир катак юқорига. Иккита ўнгга. Битта пастга. Битта катак ўнгга. Иккита пастга. Нақшни чизишни ўзинг давом эттир.

Энди чизиш жараёнида ҳеч қандай қўшимча кўрсатмалар берилмайди ва хатолар тўзатилмайди.

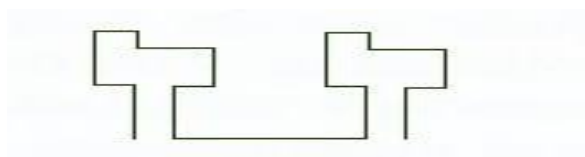
Нақш қаторини охиригача тўлиқ чизиб бўлингач, қуйидагиларни айтиб туришни бошланг:

-Икки катак тепага, икки катак ўнгга, бир катак пастга, бир катак чапга («чапга» сўзини овозда алоҳида таъкидлаш керак). Бир катак пастга. Икки катак чапга. Икки катак тепага. Икки катак ўнгга. Бир катак пастга. Бир катак чапга. Бир катак пастга. Чизишни ўзинг давом эттир:

Ва, ниҳоят охирги нақш:

-Икки катак тепага. Бир катак чапга. Икки катак тепага. Бир катак ўнгга. Бир катак пастга. Икки катак ўнгга. Бир катак пастга. Бир катак чапга. Икки катак пастга. Уч катак ўнгга. Икки катак тепага. Бир катак чапга. Икки катак тепага. Бир катак ўнгга. Бир катак пастга. Икки катак ўнгга. Бир катак пастга. Бир катак чапга. Икки катак пастга. Чизишни ўзинг давом эттир:

Ҳар бир нақшнинг (машқ учун берилганларидан ташқари) бажарилиш даражаси.

Нақшнинг айтиб турилгандагиси ҳамда бола томонидан мустақил давом эттирилиб бажарилгани алоҳида-алоҳида баҳоланади. Энг юқори даража, бу –нақшнинг хатосиз чизилиши. Уни 4 балл билан баҳолаш керак. Агар 2-3 та хатоси бўлса 3 балл қўйилади. Кўп хатолари бўлса 2 балл. Агар тўғри чизилган қисмлардан, хато чизилган қисмлар кўп бўлса, бу ҳолда 1 балл берилади. Ва ниҳоят агар бирорта чизилган қисм бўлмаса 0 балл қўйилади.

Бола нақшни айтиб турилганда бажариб 0 дан (агар бутунлай нотўғри бўлса), 12 баллгача (агар уч асосий нақш хатосиз бажарилган бўлса) умумий балл йиғиши мумкин.

Ташхиснинг айнан ушбу усулини танлашимизнинг боиси – унда боланинг ақлий ривожланишининг барча шакллари қамраб олинади: Билиш жараёни (солиштириш кўникмаси, умумлаштириш, таҳлил қилиш, мустақил хулосалар чиқариш ва бошқ.), образли фикрлаш, боланинг мантиқий имкониятлари унинг қанчалик ақлий ривожланганлигига ҳолис баҳо беради. «График диктант» боланинг ўқув топшириқни қандай қабул қилишини, ўқув ҳаракатларини қандай бажара олишини аниқлаштиради.

3.Таълим олиш фаолиятининг кўникма ва илк заминини аниқлаш ташхиси:

Боланинг ўқув фаолиятига илк замин ва кўникмаларни эгаллаганлиги ва даражасини аниқлаш учун Ж.Саидназарова томонидан тайёрланган саволлар жамланмаси тавсия этилади.

I. Боланинг мактаб ҳақидаги тасаввурларини аниқлаш учун саволнома (мотивацион тайёргарлик).

Мақсад: Ушбу саволнома шахсининг белгиси сифатида унда масъулият ҳисси қанчалик шакллانганлиги даражасини, боланинг мактаб вазифасини қанчалик тушуниб етганлигини ва унинг мактабга муносабатини аниқлайди.

1. Сен мактаб-мактаб ўйнашни яхши кўрасанми? (боланинг мактабга муносабати ва унда ўқишга хоҳиши).
2. Бу ўйинда сен ким бўлишни хоҳлайсан: ўқитувчими, ўқувчи? (савол билим манбаи сифатида ўқитувчи бўлиш истаги сабабини ва билим олишга интилиш сифатида ўқувчи бўлиш истаги сабабини аниқлайди).
3. Ўқиш –бу қийинми ёки осон? Нима учун? (савол болалардаги таълим олиш жараёни-бу кўп меҳнат қилиши лозим бўлган жараён деган тушунчага ойдинлик киритади).
4. Катта бўлганимда, сен ўқитувчи бўлишни хоҳлайсанми? (ўқитувчи бўлиш ёки бўлмаслик хоҳишининг асосли тушуниб етилиши, ўқитувчи касбига унинг муносабати).
5. Сен мактабга бора бошлансин, попкангга нималарни жойлаб борасан? (санаб ўтган нарсалардан унинг билими ва мактабда нималар билан шуғулланиши ҳақидаги тасаввурларини аниқлаш мумкин).
6. Мактабингга сен севимли ўйинчоғингни олиб борасанми? Уни қачон ўйнайсан? (савол болаларнинг мактаб тартиб тизими мактабда танаффуслар бўлиши ҳақидаги тасаввурларини аниқлайди).
7. Нега айрим болалар мактабда ёмон ўқишади? (болаларда масъулият ҳиссининг шаклланганлиши, иродавий тайёргарлиги даражасини ойдинлаштиради).
8. Мактабда ўқиш болалар учун нега керак? (савол боланинг билим олишга бўлган интилишини аниқлайди).
9. Агар сенга ўқитувчинг «2» қўйса, сен хафа бўласанми? Нега? (салбий баҳога бола муносабатининг асоси).
10. Мактабда сен қандай баҳолар олишга ҳаракат қиласан? Бунинг учун нима қилиш керак? (боланинг ижобий ва салбий баҳолар ҳақида билиши).

I. Математика бўйича илк тасаввурларини аниқлаш учун саволнома.

Мақсад: Бола тафаккури ривожланганлиги даражасини, машғулотларда олган билимларини амалиётда қўллай олишни аниқлайди.

1. Қара, атрофимиздаги квадрат шаклидаги ва тўғри бурчак шаклидаги нарсаларни айт?
2. Квадрат тўғри тўртбурчакдан нимаси билан фарқ қилади?
3. Квадратни тенг иккига бўл, ундан иккита тўғри бурчак ҳосил бўлсин.
4. Тўғри бурчакни бўл, ундан иккита квадрат ҳосил бўлсин.
5. Квадрат айланадан нимаси билан фарқ қилади?
6. Чап кулоғингни ўнг қўлинг билан кўрсат.
7. Менинг чап қўлимни кўрсат.
8. Шкаф қаерда (чапда, ўнгда) турибди?
9. 8 сонидан кейин қандай сон келади?

10. 5 сони каттами 6 сони? Неча марта катта?
11. Икки сони кичикми 3? Неча марта?
12. 10ва 2 сонлари иштирокида айириш амалини бажариш учун топшириқ учун топшириқ шартини тўз.
13. Темура стакандаги сутнинг ярмини ичди, Барчиной тўлиқ. Ким кўп ичди?
14. Қандай қилиб 5 ни ҳар хил қилиб ҳосил қилиш мумкин?
15. Баланд ва паст дарахтни чиз.
16. Хонамиз энини кадаминг билан ўлча.

III. Бола нутқи ривожланганлигини аниқлаш (саводхонликка ўргатиш).

Мақсад: Болаларнинг товушлар, сўзлар ва сўз бирикмалари ҳақидаги билим ва тасаввурларини, уларнинг сўзларни бўғинларга ажаратиш ҳамда берилган сўзлардан гап тўзишни билишини аниқлаш.

1. «Чиройли стол» сўзи иштирокида гап тўзиш.
2. «Ручка» чиқиб сўзи билан сўз бирикмаси ўйла.
3. Копток ҳақида имкон қадар кўп сўз айт.
4. «Болалар мактабга келишди. Улар синфда ўтиришибди. Дарс бошланди. Бир ўқувчини доскага чақирдишди». Бу хикояда неча гап бор.(Ҳар бир гапни учбурчак билан белгиланг. Қанча учбурчак бўлса, демак шунча гап бўлади.)
5. «Машина», «ошхона» сўзларини бўғинлаб айт.
6. «Баҳор келди» сўз бирикмасидан гап тўз.
7. Сўз нимадан ташкил топган?
8. Гап нимадан ташкил топган?
9. Хонадаги «О» товуши бор нарсаларни айт (бошқа товушларни ҳам айтиш мумкин).

Саволларга жавобларни баҳолаш мезонлари (Ж.Саидназарова).

1. Агар бола саволларга тўлиқ жавоб берса-бу 100 % ҳисобланиб, + белги билан белгилаб қўйилади.
2. Агар бола саволларининг ярмига жавоб берса- бу 50% ҳисобланиб Х белгиси билан қайд этилади.
3. Агар бола саволларнинг ярмидан озроғига жавоб берса-бу 25 % ҳисобланиб / белгиси билан қайд этилади.
4. Агар бола ҳар бир тестнинг 2-3 саволига жавоб берган бўлса бу кўрсаткич меъёрдан паст ҳисобланиб, - белгиси билан қайд этилади.

Болада ўқув фаолиятига тайёргарликнинг илк замини шакллланганлигини (умумлаштириш, уйғунлаштириш, солиштириш, ажратиш, хулоса чиқариш ва бошқа билиш) аниқлаш учун юқорида кўрсатилган ташхислашнинг асосий шаклларидаги топшириқлар кўзда тутилган эди.

Ўтказилган ташхислаш суҳбати, Керн Ирасек методи бўйича тўрт топшириқ, шунингдек А.А.Венгер методикаси бўйича «График диктант» ва Ж.Саидназарованинг ўқув фаолияти кўникмаларини шакллантириш бўйича саволлар жамламаси натижаларининг мактаб тайёргарлигининг солиштирилиши ва таҳлили боланинг шахсий-руҳий, ақлий ва махсус тайёргарлик даражаларини ҳолис белгилаш имконини беради, ривожланишдаги қусурларни аниқлайди, бола шахси ривожининг турли томонларини (қобилият, иқтидори ёки қолоқлиги) текшириш (зарур бўлганда) йўллари кўрсатиб беради.

4.Ташхислашнинг қўшимча шакллари.

1.Кўриб, ёдда сақлаш.

Болагабир минут давомида 7-10 та бир-бирига боғлиқ бўлмаган нарсаларнинг, масалан, копток, дарахт, автобус, туя, олма, қулқоп, китоб, пиёла, зонтик, капалак расми кўрсатилади. Сўнгра улар тескари ағдарилиб қўйилади, боладан кўрган нарсаларни айтиб бериш сўралади.

Агар бола бир минут давомида хоҳлаган тартибида кўрган нарсаларидан 5, 7 ёки 10 тасини айтса, демак бу энг яхши натижа.

2. Эшитиб ёдда сақлаш.

Болага 2-3 секунд оралатиб 7-10 та, бир-бирига боғлиқ бўлмаган нарсалар номини айтинг ва ундан эслаб қолганларини такрорлашни сўранг. Услубияти худди кўриб, ёдда сақлашнинг текширувидадигдек бўлади.

3. Мазмунини ёдда сақлаш.

Болага маълум бир мазмундаги хикоя (1-2 марта) айтиб ёки ўқиб берилади. Сўнгра боладан унда нима ҳақида гапирилаётганлигини айтиб бериш сўралади. Агар бола хикояни сўзма-сўз айтса, демак унда эшитиб ёдда сақлаш ривожланган, агар у хикояни ўз сўзлари билан айтиб, шу ўринда хикоядаги асосий нарсани ажратса, унинг мазмунини етказа билса, демак унда мазмунини ёдда сақлаш ривожланган.

4. Боланинг тасаввури ва ижодий фикрлаши ривожланганлигини аниқлашда Роршах методикаси бўйича ташхислаш ёрдам беради.

Бу методикани швецариялик олим, доктор Роршах ишлаб чиққанлиги учун унинг номи билан аталган. Болага қоғозга симметрик тарзда 10 та сиёх чапланмаси (томчиси) хавола этилади. Текширувдан ўтаётган бола ҳар бир доғга қараб, худди мусаффа ёз осмонида сўзиб юрган булутларнинг гоҳо кемага, гоҳо учиб бораётган чавандозга ўхшаб кетишидек, уларнинг нимани эслатаётганлигини, уларни нимани кўраётганлигини айтиб бериш керак. Бола қараётганда вақтни чеклаш тавсия этилмайди. Жавобларни изохлаш, аниқлаш жуда мураккаб ва мутахассис-психологлар томонидан тўлиқ амалга оширилган бўлиши мумкин. Бироқ нафақат мутахассислар, балки ота-оналар ҳам боласида кўп нарсани кўриши ва билиши мумкин.

Мана бир неча мисоллар:

- агар 6-7 ёшли бола ўзиги таклиф этилган сиёх чапланмасидан бирон марта ҳам одамга ўхшаган шаклни учратмаган бўлса, Роршах тести асосида бу болада ривожланиш тўхтаб, унинг ён атрофдаги кишилар билан муносабати жуда-жуда оғир юзага келган, деб хулоса чиқариш мумкин эмасми?
- агар шу ёшдаги бола айнан ўша доғларда турли хил тўзилмаларни кўрса демак, у ўзида ҳиссиёт шаклининг, кенг қулами ўйлашнинг ривожланганлигини намоён этиб, рангларни қизиқарли қилиб изохлайди, талқин этади. Унинг жавобларида одатийлик билан ўзига хослик ўртасида муносабат меъёрда. Бу ҳол бола жуда ақилли, руҳий вазмин, ўз салоҳиятидан енгил ва эркин фойдалана билади, деган хулова чиқариш нахотки ҳақиқий бўлмаса.
- агар бола доғларда ҳеч нарса кўра олмаса, демак, гап унинг фикрлаши, асосан тасаввури паст даражадалигига бориб тақалади.

5. Бўлажак биринчи синф ўқувчиларининг оғзаки- мантиқий фикрлашини текшириб кўришни қуйидаги топшириқлар ёрдамида ўтказиш мумкин:

Бунинг учун:

Қандай сўз тўғри келади?

-киш оyi...(сентябр, октябр, февраль, ноябр, март);

- бир йилда ...(24 ой, 3, 12, 4, 7);

-ота ўз ўғлидан...(катта, кичик, тенг);

-йўловчилар транспорти...(комбайн, юк машинаси, автобус, тепловоз).

Ортиқча сўзни айтинг:

-атиргул, лола, шаҳар, бойчечак, райхон;

-дарё, кўл, кўприк, ҳовўз;

-қўғирчоқ, сакрагич, кум, копток, лево;

-стол, гилам, кресло, кроват, стул;

-терах, қайин, арғувон дарахти, атиргул тоғ тераги;

-товуқ, хўроз, бургут, курка;

-айлана, учбурчак, тўртбурчак, кўрсаткич, квадрат;

-Санжар, Искандар, Ҳусан, Мавлуда, Бурхонов;

-сон, бўлинма, қўшилма, айириш, кўпайтириш;

-кувноқ, тез, ғамгин, ширин, эҳтиёткор.

Тўғри айт (оғзаки-мантиқий фикрлаш даражаси бир-бирига ўхшаш нарсаларни чиқара

билиш).

Масалан, «чиннигул» сўзига худди «бодиринг»га «сабзовот» қандай тўи келганидек мос сўз топишини танлаб олиш керак.

1. Бодринг (сабзавот) - Чиннигул (бегона ўт, шудринг, бо)
2. Полиз (сабзи) – Боғ (девор, қўзикорин, олма, қудўк, ўтиргич).
3. Соат (вақт) – Градусник (ойна, катта, кроват, ҳарорат, шифокор).
4. Машина (мотор) – Қайиқ (денгиз, маёқ, елканли кема, тўлқин, қуруқлик)
5. Стол (котиба) – Пол (дарё, гилам, чанг, тахталар, мих).

Уларни умумлаштириб қандай сўз билан айтиш мумкин?

-ола буғи, товон балиқ...;

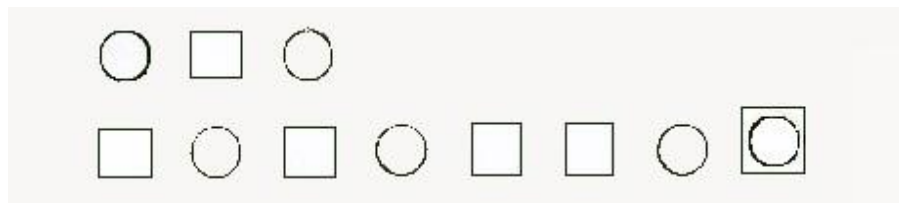
-бодринг, помидор...;

-шкаф, диван...;

-июн, июл...;

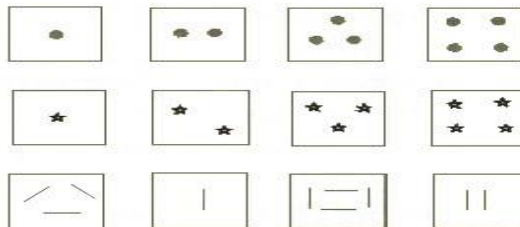
-фил, чумоли...;

6. Кўрсат, расмда қаерда айлана квадрат остида, квадрат айлана устида, айлана квадрат устида, квадрат айлана остида, айлана квадрат устида ва айлана квадратнинг чап томонида, айлана ва квадрат ичида ва бошқа.

7. Мантикий фикрлаш:

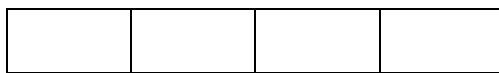
Бола олдида уч қатор, ҳар бирида тўрттадан карточкалар қўйилади-нуқталар, қорчалар ва таёқчалар. Биринчи қаторда нуқтачалар, иккинчисиди қорчалар, учинчисиди таёқчалар чизилган.

Биринчи ва иккинчи қатордаги карточкаларни кўздан кечири туриб катталар болалар билан уларнинг 1 дан 4 гача ошиб бориш тартибиди қўйилганлигига ишонч ҳосил қилади.

Топширик: Таёқчалар чизилган учинчи қатордаги карточкаларни ҳам 1- ва 2- қатордаги каби жойлаштириб чиқинг.

8. Ҳар бир квадратга керакли сонни ёз.

$$3 + \quad = 8 \qquad 4 + \quad = 8 \qquad 7 - \quad = 4$$

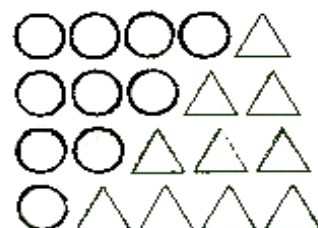
9. Икки қўшилувчи сондан айлана ва учбурчак ёрдамида 5 сони таркибини биринчи қаторда кўрсатилганидек тасвирланг.

$$5 = 4 + 1$$

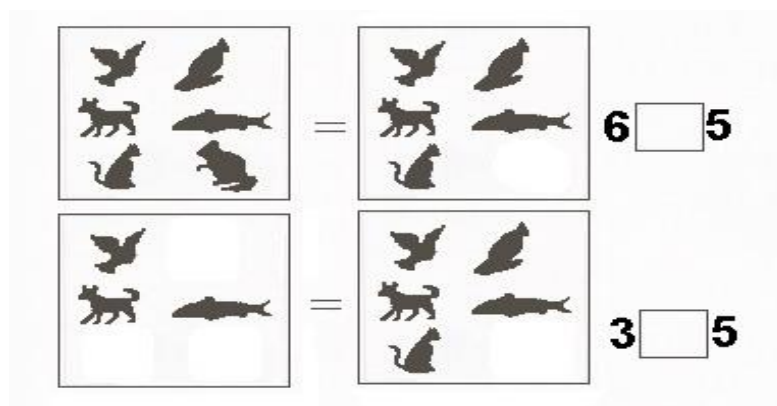
$$5 = 3 + 2$$

$$5 = 2 + 3$$

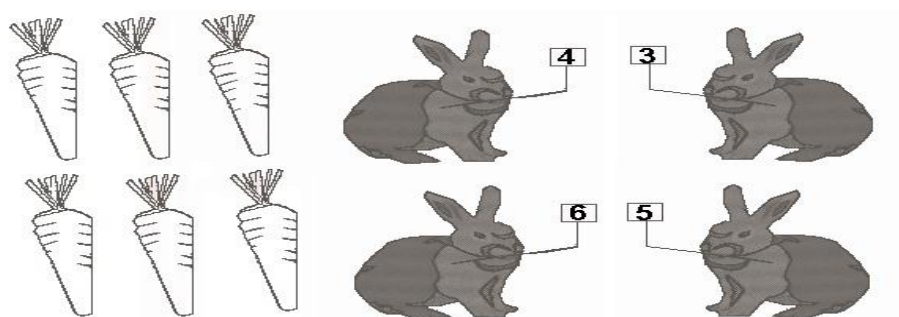
$$5 = 1 + 4$$

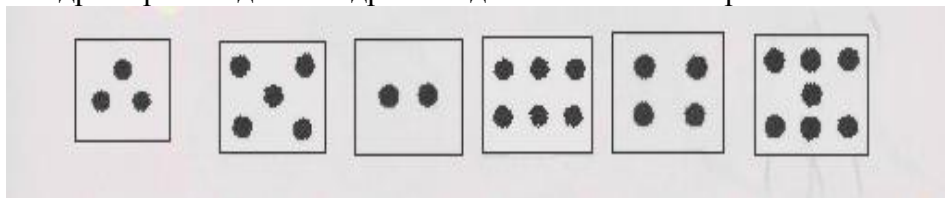
10. «Катта» (>) ва «Кичик» (<) белгиларини тўғри қўй.

11. Сабзиларни сана. Қуёнчаларнинг қайси бири тўғри жавобни ташлаб турибди. Х билан белгила.

12. 3-ва 5-квадрат оралиғидаги квадрат ичида нечта айлана бор? Х билан белгиланг.

13. Бешинчи ўриндаги нарсани айлана ичига ол.

14. Бир хил микдорда олмалар бўлган товоқларни бир-бири билан боғла.

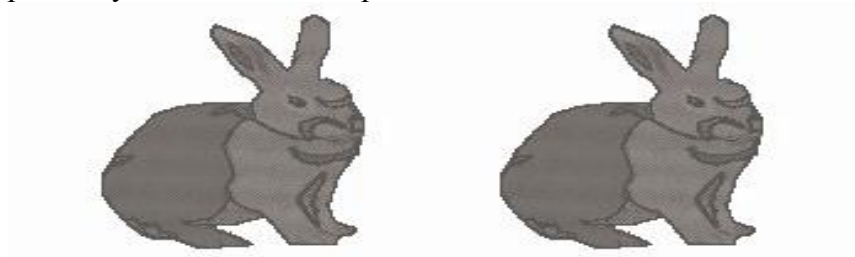

15. Топшириқни ечинг.

Лобарда учта шар бор эди. Биттаси ёрилди. Қанча шар қолди? Чиз.

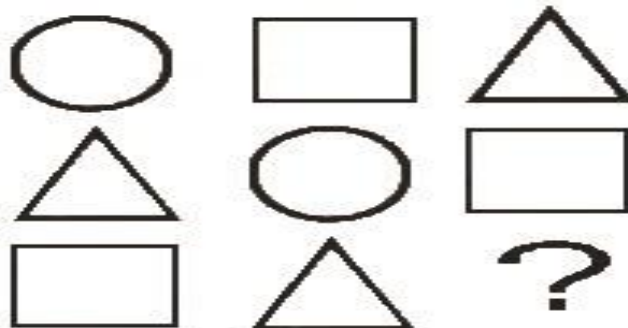
16. Қуёнчаларнинг қўли нечта? Топшириқни еч.

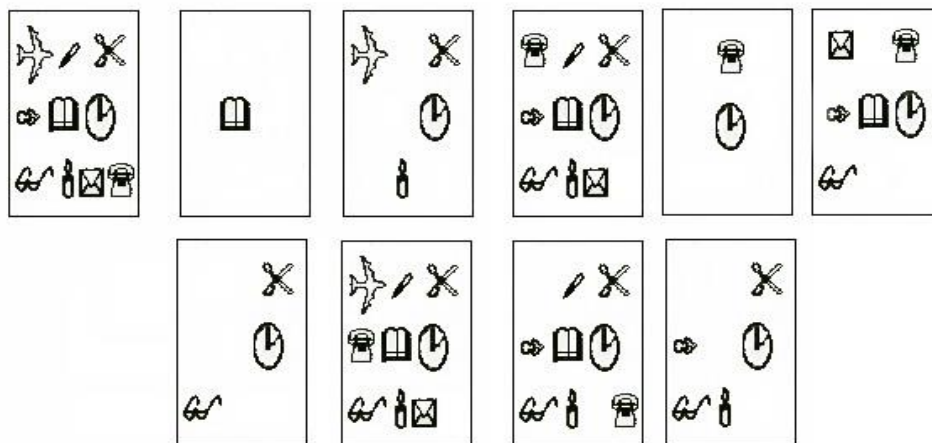
17. Учта сичқоннинг нечта қулоғи бор? Топшириқнинг ечимини ёзамиз.

18. Етишмаётган шакл (чиз).

19. Сонни квадрат билан (қайси бирида шунча нарсанинг расми бўлса) бирлаштир.

20. Учбурчакка қуйида чизилган нарсалардан битта кам бўлган микдорда айланалар чиз.

21. Гултуваклардан олтитта гули борини айланага ол.

22. Болалардаги тасвирлаш фаоляти бўйича билим, кўникма ва малакасини текшириш учун топшириқ.

-Айтингчи, қанча рангни биласан (20 та ранг ва тўз).

-Болаларнинг совуқ ва илиқ рангларини, кўз, баҳор, ёз ва қишнинг ўзига хос рангларини биладиган, аниқ ажратадиганларини аниқлаш.

-Тўқ қизил, жигаранг, яшил ва кўм-кўк рангли суратларни топинг.

-Қалам, бўёқ (акварель, гуаш), фломастер, бармоқ, кафтга чапланиб чизилган суратларни кўрсатинг.

-Расмларни (расм аралашиб ётибди) қуйидаги тартибда жойлаштир: портрет, пейзаж, натюрморт.

-Фотосуратлардан кичик шаклдаги хайкалчаларни, (лойдан ясалган ўйинчоқлар) монументаль хайкал (ёдгорлик) қаердалигини кўрсат.

-Шаҳримиздаги ёки қишлоғимиздаги майдон ва ёдгорликларни айтиб бер.

-Қайси рассом ва безакчи рассомларни биласан (Тансиқбоев, Камолиддин Бехзод, Абдуллаев, М.Набиев, Репин, Айвазов.)

-Одамни, ҳайвонни ҳаракатда ва ер усти ҳамда ер ости, ҳаво, сув, космик транспорт расмини чиз.

-Бутун бўлакдан кучукча яса.

-Қоғоздан дүппи, кема, стакан кабиларни яса.

-Папье-маше (қоғоздан бирон-бир буюм яшаш пиёла, лаган ва ҳ.) усули билан қандай қилиб пиёла яшашни айтиб бер.

-Тўғри бурчак ва кавдратдан қайчи ёрдамида бошқа геометрик шакллар қилинг (квадрат-айлана, тўртбурчак-овал.).

-Фотосурат ёки чизмалардан метро-эртақлар саройини қур.

-Гугурт кутисидан клей ёрдамида машина, уй яса.

23. Одам расмини чиз.

Кекса кишини

Болани ўғил ёки қиз бола.

24. Одам расмини чиз.

У чопяпти

У ўтирибди.

25. Мажнунтол, терак ва арча расмини чиз.

26. Рангларни бўяб чиқ, қандай ранг пайдо бўлди?

Сариқ + кўк =

Қизил + кўк =

Сариқ + қизил =

Қизил + оқ =

27. Чиз

Натюрморт

Портрет

Пейзаж.

28. Сана, нечта квадрат (4). Сана нечта тўртбурчак (3)

29. Сана қанча учбурчак (5). Айлана қанча (5)

30. Тасвирлаш фаолиятида ўзини намоён этиш ва унга муносабати.

Болалар расмига қараймиз... Айримлар ўйлайдики, булар ҳеч нарсани англатмайди, шунчаки чизилган биринчи маҳсулот фаолияти. Бироқ бу фаолият бошқалардан кўра кўпроқ болани намоён қилади, унинг атроф-оламга муносабатининг кўплаб жиҳатларининг очиб беради. Мисолларда қараб кўрамиз:

1. Олти ёшли болага «Менинг оилам» мавзусида расм чизишни таклиф қилинг:

- Жон-жон деб ишга киришди-у ўзи яшайдиган уйини севади;
- Оиласини чизишдан бош тортди-бу нохуш хотиралар билан боғлиқ;
- Кимни биринчи бўлиб чизса-бола учун азиз инсон;
- Ўзини йирик қилиб чизса уйда унга кўпроқ аҳамият беришади, катталар диққат марказида;
- Акси бўлса-оиладаги аҳамиятсизлигининг кўрсатади;
- Катта она ва кичик ота-оилада рухий мувофиқлик бўзилган. Она аҳамиятли;
- Барча фигуралар жуда кичик бўлса- бола зикрлик, эзилганлик, ташвишлилик ҳолатлари мавжуд;
- Жинсий алохидалик ҳисобга олинмай чизилса-жинсий тарбиянинг тўхтаб қолганлиги;
- Оёғи катта бўлса- оилада жойи борлиги белгиси, оёғи кичик бўлса-оилада тутумнинг ноқатъийлигидан дарак;
- Бошига чизикчалар тортилган, гўёки бизга орқасини ўгириб тургандек бўлса-ўзига кетди;
- Ёпиқ юз-бола оилада бўлишни хохламайди;
- оғзи лаби катта ва ёрқин бўлса-сержахиллилик белгиси;
- Қиз бола ўзини киприкларига чизса-уни бировга ёқиш ёқади, катта эхтироз кучи бор;
- Тўхтаб-тўхтаб чизилганда ёки чизган тасвирини образини устидан чизиб ташласа-бу киши олдида қўрқув ҳиссини тутаётганлиги;
- Барча оила аъзолари алохида бўлакларда чизилса-оилада дўстлик йўқ, кўпчилик бегоналашиб кетган;
- Телевизор ва гиламлар ҳам чизилган бўлса-уларга бола хайрихоҳ.
- Ёритқич ускуналарини, куёшни чизса-оилада иссиқлик йўқлигини бошидан кечиряпти;
- Оила ўрнига оддий уйни чизса-уни зўрлаш манбаи сифатида қараб, боргиси келмаётганлигидан дарак;
- Расмда қўғирчоқ ёки кучукчанинг расми бўлса-оилада илиқлик етишмайди. Бола ҳайвонлар ва ўйинчоқлар билан муомала қилишга интилади;
- Кўпгина майда нарсалар-яқинлар билан муносабат етарли эмас;
- Кўп қора чизиклар-ташвишланишни бошдан кечирмоқда;
- Рангли қаламларни ишлатишдан бош тортса-ташвишли ва ўзини паст баҳолайди;
- Бола ўзини ўртага чизса-демак ўзини энг аҳамиятли, агар қоғоз пастига чизса-энг қарам деб ҳисоблайди.

III. II. БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИ ИШИНИНГ АХАМИЯТИ.

Хар бир ота-она фарзандининг хаётда ўз ўрнини топишини хоҳлайди.

Лекин ҳамма ота-оналар ҳам болани мактабга қандай тайёрлаш, унга нималарни ўргатиш кераклигини билавермайди. Болани мактабга тайёрлашнинг қуйидаги икки усули мавжуд:

- болани оилада мактабга тайёрлаш;
- Болани мактабгача таълим муассасасида мактабга тайёрлаш.

Бундан ташқари боланинг мактабга мослашишида баъзи қийинчиликларга дуч келинади, бу қийинчиликлар тиббий, шахсий, ижтимоий-психологик, аклий омилларга боғлиқ. Улар ўқув фаолияти жараёнида бартараф этиб борилади.

5-7 ёшли бола организмнинг фаол етишиш жараёни давом этади. Боланинг вазни ойига уртача 200 гр, бўйи 0 0,5 см га уса боради. Тана (гавда) тўзилишининг имкониятлари ўзгаради.

6 ёшга келиб боланинг ҳаракат жиҳатлари етарлича яхши шаклланган бўлади: у турли тезликларда юра олади, кадам босиши, текис, енгил ва тез югуради. У югуриб келиб сакраш, осилиб (чирмашиб) чиқиш каби мураккаб ҳаракатларни ўзлаштирган бўлади. Унинг мусика машғулотидаги ҳаракатлари хилма-хил, ритмик ва эгилувчан бўлади. У уйин ва машқларда чакконлик, абжирлик, тезкорлик, мерганлик каби сифатларни яхшироқ намоён эта бошлайди. Лекин шулар билан бирга уларнинг асаб тизимини мустаҳкамлаш, асосий жисмоний сифатлари булмиш чакконлик, чидамлилиқ, тезкорлик, кучлилиқ, эпчилиқ кабиларни янада ривожлантириш лозим бўлади. Боланинг нафакат ўқув дастурларини ўзлаштиришида, балки ҳар қандай ишда муваффақиятга эришиш учун зарур бўлган жисмоний сифатлардан бири чидамлилиқдир.

Болани мактабга тайёрлашда навбатдаги муҳим иш уни шифохонада шифокор текширувидан ўтказишдир. Боланинг соғлиғи ва жисмоний ривожланиши ҳақидаги маълумотлар мактаб учун зарур. Мактаб шифокори ва педагог боланинг жисмоний ривожланиши, қуриш ва эшитиш даражасини ҳисобга олиб, уни ўқишнинг дастлабки кунларидаёқ партага тўғри ўтказишда, унга тегишли жисмоний тарбия машғулотларини тавсия этишда, шунингдек, боланинг ҳулқ-атворини, ахлоқини билиб олиб, ҳар қайсисига ҳос муомала топишда шу маълумотлардан фойдаланади. Бола қандай юқумли касалликлар билан оғриганлиғи, у қандай эм-дорилар қабул қилганлиғи ва касалликлар олдини олиш учун нималар қилиш кераклигини мактаб шифокори билиши лозим.

Ҳар йили 1 январдан бошлаб, шифохонанинг патронаж ҳамшираси шу йили мактабга бориши керак бўлган болаларнинг уйларига бориб, ота-оналарга болаларини ўзлари билан бирга олиб бориб, участка болалар шифокорига қурсатишлари лозимлигини айтади. Ота-оналар ҳамширанинг таклифига жиддий қараб, пайсалга солмай поликлиникага борилари керак.

Поликлиникада мутахассис шифокорлар боланинг кўзи, қўлоғи, бўрни, томоғини текширадилар, тишини даволайдилар. Нуткида нуксони бўлган (айрим ҳарфларни нотўғри талаффуз этадиган, нутки ноаниқ, дудукланадиган ва ҳақозо) бола шифокор-логопедга юборилади.

Бундай атрофлича текширишлар натижасида шифокор ота-оналар қўлига боланинг шифохонадаги шифокорлар қуригидан утганлиғи ҳақида Маълумотнома беради. Мактаб шифокорнинг сурови билан шифохона боланинг шахсий амбулатория карточкасини мактабга юборади.

Болаларини биринчи синфга берадиган ота-оналар бажарадиган тайёрлов ишлари мана шулардан иборат.

Мана шуларни ҳисобга олган ҳолда болани уйда қандай қилиб соғломлаштириш кераклиғи ҳақида тўхталиб утамиз. Шунинг учун ҳам замонавий соғломлаштириш тадбирларини санаб утамиз:

1. Аввал кировли, сунг қорли ерда яланг оёқ юриш;

2. Очик хавода бадандан сув куйиш;
3. Саунадан фойдаланиш;
4. Контрастли душ;
5. Юриш учун мўзлатилган сочикдан фойдаланиш;
6. Релаксация ва медитация ўтказиш;
7. Болага индивидуал ёндошиш, магнит тулкинлар даврида енгиллатилган режим билан таъминлаш;

Биз боланинг соғломлашишини куйидаги вазифаларнинг амалга оширилишидан кураимиз. Болалардаги шамоллаш касаллиги асосан боланинг кийими ва пойафзали харорат режимига тўғри келмаслигидан келиб чиқади. Демак, хароратни ва кийимни доимо таккослаб, кичкинтойлар бадани хароратнинг кутарилиши ёки пасайишига йул куймаслик керак. Шунингдек, болаларнинг ухлаши ва овкатланиши учун шароитлар яратиш ҳам муҳим.

Болалар соғлиги учун у яшаётган шарт-шароитлар, муҳитни шакллантириш учун зарур бўлган асосий шартлар ҳисобланган мусика ва хид терапияси жудаям муҳим.

Боланинг эшитиш қобилияти, қуриши, ичак, жигар фолити, жинсий ривожланиши қандай аҳволда эканлиги ва ҳоқозо. Фақат диагностик маълумотларгина оилада болага аниқ индивидуал ёндошишни таъминлайди.

Режим – ҳамиша болаларнинг тулик физиологик ривожланишининг негизи бўлган ва бўлиб қолади.

Сайрлар – физиологлар ва психологларнинг илмий далиллариға кура, мактабгача ёшдаги бола бир кунда 6-13 минг ҳаракат бажарар экан, жумладан, 6 мингдан кам булса болаларда қўлайликнинг бўзилиши (дискамфорт) бошланиши алоҳида таъкидланади.

Бола биринчи синфға ўқишға борар экан, унинг мактаб таълимиға жисмонан тайёр ҳолда булиши муҳим аҳамиятға эға. Боланинг ўзига нисбатан жисмонан бақувват, қучли болалар орасига тушиб қолиши унда турли ҳолатларнинг шаклланишиға асос булиши мумкин.

Тиббий, психологик – педагогик кўзатув дафтари мактабгача таълим муассасасининг ҳар бир тарбияланувчиси учун алоҳида юритилади. Унда шу тарбияланувчи билан йил давомида утказилган тиббий қурик, психологик-педагогик таххис ҳулосалари ҳамда унинг мактабгача таълим Давлат талаблари асосида ўзлаштирган билим, қўниқма, малақаларининг қурсатқичлари ўзлуқсиз қайд этиб борилади.

- Мактабға тайёрлов даври (6-7 ёшгача).
- Ривожланиш қурсатқичлари: _____
- Антропометрик маълумотлар:
- буйи _____ вазни _____
- Саломатлиги: _____
- Психоневролог: _____
- Отолоринголог: _____
- Офталмолог: _____
- Уйқунинг кечиши: _____
- Иштаҳаси: _____
- Асаб тизимининг ҳусусияти: _____
- Нутқ ва нутқий малақалари: _____
- Товушнинг талаффузи: _____
- Сўз бойлиги: _____
- Нутқи ифодали: _____
- Нутқи равон: _____
- Гаплар тугалланган мантикий: _____
- Қиска ҳикоя сўзлаб бера олади: _____
- Жисмоний ривожланиши: _____
- Ҳаракат: _____

- Майда қўллар моторикаси: _____
- Маънавий ахлокий етуклик: _____
- Маънавий кўникма: _____
- Маданий гигиеник кўникма: _____

Хар кандай мактаб ёшига етган (6-7 ёш) бола, аввало тиббий куриқдан утиши лозим. Тиббий куриқ оркали болани мактабга аклан, жисмонан, маънан соғлом ёки соғлом эмаслигини аниклаш оркали уни мактабга чиқишини ёки чиқмаслигини аниклаш мумкин.

III.III. БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА АКЛИЙ ТАЙЁРГАРЛИК.

Мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия беришнинг асосий мақсад ва вазифалари болаларни жисмоний ва аклий жиҳатдан ривожлантириш, уларнинг руҳият, шахсий қобилиятлари, интилиш ва эҳтиёжларини қондириш, миллий ва умуминсоний қадриятларга, мустиқлик ҳолига содиқ ҳолда вояга етиб боришни таъминлаш, уларни мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қуйилган давлат талабларига мувофиқ мактаб таълимига тайёрлашдан иборат. Мактабгача ёшдаги болаларни ривожлантириш жараёни олдида қуйилган мақсад ва вазифаларнинг бажарилишига эришиш «Учинчи минг йилликнинг боласи» таянч дастури асосида амалга оширилади.

Хар бир оила барқамол авлодни тарбиялаш учун қайғуриши лозим. Шу боис «Таълим тўғри сида»ги қонун ҳамда «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»да мамалқатнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашнинг асосий омили бўлган қадрларни тайёрлаш борасидаги энг зарур тадбирлар тизими белгилаб берилди. Соғлом авлодни тарбиялаш давлат ва жамиятнинг устувор йўналишидир.

Ҳеч қимга сир эмаски, республикада болаларни мактабгача таълим-тарбия муассасаларига жалб қилиш 17 фоизни ташкил қилади. Бундай шароитда мактабгача таълим муассасаларига жалб қилинмаган 83 фоиз бола билан юқорида қўрсатилган 17 фоиз боланинг ривожланиш даражаси уртасида номутаносиблик вужудга келмоқда. Бундай номутаносиблик, болалар мактаб остига кадам қўйган қўндан бошлаб уларнинг ривожланиш даражасига салбий таъсир қўсатади. Қўнги йилларда мактабгача таълим тизимини такомиллаштириш, таълим тарбия мазмуни, шакли, восита ва методларини енгилашга алоҳида эътибор берилмоқда. Давлат ва жамият мактабгача ёшда бўлган болаларни ягона талаб асосида ривожлантириш вазифасини қўйди. Шўнга қўра Мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қўйиладиган давлат талабларига таянган ҳолда мактабгача ёшдаги болаларга интеграл тарзда таълим-тарбия бериш мақсадида таянч дастурлари тақдим этилмоқда. Бу таянч дастурлари қўнги қўнда мактабгача таълим-тарбия муассасаларига жалб этилмаган 3 миллиондан ортиқ болани ҳам ривожлантириш ва ягона давлат талаблари асосида мактабга тайёрлаш имқонини беради. Таълим-тарбия жараёни якунида мустиқлик фикрлайдиган, эркин, билимли, бир сўз билан айтганда барқамол шахсни вояга етқизиш асосий мақсад қилиб белгиланди. Бу ўзлуксиз таълим тизимининг илк қўри – мактабгача таълимга ўзига ҳос ёндошувни талаб ётар ёди.

Бола дунёга келган қўндан бошлаб, давлат ва жамият ҳамда ота-она зиммасига уни соғлом, ақлли, қўш қўкли қилиб тарбиялаш вазифаси қўйилди.

Болаларда ақлий фаолиятни дастлаб қўмила орқали, қўнг машқўлотлар, уйинлар, билим бериш орқали амалга оширилди. Бола хар доим буюмлар, қўдисалар орасида булади. Доимо бирор нарса билан танишади, ниманидир билиб олади, ушлаб қўради, нимагадир қўлок солади, шу тарзда бола дунёни ақглайди. Теварак-атроф буюм ва нарсалар болаларининг сезги органларига, анализаторларга таъсир ётади ва сезги қўсил булади. Сезги болаларда айрим қўссаларни билиб олишга ёрдам беради. Болада ақлий малака ва қўникмаларни ривожлантириш, энг оддий фаолият усуллари предметларини текшириш, улардаги қўхим ва қўхим булмаган белгиларни ажратиб қўрсатиш бошқа предметлар билан такоослаш мактабгача тарбия ёшидаги болаларда ақлий тарбия бериш вазифаларидан биридир.

Бу қўникма, малақалар билиш фаолиятининг тарқибий қисмларга бўлиб, бола

билимларни чукур эгаллаб олишга ёрдам беради.

Педагогика, психология фани аклий тарбия вазифаларини самарали хал этиш *биринчи* навбатда боланинг имкониятларини тўғри фойдаланишни, *иккинчи* томондан бола организмнинг чарчашига сабаб буладиган ортикча нагрўзка булмаслиги керак деган фикрни илгари суради. Тўғри ташкил этилган фаолият жараёнидагина тула конли аклий ривожланиш руй беради. Шу сабабли педагогларнинг вазифаси муаян максадни кўзлаб, тарбиявий таъсир курсатиш учун керакли шароитни яратиш болаларда аклий фаолиятни дастлаб муомала оркали сунг машғулотлар, билим бериш оркали амалга оширилади. Болаларни мактаб таълимига тайёрлашда аклий тарбиянинг роли каттадир. Болани билимларини эгаллаб оолишлари, уларни аклий фаоллигини ривожлантириш, аклий малака ва кўникмаларини эгаллаб олишлари, уларнинг мактабда муваффакиятли ўқишлари учун, булажак меҳнат фаолиятига тайёрланишда манба бўлиб, хизмат килади. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни аклий тарбиялашнинг асосий вазифалари куйидагилар:

1. Болаларда табиат ва жамият тўғри сидаги билимлар системасини илмий дунёкарашини шакллантириш. Бола теварак атрофдаги нарсалар, уларнинг вазифаси, сифати, хоссалари хакида, кайси материаллардан фойдаланганлиги, тайёрланганлиги тўғри сида аниқ тасаввурга эга булиши керак.

2. Билишга дорир рухий жараёнларни ривожлантириш: сезги, идрок, хотира, хаёл, тафаккур, нутк ва бошқалар. Билимга доир нуткни ривожлантириш аклий тарбиянинг эркин вазифасидир.

3. Билишга кизикиш ва аклий қобилиятларни, аклий меҳнат маданиятини ривожлантириш. Аклий тарбиянинг вазифаси болалар кизикувчанлигини улар ақлнинг синчиковлигини ривожлантириш ва шулар асосида билишга кизикиш ҳосил қилишдан иборат.

4. Аклий малака ва кўникмаларни ривожлантириш, яъни оддий фаолият усуллари, предметларни текшириш, улардаги муҳим ва муҳим булмаган белгиларни ажратиб курсатиш бошқа предметлар билан таққослаш мактабгача ёшдаги болаларга аклий тарбия бериш вазифаларидан биридир.

Усимлик ва хайвонлар билан танишиш бўйича системали машғулотлар олиб борилгандан кейин болалар усимлик, ёш хайвонлар тўғри сидаги маълум бир тасаввурга эга буладилар. Сунгра болалардаги аклий кўникма, малакаларни ривожлантириш максатида тарбиячи болалар билан машғулотларни ўтказишни режалаштириш мумкин. Булар куйидагилар: «*Сен таърифла, мен топаман*».

Дидактик вазифа - Катталарнинг саволларига нарсанинг характерли белгисини ажратиб ва номини айтиб жавоб бериш.

Уйин харакати – Катталарга топишмокни айтиш.

Уйин коидаси – Таърифланаётган нарсани номини айтиш мумкин эмас.

Тарбиячи нинг саволларига аниқ ва тўғри жавоб бериш.

Жихозлаш – Сабзавот ва меваларни стол устига куйилади. Тарбиячи стулини усимликлар куринмайдиган қилиб куйилади.

Уйиннинг бориши – Тарбиячи болаларга стол устидаги сабзавотлардан биттасини танланг. Мен сиздан унинг қандайлигини сурайман. Сиз жавоб берасиз. Факат унинг номини айтманг. Сизларнинг жавобларингиздан мен уни топишга ҳаракат қиламан. Кейин тартиб билан тарбиячи савол беради: «Шакли қандай?, Хамма томони шардек думалокми?, Чуқурчаси борми?, Ранги қандай?» ва бошқа.

Болалар саволларга тула жавоб беришади. Болалар нарсанинг характерли белгилари хакида гапириб берганларидан кейин тарбиячи топишмокни топади.

Машғулотда, уйинда, табиат бурчагида ва майдончадаги меҳнатда, экскурсия ва сайр вақтида тарбиячи болаларга атрофдаги оламнинг турли-туманлигини, чиройини курсатади, усимликнинг турли хусусиятлари, сифатлари билан таништиради, усимлик ва хайвонот олами хакида элементар тушунчани шакллантиради. Тарбиячининг ҳикоясидан фаолроқ ўзлаштириб олишга болаларнинг жозибали муносабати имкон беради. Машғулотларда, дидактик уйинларда қуйилган вазифани хал этишда бола буюм ва

ходисаларнинг айрим хусусиятларини ажратишга, солиштиришга, умумий хусусиятларга, белгиларига караб гуруҳларга ажратишга, классификация этишга урганадилар. Болалар фикр юритишга, хулосалар чиқаришга урганади, болалар диккати, хотираси ва ихтиёрий идроки ривожланади. Машғулоти, уйин вазифасини хал этишда бола ўзининг хатти-харакатини тушунтиради. Бу эса нутқининг усишига ердан беради. Машғулотлар, дидактик уйинлар давомида турли мактабгача ёшдаги болалар куп маротаба такрорлаш орқали МТМнинг таълим-тарбия дастурига хос билимлар мажмуини ўзлаштирадилар. Табиий материаллар билан уйналадиган уйинларни танлаштиришда тарбиячи уйиннинг мазмуни атроф муҳитдаги табиатдаги ўзгаришларга мослигини унутмаслиги лозим.

Масалан: «Уруғ сотиб олиш» уйини баҳорда, «Хосил йиғиштириш» эса ёз ёки кўзда утказилиши керак. Тарбиячининг ўзи ҳам машғулоти, уйиннинг турлича вариантларини уйлаши мумкин: уйинга, машғулотида кушимча вазифа, енгилроқ рол, болаларнинг атрофдаги табиат ҳақидаги билимларини бойитишга ва бошқалар. Баъзи бир хил дидактик уйинни турли вариантда, турли ёшдаги болалар учун тавсия этилади. Уйинлар усимликлар, ҳайвонлар ёки бошқа предметларнинг сони ошиши, турлича қоида ва уйин ҳаракатларининг ошиши ҳисобига мураккабланади. Масалан: пайпаслаб билиш учун сабзи, бодиринг, олма ва бошқалар олиш мумкин, кейинчалик шакли ухшаш бўлган мева ва сабзавотларни киритиш мумкин.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга барг, гуллар билан уйнаш купинча гуруҳ ҳонасини, овқат столини безаш, гулдаста, барглари катталарга, кичик болаларга совға қилишга хоҳишлари билан боғланади. Бундай уйинларни, машғулотларни ўтказишда болаларни усимликларга нисбатан эҳтиёткорлик, гулларни бекордан-бекорга ўзмасликка ургатиш лозим.

Агар бола олма ёки бошқа предметларни шаклига диккати қаратган бўлса, унга олмани думалатиб қуриш, қоптоқдек силаб қуриш, унинг силлиқлигини аниқлашни таклиф этиш лозим. Болаларда ранг, шакл, катталиқ тушунчаларини ишлатишга ургатиш лозим.

Хилма-хил табиат ҳодисаси оламида болаларнинг бевосита қўли билан қўриқлари учун энг тушунарли усимлик ва уй ҳайвонларидир. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни усимлик ва ҳайвонлар билан таништириш жараёнида болаларда табиатга нисбатан муҳаббат тарбияланади, ҳайвонларни парваришлашга, усимликларни устиришга нисбатан ишқлари тарбияланади.

5-МАВЗУ: БОЛАЛАРНИ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ТАЙЁРЛАШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР.

5.1. БОЛАНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА ОИЛАНИ ВА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИНГ ЎРНИ

Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғрисидаги Низомга мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда ота-оналарнинг муваққат таълим бериши орқали ёки доимий фаолият курсидаги мактабгача тарбия муассасаларида, шунингдек мактабгача таълим муассасаларига жалб қилинган болалар учун болалар боғчасида, мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади.

Болани мактабга тайёрлашда оилани ўрни жуда каттадир. Бола тарбиясида оиланинг барча аъзоларидан нафакат болаларга нисбатан тўғри муносабатни, балки уларнинг тақдири учун юксак маъсулият ҳиссини ҳам талаб қилувчи қийин ва мураккаб ишдир.

Оила болани мактабга тайёрлашда тарбияни ҳар томонлама, жумладан маънавий, ахлоқий, ақлий, эстетик, жисмоний ва меҳнат тарбияларини биргаликда олиб бориш яхши самара беради.

*Маънавий тарбия*ни болага утмишда Ватан равақи, эл-юрт тинчлиги ва фаровонлиги йўлида қўлашган халқ қаҳрамонлари ҳақида гапириб бериш, давлатимизнинг рамзий белгилари билан таништириш, муваққатлик, Ватан ҳақидаги шеър ва қўшиқларни ёд олдириш, қадрият ва анъаналаримизни ургатиш орқали сингдириш мумкин.

Оилавий тарбия жараёнида шахснинг бир қатор *ахлоқий* жиҳатлари шаклланади-ки,

бошка хеч кайси тарбия объекти оиладагидек юкори натижа бермайди. Уларга инсонпарварлик, меҳр-мурувват, раҳм-шафкат, ҳамдардлик, муомала маданияти, бурчи ва садокат миннатдорчилик каби инсоний фазилатлар туради.

Келажак авлодга *эстетик тарбия* беришда ҳам оиланинг муҳим ўрни бор. Оила даврасида кушиқлар куйланиши, бирор эртақ ёки асарни оила даврасида ўқиш, бирга спектакл ва кино куриш ва таҳлил килиш, кийиниш маданиятини шакллантириш, уйда гуллар парвариш килиш, расм солиш ва ҳақозолар болани эстетик тарбиясини шакллантиришдаги жихатлардир.

Ота-оналар вояга етаётган фарзандларининг *жисмоний* баркамоллигига ута маъсулият билан қарашлари лозим. Масалан: эрτάлабки бадан тарбия машқларини болалар билан биргаликда бажариш, тўғри ва витаминлаштирилган овқат бериш, дам олишни, уйқуни тўғри ташкил этиш вақтида шифокор назоратидан ўтказишлари зарур.

Бола ҳаётида *меҳнат тарбияси* муҳим саналади. Болаларни меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялаш, уларда меҳнат килиш одобини шакллантириш ва кўникмалар ҳосил килишда, уларнинг кизикишлари ҳисобга олингандагина эришилади. Ота-оналар болани мактабга тайёрлашда унда меҳнат кўникма ва малакаларини ҳосил килишга, меҳнатга эҳтиёжни тарбиялашга, бошқаларнинг меҳнатини қадрлашга, меҳнат натижаларини эҳтиёт килишга ургатишга жиддий эътибор беришлари лозим. Меҳнат болаларда уюшқоқлик, диққат, саранжом-саришталикни тарбиялаш, шунингдек мақсадга эришишда сабот ва матонат каби ирода хусусиятларини ривожлантириш воситасидир.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада тарбиялашни, ота-оналар билан ҳамкорликни бундан кейин янада такомиллаштириш йулларини излаб топиш оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини мустаҳкамлаш мактабгача тарбия муассасалари ходимлари педагогик омиллар, бу соҳада илмий иш олиб боровчи тадқиқотчилар ва услубчиларнинг муҳим вазифасидир.

Болаларни тарбиялаш давлат аҳамиятидаги вазифадир. Унинг тўғри ҳал килиниши тарбия ишининг куйилишига комплекс ёндошишга тарбиявий муассасаларнинг, оила ва жамиятчиликнинг тулик ўзаро таъсири ва ҳаракатларнинг бирлигига боғлиқ.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига утиши ҳамиша унинг ҳаёти, ахлоқи, кизикиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани богчадаёқ ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча кийин бўлмаган билим, тушунча, кўникма ва малакалар билан таништириш лозим.

Мактабгача таълим муассасаларида тарбиячилар томонидан утқазиладиган машғулотлар жараёнида болаларда мустақил фикрлаш кўникма ва малакалари ҳосил килинади, тарбиячининг сўзини тинглаш, уртоқлари билан гаплашмаслик, ҳар бир тарбиячи томонидан берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат килиш, тарбиячи томонидан айтилган фикрларни такрорлашга ургатиб борилади. Ҳар бир ёш гуруҳларда қанча машғулот ўтқазиш МТМтаълим-тарбия дастурида белгилаб куйилган.

Ҳар бир богчада методик хоналар мавжуд бўлиб, унда болалар богчасида таълим-тарбия дастурининг ҳамма билимлари буйича методик қўлламалар бўлади. Тарбиячи машғулотлар жараёнида янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод ва усулларидан фойдаланади. Болани ёш, рухий-физиологик хусусиятлари инобатга олинса тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Тарбиячи ҳар бир болани имкониятларини аниқлаб олиши керак, болалар ўзи яшаётган жамоага муносабатига қараб бир неча гуруҳларга бўлинади:

4 *Ғуруҳ:* Ижобий ҳулкли болалар бўлиб, улар тез дустлашадилар. Уларни жамоа аъзолари ҳурмат қилади. Бу тоифадаги болалар жамоанинг фаоллари бўлиб, тарбиячи жамоа муносабатларини урнатишда уларга суянади.

5 *Ғуруҳ:* фаол ташаббусга кушилади, аммо беқарор бўлади.

6 *Ғуруҳ:* тортинчоқ бўлиб уйинда қатнашмайдилар, машғулотларда суст бўладилар. Бундай болаларга алоҳида эътибор зарур.

Тарбиячи ҳар бир гуруҳ болалари билан индивидуал ёндошиб, уларни бир-бири билан ўз аро муносабатга киришиб, дустлашишга ёрдам беради.

МТМнинг асосий педагогик вазифаси – болаларни юксак маънавий-ахлокий руҳда тарбиялаш ва уларни мактабда ўқишга ҳар томонлама тайёрлашда ота-оналарга мунтазам равишда ёрдам курсатишдан иборат:

Мактабгача тарбия муассасаси ходимларининг энг биринчи вазифаси – МТМ тарбияланувчиларининг ота-оналари ва oilасининг бошқа аъзолари онгида бола тарбиясида oilа биринчи даражали аҳамиятга эгаллиги ва ҳар бир oilа болаларининг фаоллашувида oilавий ва ижтимоий тарбиянинг бирлигига эришилгандагина кутилган натижага олиб келишига чуқур ишонч уйғотишдир. МТМ ота-оналарда педагогик билимлар асосини яратади. Уларда тарбия ҳақидаги фанга кизиқиш уйғотади. Ўз билимларини доимо кенгайтириш истагини ва унга интилиш хиссини уйғотади.

Кейинчалик эса мактаб педагогик умумтаълимига киришиб кетиш хиссини уйғотади. Мактабгача тарбия муассасаларида таълим-тарбияни ҳар томонлама, жумладан маънавий, ахлокий, аклий, эстетик, жисмоний ва меҳнат тарбиялари биргаликда олиб борилиб бола мактабга чиқарилади. Бола бoғчада олган билимларини мактабда давом эттиришга шундагина қийналмайди. Акл кенг маънода сезиш, идрок этишдан бошланадиган тафаккур ва ҳаёлни ўз ичига оладиган жараёндир.

Болаларни мактабга тайёрлашда аклий тарбиянинг ўрни катта. Билимлар захирасини кенгайтириш, аклий фаолликни ва мустақилликни ривожлантириш, мактабда яхши ўқиш, кейинги меҳнат фаолиятига тайёрланишнинг муҳим шартидир.

Бола 6-7 ёшдан мактабга утиши, уларни мактаб таълимига тайёрлаш учун аклий ривожлантириш етарли булишини таъминлаш тарбиячидан катта масъулиятни талаб этади. Мактабгача таълим ёшида билим тез суръатда ривожланиб боради, бойиб боради. Нутқ шаклланади, билиш жараёнлари такомиллашади, бола энг оддий аклий фаолият усуллари эгаллаб боради. Болаларда аклий фаолиятни дастлаб муомала орқали, сунг машғулотлар, билиш бериш орқали амалга оширилади.

Теварак атроф, буюм ва нарсалар боланинг сезги органларига яъни анализаторларига таъсир этади ва сезги ҳосил булади. Сезги болаларда айрим хоссаларни билиб олишга ёрдам беради. (Иссик-совук, гадир-будур). Сезги атроф-муҳитни билишнинг дастлабки босқичи ҳисобланади.

Болаларни билимларни эгаллаб олишлари уларни аклий фаоллигини ривожлантириш аклий малака ва кўникма эгаллаб олишлари, уларнинг мактабда муваффақиятли ўқишлари учун булажак меҳнат фаолиятига тайёрланишда манба бўлиб хизмат қилади.

Мактабгача ёшдаги болаларни аклий тарбиялашнинг асосий *вазифалари* қуйидагилардан иборат:

5. Болаларда табиат ва жамият тўғри сидаги билимлар системасини, илмий дунёқарашни шакллантириш.

6. Билимга доир рухий жараёнларни ривожлантириш: сезги, идрок, хотира, ҳаёл, тафаккур, нутқ. Билишга доир рухий жараёнларни ривожлантириш аклий тарбиянинг муҳим вазифасидир.

7. Билишга кизиқиш ва аклий қобилятларни аклий меҳнат маданиятини ривожлантириш. Аклий тарбиянинг вазифаси болалар кизикувчиларни, яъни кизикувчанлигини улар аклининг синчковлигини ривожлантириш ва шулар асосида билишга кизиқиш ҳосил қилишдан иборат.

8. Аклий малака ва кўникмаларни ривожлантириш, яъни энг оддий фаолият усуллари предметларни текшириш улардаги муҳим ва муҳим булмаган белгиларни ажратиб курсатиш бошқа предметлар билан такқослаш мактабгача тарбия ёшидаги болаларга аклий тарбия бериш вазифаларидан биридир. Бу кўникма ва малакалар билиш фаолиятининг таркибий қисмлари бўлиб, боланинг билимларини чуқур эгаллаб олишга ёрдам беради.

Энг муҳими шундаки, болаларга билим берибгина қолмай, уларни олган билимларидан аклий ва амалий вазифаларни ҳал этишга фойдаланишга ургатиш.

Мактабгача таълим муассасаларининг oilа билан ишлаш тизимида аниқ мақсад, мазмун булиши керак.

Мактабгача таълим муассасанинг ота-оналар билан ишлашидан жамоа тарзида ва яккама-якка ҳолда ишлаш шакллари мохирлик билан кушиб олиб бориш, кенг аҳоли оммаси орасида педагогик ташвиқот ишларини ташкил қилиш туфайли болаларни тарбиялашда ижобий натижаларга эришиш мумкин. МТМҳодимларидан ота-оналар ва оила билан ҳамкорликдаги ишларидан энг кенг тарқалган шакл ва усуллари келтирамиз.

- Ота-она ва оила билан яккама-якка ишлаш. Бунда оилага тарбиячининг бориши, ота-оналар учун суҳбат ўтказиш, уларга маслаҳат бериш, ота-оналарни боланинг мактабгача таълим муассасадаги ҳаёти билан таништириш қабилира киради.

- Ота-оналар билан жамоа тарзида ташкил қилинадиган ишлар. Булар ота-оналарнинг гуруҳий ва умумий мажлислари, ота-оналар мактаби, анжуманлар, шанбаликлар, савол жавоб кечалари.

- Курсатмали ишлар – ишнинг бу тури: курғазмалар уюштириш, болаларнинг ишларини намойиш қилиш, очик эшиклар куни, ота-оналар бурчаги, ота-оналар учун кутубхоналар ташкил қилиш.

- Боланинг оиласини бориб куриш ва оила аъзолари билан яқиндан танишиш.

- Ота-оналар педагогик таълим бериш ва бошқаларни курсатиш мумкин.

Болалар мактаб таълимига тайёргарлигига таъсир этувчи омиллар ҳақида гапирар эканмиз, мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада тарбиянинг ота-оналар билан ҳамкорликда, бундан кейин янада такомиллаштириш йулларини излаб топилса мақсадга мувофиқ булар эди. Оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини мустаҳкамлаш мактабгача тарбия муассасаси ҳодимларининг. педагог олимлар, бу соҳада илмий иш олиб боровчи тадқиқотчи ва методистларнинг ўрни жуда ҳам каттадир.

5.2.БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА МАШҒУЛОТНИНГ ЎРНИ.

Машғулоти тарбиячи томонидан болаларга керакли билим ва малалаларни умумий ҳолда хабардор қилиш демакдир. Машғулотлар кун давомида ўтказилиб борилади. Куннинг биринчи қисмига мўлжалланган машғулотлар анча самара беради.

Машғулоти жараёнида болаларда мустақил фикрлаш қўникма ва малакалари ҳосил қилинади, тарбиячининг сўзини тинглаш, ўртоқлари билан гаплашмаслик ҳар бир тарбиячи томонидан берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилиш тарбиячи томонидан айтилган фикрларни такрорлашга ўрганиб борилади. Ҳар бир ёш гуруҳларда неча марта машғулоти ўтказиш болалар МТМси таълим-тарбия дастурида белгилаб борилади.

Машғулотининг турлари ҳақида гапирадиган бўлсак, машғулотининг турлари қуйидагичадир:

Болаларни билимларини синовчи машғулотилар – ушбу машғулотиларни ўтказишдан мақсад, тарбиячи дастурда белгиланган билим ва малакаларини эгаллаш даражасини билиб олади ва кейинги ишлари давомида ишларни инобатга олади.

Комплекс машғулотилар – бу машғулоти болалар МТМси тажрибасида кенг тарқалган бўлиб, бундай машғулотиларда болаларга янги билим берилади.

Машғулоти тўзилиши эса:

- болаларни уюштириш
- асосий қисм
- якуний қисм

Машғулотига тайёрланиш мазмуни ҳам мавжуд бўлиб, ушбу мазмунга қуйидагиларни киритишимиз мумкин:

4. Машғулоти режалаштириш.
5. Керакли жиҳозларни олдиндан тайёрлаш.
6. Болаларни машғулотига тайёрлаш.

Болаларни мактабга тайёрлашда тарбиячи машғулоти бир бўлимидан битта эмас, балки бутун бир машғулоти системасини режалаштириб олиб борилса ижобий натижани қўлга киритади.

Тарбиячи машғулотлар жараёнида методик қўлланмалардан фойдаланиб машғулот утиши тавсия этилади. Хар бир богчада методик хоналар мавжуддир. Унда МТМтаълим-тарбия дастурининг, ҳамда ҳамма булимлари буйича методик қўлланмалар булади.

Етишмовчиликларни тарбиячи ўзи тайёрлайди ва бу ишга баъзан тайёрлов гуруҳидаги яъни мактабга тайёрлов гуруҳидаги болаларни жалб этади. Тарбиячи машғулот учун керакли машғулотларни машғулотлардан бир кун аввал тайёрлаб қуяди.

Мактабгача таълим муассасанинг *биринчи кичик гуруҳи*да ҳафтасига 10 та машғулот утказилади. Улар қуйидагича тақсимланади:

- Атрофдаги воқеалар билан таништириш ва нутқини ривожлантириш,
- Расм чизиш ва лой ёки пластилидан нарсаси яшаш,
- Курилиш материаллари билан машқлар,
- Мусика машғулотлари,
- Физкультура машғулотлари.

Машғулотлар 10-15 дақиқа давом этади ва улар шанба кунидан Ташкари хар кун ирталаб ва кечкурун ўтказилади. Машғулотлар билан бир каторда сайр вақтида атрофдаги нарсаларни кузатиш, ҳаракатли ва дидактик ўйинлар планлаштирилади.

Машғулотларнинг катта қисми ривожланиши бир хил даражада бўлган болаларни бирлаштирувчи кичик гуруҳларда утказилади. Батафсил тушунириш ва катталарнинг ёрдамидан талаб қиладиган янги материалдан фойдаланиладиган машғулотлар (масалан, йигма картиналар ёки янги конструктор, биринчи марта бериладиган машғулотлар) ана шундай утказилади. Ҳаракатларининг навбатига риоя қилинадиган машғулотларда болалар унча қўл булмаслиги керак. Масалан, гимнастика асбоблари билан утказиладиган физкультура машғулотлари, «Лото» типидagi ва нутқни ривожлантириш машғулотлари ана шундай булади, бунда айрим болалар ўз фаолликлари билан бошқаларини четга суриб қўйишлари мумкин.

Аммо ҳаётнинг учунчи йилида машғулотларнинг айрим турларини бутун гуруҳ билан ўтказиш ҳам мумкин, чунки бола ҳулқ-атвор қоидаларини (бутун эътибор билан тинглаш, жим утириш) эгаллаган булади, ўз ҳаракатларини бошқа болалар билан мувофиқлаштира бошлайди, катталарнинг нутқи унинг ҳаракатини йўлга солинадиган булади.

Болаларнинг бутун гуруҳ билан айна вақтда мусика машғулотларини, ҳаракатли ўйинларни, шунингдек болаларнинг ўзлари асосан томошабин буладиган курғазмали инсценировкаларни ўтказиш мумкин.

Машғулот вақтида тарбиячининг эътиборини ҳеч қим қалғитмаслиги, ҳона жимжит бўлиши, ҳалакит бериши мумкин бўлган ҳамма нарсалар четга олиб қўйилиши керак.

Болаларнинг мустақил фаолияти билан айнақса ўйин билан боғлиқ машғулотлар катта самара беради. Масалан: мусика машғулотлари, сенсор ривожланиш машғулотларидан фойдаланиш мумкин.

Ҳаётнинг учунчи йилида болаларни ургатиш курғазмали тарзда олиб борилади.

Машғулотлар – Мактабгача таълим муассасада уқитишнинг ташкил этиш формасидир. Улар мактабгача тарбия ёшидаги ҳамма болалар учун мажбурий; улар учун дастур мазмуни белгиланган, кундалик режимида доимий вақт ажратилган, уларнинг қанча вақт давом этиши тайинланган.

Мактабгача таълим муассасада машғулотлар болаларни мактабга тайёрлашда катта аҳамиятга эга. Бу машғулотларда болалар ўқув фаолияти қўникмалари ҳосил қиладилар, анча интизомли, уюшган бўлиб борадилар. Уларда барқарор диққат, диққатни бир нарсаси қарата олиш, иродавий зўр берилиш қобилияти ривожланади. Системали ўқиш натижасида билишга қизиқиш пайдо булади.

Болаларни коллективда уқитиш муайян афзалликларга эга: биргаликда ишда улар бир-бирларига актив таъсир этадилар, ташаббус, фаҳм-фаросат қурсатиш имқонига эга буладилар.

Болалар олдиларига қўчиликдан қўч-ғайрат талаб қиладиган вазифалар қўйилганда биргаликдаги қўчинмалар пайдо булади, коллективизм тўғриси вужудга қелади.

Экскурсиялар, расм чизиш, лой ва пластилиндан буюмлар яшаш, куриш яшашга оид ишларни биргаликда бажариш, умумий уйинларда ва мусика машғулотлардаги рақсларда, ҳаракатларни ривожлантириш машғулотларида бирлашиш, бадиий адабиётни ўқиш туфайли юзага келган биргаликдаги кечинмалар – буларнинг ҳаммаси иннок болалар коллективини вужудга келтиришда ёрдам беради ҳамда, коллективда яшаш ва ишлаш кўникмаси ҳосил қилади.

Машғулотлардаги уқитиш процессида болаларда мактабга ва ўқишга кизиқиш тарбияланади, тўғри ва ҳулқ-атвор кўникмалари, маъсулият ҳисси, ишчанлик, ўзини тута билиш, ишда зур бериш одати ҳосил қилинади.

Болаларга керакли билим ва малакаларни машғулот жараёнида, янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод усулларидадан фойдаланилса, болани ёш, рухий физиологик хусусиятлари иннобатга олинса, тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Болалар машғулотларни турли ҳил қуринишларини эгаллашлари орқали, ёшлари ўсиб бориш давомида, мактабга бўлган кизиқишлари ҳам ўсиб ривожланиб боради. Ва улар мактабни ҳам ҳеч қийналмай ўқиб, давом эттириб борадилар.

7-МАВЗУ: МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ – БОЛАЛАРНИ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ТАЙЁРЛОВЧИ АСОСИЙ МУАССАСА.

7.1. Мактабгача таълим муассасасининг турлари.

Мамлакатимизда ривожланган мактабгача таълим тизими мавжуд. Таълим ислохотлари негизида, ҳусусан, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида таъкидланганидек, бугунги кунда мактабгача таълим ўзлуксиз таълим тизимининг биринчи тури сифатида шаклланади, у ижодкор, ижтимоий фаол, маъанвий жихатдан бой шахсни шакллантириш ва юкори малакали рақобатбардош кадрни тайёрлаш миллий моделининг энг муҳим таркибий қисмига айланади, билимдон ва эркин фикрловчи шахсни тарбиялашда илк ташкилий-педагогик тадбирлар мажмуини ташкил этади.

Мамлакат иқтисодиётининг ривожланиши, ижтимоий соҳадаги ўзгаришлар мактабгача таълимнинг устувор йуналишини белгилабгина қолмай, унинг асосий мақсад ва вазифаси 6-7 ёшли болаларни мактабдаги таълимга пухта тайёрлашдан иборат эканлиги эътироф этилди.

Боз устига таълимда Давлат стандартларининг жорий этилиши – болаларнинг богчага қатнаган ёки қатнамаганлигидан қатъи назар, уларни мактаб оstonасига бир ҳилда тайёргарлик қуриб қелишларини қаролатлаш ва таъминлаш зарур эканлигини тақозо этади.

Мактабга қадам қуйган ҳар бир ўқувчидан мактабдаги таълимга бир ҳилда дастлабки ҳозирлик қуриб, жисмонан ва руҳан ўқишга тайёр булишлари, етарли даражада ўқув малака кўникмаларига эга булишлари талаб этилмоқда.

Айни пайтда республикаимиздаги мавжуд 6,704 та болалар богчаларида 1-7 ёшдаги 624,652 нафар бола тарбияланмоқда. Бу умумий қамровнинг 18,5%ни ташкил этади.

Бундай қурсатқичларнинг объектив ва субъектив омиллари мавжуд: биринчидан, мамлакатимизда оналарга бола парвариши учун 3 йилгача таътил белгилангани, ушбу даврнинг икки йили тулови эканлиги, иккинчидан, бола тарбиясида оиланинг роли бекиёслиги алоҳида аҳамият қасб этади. Бу ўз навбатида болаларни уй шароитида тарбия олаётганлиги ўзига ҳос хусусиятга эга эканлигини қурсатади.

Республикаимизда жорий этилган ташкилий педагогик жараён шаклига қараб, мактабгача таълимни шартли равишда икки гуруҳга булиш мумкин:

биринчиси – бевосита мулоқотли таълим (тарбиячи ва бола). Унга МТМтурли таълим муассасалари қошидаги тайёрлов гуруҳлари қиради.

Иккинчиси, билвосита мулоқотли, тарбиявий таъсир қурсатувчи воситалар. Бунга болалар адабиёти, даврий матбуот материаллари, радио ва телевидение қурсатувлари, киномахсулотлар сингари воситалар қиради.

Биринчи гуруҳдаги ташкилий таълим мунтазам равишда, мувофиқлаштирувчи (боғчага бормаган болаларни жадаллаштирилган дастурлар асосида ривожлантириш ва мактабдаги таълимга тайёрлаш пировард боғчага борган болалар билан тенглаштиришга қаратилган шакллар) ҳамда мақсадли: ёзги таътил вақтида муайян муддатга мулжалланган мактаб қошидаги тайёрлов гуруҳлар жараёнини ўз ичига олади.

Таълим ислохоти мактабгача таълим тизимига қатор янгиликлар киритди, хусусан, ушбу турдаги муассасаларнинг янги шакллари барпо этишга замин яратди. Бугунги кунда мамлакатимиздаги мактабгача таълим шакллари қуйидагича ифодалаш мумкин:

Тури	Сони	Таълим шакли
Анъанавий мактабгача таълим муассасалар	6704 та	9, 10, 12, 24 – соат мобайнида болаларни парвариш қилиш, овқатлантириш ва тарбия бериш, мактабга тайёрлашга қаратилган, бюджетдан тулик таъминланади;
Хонадон мактабгача таълим муассасалари	220 та	Оила шароитига яқинлаштирилган хонадон мактабгача таълим муассасалар бюджетдан таъминланади;
Боғча-мактаб мажмуалари	219 та	Мактабгача ва бошланғич таълимдаги ўзвийликни таъминлаб берувчи муассаса;
Нодавлат мактабгача таълим муассасалари	11 та	Болаларга яқка тартибда тарбия берувчи давлатга қаршли бўлмаган боғча молиявий жихатдан ўз-ўзини таъминлайди;
Саводхонлик марказлари	-	Мактабдан ташқари муассасалар қошида ота-оналар истаклари ва болалар қобилиятига қараб, шартнома асосида ташкил этилган тугараклар мажмуи;
Шанба-якшанбалик гуруҳлари	-	Боғча ёки маҳалла қошида шартнома ёки ташкилотлар ҳомийлигида ташкил этилган қисқа муддатли гуруҳлар;
Мактаб қошидаги гуруҳлар	-	Бошланғич синф ўқитувчилари томонидан ташкил этиладиган гуруҳлардан асосан боғчага бормаган болаларга мактабдаги таълимга тайёргарлик қурсатилади.

Мактабгача таълим муассасаларда олиб борилаётган таълим-тарбия жараёнини муқобил ҳолда мувофиқлаштирувчи мактабгача таълим шакллари вужудга келиб, уларда 23%га яқин болалар тарбияси қамраб олинган. Мувофиқлаштирувчи таълимнинг ижобий жihatлари билан бир қаторда маълум қамчиликлари ҳам мавжуд: болалар мактабгача таълим муассасаларга кун давомида эмас, балки муайян машғулотларда қатнашиш, шанба-якшанба кунлари қилиш, факатгина саводхонлик сабоқларини урганиш имқониятларига эга бўладилар, уларнинг жисмоний қамол топиши, саломатлигига ғамхўрлик қилиш, ақлан ва маънан ривожланишини таъминлаш, мутасаддилар томонидан раҳбарлик ва назорат қилиш механизми ишлаб чиқилмаган. Шунинг учун ҳам мазкур таълим шаклининг ютуқ ва қамчиликлари урганилиб, улар ривожлантирилиши лозим.

Ҳозирги кунда мактабгача таълим муассасаларда 54.575 нафар педагог кадрлар ишлаб келмоқда. Мактабгача тарбия муассасаларига лавозимлар рўйхатига тарбиячи, мусика раҳбари, логопед-дефектологлар қаторига жисмоний тарбия инструктори, психолог, ўзбек тили ўқитувчилари киритилди.

Мактабгача тарбия муассасалари учун республиканинг 35 та коллежида «Тарбиячи ёрдамчиси» - кичик мутахассислар ва оила мураббийси тайёрланмоқда.

Мактабгача таълим дастурий жихатдан таъминланган: 2001-2002 ўқув йилидан бошлаб барча мактабгача таълим муассасаларида «Учинчи минг йилликнинг боласи» номли, 2010 йилдан «Болажон» янги таянч дастур жорий этилди. Дастур билан бирга нашрдан чиқарилган ўқув қўлланма ва «Болангиз мактабга тайёрма?» номли китоблар ўқув-услугий мажмуасини ташкил этади. Улар барча мактабгача тарбия муассасаларида мавжуд.

Оилада тарбияланаётган болалар ва уларнинг ота-оналари учун лотин графикасига асосланган янги ўзбек алифбоси билан таништирувчи дарслик, қўлланмалар, турли мавзудаги рисоалар куплаб нашр этилмоқда. «Ўзувни урганамиз», «Алифбо совгаси», «Расмли алифбо» (Муаллиф – профессор К.Абдуллаева) кабилар шулар жумласидандир.

Богча болаларига хорижий тилларни ургатишда ўқув-услугий мажмуа ҳисобланган «Merry English» туплами болаларга 120-150 сўз микдорида илк инглиз тили сабоқларини бериш имкониятига эга.

Мактабгача даврда барча таълим шакллари учун дастурларнинг тулик яратилиши таълим турлари: мактабгача ва бошлангич таълим уртасидаги узвийликни таъминлайди.

3 минг сўз бойлигига эга бўлган болаларининг лугат бойлиги 1-4 синфларга бориб, она тили ва бошқа дарслар ҳисобига 7-8 мингтани ташкил этади. Мактабга сўз таркиби, туркумлари, унинг тўзилиши ҳақида илк тушунчаларни эгаллаб келган болалар ўқиш ва ёзишни қийналмасдан, тез ўрганадилар.

Теварак-атроф ва ижтимоий воқеалар билан таништириш машғулотларига бевосита тарих, инсон ва жамият, давлат ва ҳуқуқ асослари дарсларининг илк қуринишлари қиради.

6-7 ёшда ўзлаштирилган математик тушунчалар доираси (геометрик шакл, катталиқ ва шартли улчовлар) бошлангич синф математика дарсларида кенгайиб боради, табиий ҳолки, таянч билимларга эга бўлмаган болаларнинг ўзлаштириши талаб даражасида бўлмайди.

Иссиқлик, ёруғлик, табиатдаги сув алмашуви, магнит ҳоссалари ҳақидаги тушунчалар – «Табиат ва атрофдаги олам» дарсларида мукамаллашиб, физика дастурларида илмий асосланган равишда тақдорланади.

Тўғри ташкил этилган мактабгача таълим – болаларнинг бошлангич синфларда билимларни пухта эгаллашлари учун замин яратади, навбатдаги босқичларда самарали ўқишларини таъминлайди.

Мактабгача таълим тизими ҳақида гап борар экан, асосий ургу ва эътибор богчада қанча бола юрганига эмас, балки 1-синфга борадиган болаларнинг қанчаси мактабдаги таълимга талаб даражасида тайёргарлик қуриб, ялпи мактабгача таълим шакллари билан қамраб олиниб, «етук ўқувчи» бўлиб келганлигига қаратилиши зарур. Зеро, мактабгача таълим тизимини мустаҳкамлаш, барқарорлаштириш ва такомиллаштириш Кадрлар тайёрлаш миллий дастури вазифаларининг асосидир.

7.2. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИДА БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ЖИСМОНИЙ ТОМОНДАН ТАЙЁРГАРЛИГИНИ АНИКЛАШ.

Жисмоний тарбия – мактабгача тарбия педагогикасининг муҳим бир бўлими бўлиб бизда қарор топган жисмоний тарбия системасининг дастлабки бугинидир. Унинг вазифаси, бола соғлигини сақлаш, жисмоний сифатларини устириш, ёшларни меҳнатга ва Ватан ҳимоясига тайёрлашдир.

Жисмоний ривожланиш тор маънода буйнинг узилиши, мусқўлларнинг ортилиши, ва шу каби антропометрик ва биометрик курсаткичлардир.

Жисмоний ривожланиш киши организмни ураб турган муҳитга боғлиқ лиги тўғри сидаги биологик қонуниятлар асосида амалга оширилади. Масалан: ҳаёт шароитини жисмоний тарбия методини бир мунча ўзгартириш орқали организмнинг функционал имконият даражасини бир мунча қутариш, жисмоний ривожланиш курсаткичларини яхшилаш мумкин.

Жисмоний тарбия деганда организмнинг морфологик ва функционал ривожланишини жамият талаблари даражасида амалга ошириш, жисмоний сифатларни қобилиятларни ривожлантириш, ҳаракат малака ва кўникмаларни шакллантириш жисмоний маданият ва спорт соҳасига таълуқли махсус билимларни ўзлаштириб олиш тушунилади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг жисмоний тарбияси улар ҳаётини саклаш, соғлигини мустаҳкамлаш, ҳаракат малакаларини шакллантириш ва тула маънодаги жисмоний тарбия бериш маданий генетик малакаларни шакллантириш батартип ҳаёт кечириш одатини сингдиришга қаратилган.

Кун тартибидagi аксарият ҳолларда генетик ва чиниктирувчи муолажаларни бажариш орқали боланинг билим доираси кенгайди. Актив фаоллиги ортади. У жасурлик, ҳаллолик, батартиплик, катийлик, мустақиллик ва шунга ухшаш ижобий ҳулк нормалари ва қоидаларини ҳам эгаллаб шаклланади. Жисмоний тарбия аксарият ҳолларда бутун гуруҳ билан бажарилади. Жисмоний тарбия машғулотларида ҳаракатли уйинларда болаларда жамоатчилик уюшқоқлик, интизомлилик каби ҳислатлар шаклланади.

Мактабга тарбия ёшидаги болалар организмнинг ўзига ҳос томони шундаки у жуда тез усади ва ривожланади. Шу билан бирга организм функциялари ва системаларининг шаклланиши, ҳали тугалланмаган бўлади. Шунга қура у тез жароҳатланади. Шунинг учун болаларга жисмоний тарбия беришда қуйидагилар биринчи даражали вазифалар ҳисобланади.

1. Соғломлаштирувчи вазифалар.
2. Таълимий вазифалар
3. Тарбиявий вазифалар.

Жисмоний тайёргарлик боланинг соғломлиги, ҳаракат кўникмалари, қўл мушаклари ва қуриш-мотор мувофиқлиги ривожланганлиги билан изоҳланади.

«Ривожланмаганлик» нинг асосий белгилари ўзига ҳос жисмоний ривожланишнинг алоҳида жиҳатларида қуринади. Масалан, суяк тўзилишида паст бўйли болаларда ўз ёшига қура тана бўйи ва оғирлигидаги номуносивлик, танадаги мувозанат бўзилишлари, юрак қон томир тўзилишидаги физиологик етишмовчиликлар тез толиқшлар, жисмоний юкламаларни бажаришдаги имқониятлари пастлиги шулар жумласига қиради.

Қасалликлар ва уларга мойиллик бўйича утқизилadиган текширувларга қелсак улар яшаш жойидаги болалар поликлиникаларида тор мутахассис шифокорлар гуруҳи томонидан олиб қорилади.

Жисмоний ривожланиш қурсатқичлари.

1. Ҳаракатнинг асосий турларини ривожлантириш.
 - қуриш ва қуришнинг қарча турларини тўғри қажариш, шарт-шароитга мувофиқ улардан қойдаланиш.
 - Қакраш, иргитиш, тирмашиб қикишнинг қарча турларини тўғри қажариш.
 - Юмшок жойда 40 см қаландликка қакраш, жойидан туриб 70 смдан қам бўлмаган ўзунликка қакраш, 100 метр масофани қуриб қтиш предметини турли вазиятлардан туриб қтиш 4-5 метр масофадаги вертикал ва горизонтал нишонларга тушириш.
 - 2-3 доира қуриб айланиб 3-4 қаторга қафни ўзқартириб тизилиш, «Қиринчи, иқкинчи» ҳисоб саноқидан қейин иқки қаторга тизилиш, ҳаракат давомида оралик масофани қаклаш.
 - Турли қил дастлабқи қолатлардан туриб жисмоний машқларни аниқ, ритмик қурсатилқан маромда муסיқага мос оғзақи қурсатмаларда айтилқанидеқ қажариш.
 - Спорт уйинлари унсурлари иштирок этадиган уйинларда (волейбол, футбол, хоккей, баскетбол, стол тенниси) фаол иштирок этиш. 15 метрга эркин сўзиш.
2. Тана қисмидаги мушакчаларни ривожлантириш.
 - Қўл панжаси ва қармоқлар ҳаракатчанлигини таъминлаш, қармоқларни уйнатиш.
 - Мириқиб уйқуга қетиш ва оромли уйқу.
 - Ўзининг жисмоний қиёфаси ва соғлиги ҳақида тасаввўрни шакллантириш, соғлом турмуш тарзига эришиш.
 - Антропометрик қурсатқичларнинг (буйи, вазни, бошининг доираси, қуқрак қенглиги) ёш қурсатқичи стандартларига мувофиқ қелиши.

Жисмоний ривожланганлик даражаси.

Мактаб ёшига етган болаларнинг жисмоний жихатдан ривожланганлик даражасига куйиладиган минимал талаблар:

- Мустикал тарзда жисмоний машқларни бажара олиш;
- Буйрукка (старт, стоп) асосланиб югура олиш;
- Нарвон ёрдамида тепаликка чика олиш ва пастга туша олиш;
- Нарван устида утириб олдинга силжий олиш;
- 5 секунд давомида арконда осилиб туриш;
- Агимчок уча олиш;
- Чекланган саф ва чизик буйлаб юра олиш;
- Кия куйилган тахта устидан юриб ута олиш;
- Бир оёкда калдиргоч бўлиб тура олиш;
- Оёк учлари билан буюмларни кисиб кутариш, пастга суриш ва бир жойдан иккинчи жойга кучира олиш;
- Жойидан туриб 15-20 марта сакрай олиш, 70-8- см ўзунликка сакрай олиш, 30 см баландликдаги тусикдан сакраб утиш;
- Тухтамасдан 2-3 минут давомида югура олиш; 100 метр масофани тухтамасдан югуриб утиш;
- 10 метр масофани эмаклаб утиш;
- Сафда тўғри туриш ва сафни ўзунасига юриш;
- Сафланиш ва кайта сафланишни билиш;
- Мусика охангига мос холда ҳаракат кила билиш;
- Коптокни иргитиш ва илиб олиш;
- Илон изи шаклида юриш;
- Туп-туп бўлиб айлана буйлаб юра олиш;

Халк уйинлари «Ким чаккон», «Ок теракми-кук терак?», «Куёним куёним не булди?», «Читти гул», «Боглам-боглам», «Ким олади шу гинани». «Учди, чопди, сакради», «Кушим боши», «Коч болам, куш келди», «Тортишмачок» каби ҳаракатли уйинларда иштирок эта олишдан иборат.

5 дан 7 ёшгача бўлган ёш даври «дастлабки буй чўзилиши» дасри деб аталади. Чунки бу даврда бола йил давомида 7-10 см узиши мумкин. Мактабгача 5 ёшли боланинг буйи 106,0-10,7 см вазни эса 17-18 килограммни ташкил этади. Хаётининг 6 йили давомида ҳар ойда уртача вазнига 200,0 гр, буйига 0,5 см кушилиб боради. Тажрибалар ва мақсадга қаратилган жисмоний тарбия машғулотлари натижасида 6 ёшли болалар ҳаракат техникасига доир машқларни тўғри ва тушунган ҳолда бажарадилар

7.3. БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА ОДИЙ МАТЕМАТИК ТАСАВВУРЛАРНИ ШАКЛЛАНГАНЛИК АҲАМИЯТИ.

Болаларнинг математик тушунчаларини муваффақиятли ўзлаштириши, уларнинг идрокини, яъни сенсор туйғуларини устириш билан бевосита боғлиқдир.

Умумлаштириш ва абстрактлаштириш қобилияти реал предметларнинг хусусиятларини аниқлаш ва шу хусусиятларга қараб маъмур предметларни бир-бирига таққослаш ва группаларга ажратиш асосида ўсиб боради.

Шунинг учун бола мактабга боргунга қадар унда математик тасаввурларни шакллантириш учун болалар боғчасидаги барча ўқув-тарбия ишлари билан ўзвий равишда боғлаб махсус иш олиб борилади.

Математик билимлар болаларга маълум система ва изчилликда берилиши, бунда янги билим қамроқ миқдорда, яъни болалар ўзлаштириб оладиган даражада булиши қерак. Шунинг учун ҳам бир вазифа бир қанча майда қисмларга булиниб, улар биринкетин урганиб борилади.

Тарбиячи ҳар бир ёш группасининг программаси қандай тўзилганини билиши лозим. Бу унга ўз гуруҳидаги болаларнинг математикага доир билим даражаларини аниқлаш учунгина эмас, балки мактабгача тарбия ёшидаги болаларда бошланғич

математик тасаввурларни устириш юзасидан олиб бориладиган барча ишлар системасида ҳар бир машғулотнинг қандай муҳим роль уйнаши ва урин эгаллашини кўз олдига келтириш учун ҳам имкон беради.

Математик тасаввурларни шакллантириш юзасидан олиб бориладиган ишнинг асосий формаси – *машғулотдир*.

Дастур вазифаларининг қупчилик қисми машғулотларда ҳал қилинади. Болаларда маълум изчилликда тасаввурлар шакллантирилади, зарур малака ва қўникмалар ҳосил қилинади.

Атрофдаги ҳамма нарсани миқдор жиҳатидан Қўзатишларни уюштиришга, болаларнинг ўз фаолиятларининг қилма-қил турларида математик мазмундаги билим ва қўникмаларидан қандай қўдаланишларига қатта аҳамият берилади.

Машғулотларда ва қўндалик ҳаётда дидактик уйинлардан ҳамда уйин-машқлардан қенг қўдланилади. Машғулотлардан ташқари вақтларда уйинлар ташқил қилиб, болаларнинг математик тасаввурлари мустанқамланади, қўқурлаштирилади ва қенгайтирилади. Бир қанча ҳолларда, масалан, қўйини қилиш қўникмасини ривожлантириш юзасидан олиб бориладиган ишларда уйинлар асосий ўқув вазифасини утайди.

Машғулотларда болаларнинг актив фаолияти биринчи навбатда янги материал устида ишлашни ҳамда илгари утилган материални тақрорлашни бирга тўғри қўшиб олиб бориш билан иш турларини ва уни ташқил этиш усулларини алмаштириб туриш билан яъни, машғулот структураси билан таъминланади.

Машғулот структураси программа вазифаларининг ҳажми, мазмуни, бирга қўшиб олиб борилиши, тегишли билим ва қўникмаларнинг ўзлаштирилиши даражаси, болаларнинг ёш ҳусусиятлари билан белгиланади.

Мақтабага бориш даврига қелиб болалар туплам ва қон, шакл ва қатталиқ ҳақида ўзаро боғланган билимларни нисбатан қупроқ эгаллаган, фазада ва вақтни ориентация қила билишни урганган бўлишлари зарур.

Таҷриба, биринчи синф ўқувчиларида уқрайдиган қийинчилиқ, одатда абстракт билимларни эгаллаб олиш, қонкрет предметлар, уларнинг образлари билан амал қилишдан, қонлар ва бошқа абстракт тушунчалар билан бақариладиган амалларга утиш зарурлигини қўрсатади.

Бундай утиш боланинг ривожланган ақлий фаолиятини талаб этади. Болалар турли математик боғланишли муносабатларни аниқлаш усулларини, масалан, туплам элементлари уртасидаги мослиқни аниқлаш усулларини эгаллайдилар (тупламдаги элементларни бирма-бир амалда қилиштирадилар, қатталиқ нисбатларини аниқлаш учун уларни устма-уст, ёнма-ён қўйиб қўриш усулларидан қўдаланадилар).

Улар миқдор нисбатларини аниқлашда энг аниқ усул предметларни санаш ва қатталиқларни улқаш эканлигини тушуна бошлайдилар.

Санаш ва улқаш малақалари уларда тобора мустанқам ва онгли бўлиб боради.

Ҳар қайси ёш гуруҳи дастури ушбу бўлимлардан иборат:

- Миқдор ва санок.
- Қатталиқ.
- Геометрик фигуралар.
- Фазада мулжал олиш.
- Вақт бўйича ориентир (мулжал) олиш.

Ўқув йилининг охирида қатта гуруҳ болалари қўйидагиларни билишлари қерак:

- нарсаларни 10 тағача санай олиш;
- санок ва тартиб қонлардан тўғри қўдаланиш;
- 10 тағача бўлган қонларни ёнма-ён турганларини (қўргазма асосида) таққослай олиш;
- тенг бўлмаган 2 гуруҳ нарсалар қонини икки усул билан тенглаштира олиш (1та нарса қўшиб ёки айириш усули билан);
- 0 дан 9 гача бўлган рақамларни номи ва фарқи;

- турли микдордаги 10 тагача бўлган нарсаларни эни, буйи, баландлиги, калинлиги, улчами ва улар орасидаги муносабатларни ҳисобга олган ҳолда ортиб бориши ёки камайиб бориши тартибида жойлаштириб таккослаш;
- нарсалар шаклини доиравий, учрубчак, тўғри тўртбурчакли, квадрат, тўртбурчакли, овал курилишдагиларини фарклар;
- коғоз варагида йуналишларини фарклар;
- нарсаларнинг ўзига ёки бошқа нарсаларга нисбатан жойлашиш вазияти, йуналишини сўз билан ифодалаш;
- ҳафта кунлари кетма-кетлиги, сутка қисмлари номлари қабилари.

Булажак фуқаро шахсининг ҳар томонлама қамол топтирилишининг асослари бола ҳаётининг дастлабки йилларида, мактабгача болаликда қўйилади. Сунгги йилларнинг психологик-педагогик тадқиқотлари болада идрок қилинадиган объектлар хусусиятларининг анализи ва синтезининг, қўзатиладиган ҳодисаларни таккослаш ва умумлаштиришларнинг, энг содда боғланишлар ва улар орасидаги муносабатларни тушунмоқнинг етарлича мураккаб шакллари таркиб топиши мумкинлигини қурсатмоқда.

Мактабгача тарбия муассасалари дастурида назарда тутилганидек, математик тайёргарликда болаларни санокка ургатиш, биринчи унлик ўқида микдорий муносабатларни ривожлантириш, энг содда арифметик масалаларни ечиш ва ўқиш билан бир қаторда намоён қилинган тупламлар ўстида амаллар бажаришга, шартли ўлчовлар билан ўлчалар ўтказишга, сочилувчи ва суюқ жисмларнинг ҳажмини аниқлашга болаларнинг қўз билан қамалаш малакаларини ривожлантиришга уларнинг геометрик фигуралар ва предметларнинг шакли ҳақидаги тасаввурларини ривожлантиришга, фазовий муносабатларни тушунишларини, предметларни тенг қисмларга бўлиш малакаларини шакллантиришга қатта аҳамият берилади.

Масалаларнинг бундай комплекси математик ривожлантиришнинг дастури бўлиб, мактабгача ёшдаги болаларнинг микдорий ва бошқа муносабатларни чуқурроқ тушунишларини таъминлайди ва математик тафаккурнинг, нутқнинг истикболда такомиллашувига асос солади. Буларнинг ҳаммаси болаларнинг ақлий ривожланишларига ва уларни мактабда ўқишларига мувоффақиятли тайёрлашга имкон беради.

7.4. БОЛАЛАРНИ МЕХНАТ МАЛАКА ВА ҚЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОРҚАЛИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШ.

5-7 ёшли болалар қатта ёшлилар меҳнатига зур қизиқиши бирор меҳнат жараёнинини қатталар билан бирга қатнашиш ёки бирор нарсани мустиқ бажариш иштиёқини намоён қиладилар. Уларнинг фаолиятлари қичик мактаб ёшидагиларга нисбатан анчагина мақсадга йўналтирилган, эътиборлари ҳамда мақсадга қаратилгандир. Болаларда меҳнат малакалари меҳнат қилиш одатини шакллантириш ҳар бир ишни охирига етказиш қўниқмасини тарбиялаш педагогик жараёнини тўғри ташкил этиб қўйидаги қоидаларга риоя қилингандагина:

1. Қатта гуруҳларга ўзига ўзи хизмат қурсатиш меҳнати ҳужалиқ турмуш меҳнати табиатдаги меҳнат, шунингдек қўл меҳнатини ташкил этиш.
2. Қўн тартибига қўра «МТМтаълим тарбия дастури» асосида меҳнат ўқун назарда тутилган вақтдан тулик фойдаланиш. Болаларни ҳар хил спорт турларига мунтазам жалб қилиш.
3. Меҳнатнинг ҳар хил турлари ташкил этилар экан болалар фаолиятининг яққа ва жамоа турларидан фойдаланиш.
4. Болалар меҳнатига раҳбарлик метод ва усулларини таълим тарбия вазифаларига мувофиқ танлаш.
5. Хилма хил меҳнат турларини ташкил этишда уларнинг болалар фаолиятининг бошқа турлари билан оқилона бириктириш орқалигина амалга ошириш мумкин.

Ҳар қўни қўн тартибида гуруҳдаги барча болалар ўқун ва ҳар бир бола ўқун яққа меҳнатни назарда тутиш қерак. Болалар тўғри ташкил этилган меҳнатдан қатта қўвонч хис қиладилар.

Катта мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг кун тартибида ўз ўзига хизмат курсатиш меҳнати сезиларли ўрнини эгаллайди. Тарбиячилар муваққат ювиниш, қийиниш қўнқмасини шакллантиришнинг давом эттирадидлар. Улар болалардан ювиниш, ечиниш, овқатланиш тартибини аниқ билишни уларни ўз вақтида ва аниқ бажарилишларини талаб қиладидлар. Тарбиячи бу шаклланиган қўнқмалардан болаларнинг ўз аро ёрдамларини ташкил этиш ва ахлокий нормаларни тарбиялашда фойдаланилади.

Ўз-ўзига хизматни яхши ташкил этиш шартларидан бири кун тартиби жараёнини изчил ва босқичма босқич ўтқизиш ва бунда барча болаларнинг иштирок этишиди, болалар ўзларига қуйилаётган талабларни тушунишлари ва ўз бурчини муқтазам тарзда бажаришлари керак.

Катта мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг ўзига ўзи хизматлари ташкил этишда гурух тарбиячиси болалардаги малакаларни ҳисобга олиб шунга мувофиқ ҳаракат усулларини эслатади. Ва шу орқали уларнинг эътиборини жалб қилади. Тарбиячи шунингдек болаларнинг ўзига ўзи хизмат курсатишига доир иш сифатларини ҳисобга олиб боради, уни баҳолайди, нима яхши чиқаётган бўлса таҳлил қилади.

Катта ва тайёрлов гуруҳида муҳим вазифа нонуштагача тайёрланиш, нонуштадан сунг шунингдек тушлик ва кеч тушки овқатга тайёрланиш вақтида навбатчилар ишини аниқ ташкил этишдан иборат. Навбатчилик қилиш қўнқмасини шакллантириш иши давом эттирилади, чунки навбатчиликнинг вазифалари кенгайиб боради. Навбатчиликни тайинлашда бу ишда тажрибага эга бўлганлар қатори янги болаларни тайинлаш ҳам эътибордан четда қолмаслиги керак. Йил бошида тарбиячи навбатчиларни ўз вазифалари билан таништиради, зарурият бўлганда айрим ҳаракатларни курсатади. Топширилган иш учун жамоа олдидаги маъсулиятини таъкидлайди (ўз вақтида қелиш, ҳаракатлар изчиллиги, ҳамма нарсани болалар тупланишига тайёрлаш, асбоб анжомлардан тўғри фойдаланиш шу қабилар).

Шунингдек навбатчилар машғулотга қеракли асбоб анжомларни ўқув материалларини машғулот утиш учун тайёрлаб қуйишлари керак. Бола муваққат машғулотга тайёрлана туриб машғулотга қеракли бўлган қалам, идишда сув, латта ва муй қалам тайёрлаши машғулот тугаши билан уларни жой жойига қуйиб иш ўрнини тозалаб олиши, қуриш-ясаш уйинини уйнаб бўлгандан сунг уларни деталаридан ажратиб олиб идишга солиш ва ўз ўрнига олиб қориб қуйиш, тарбиячи болалар меҳнат қиляётганларида уларни батартиблиги ёки эҳтиётқорлигини тартибсизликка эътибор беаптиларми, ёки бефарқ қиляптиларми, шуларни ҳаммасини диққат билан қўзатиб боради.

Навбатчиларнинг табиат бурчагидаги меҳнати ҳам ҳар қуни ташкил этилади. Болаларнинг табиатдаги меҳнати катта тарбиявий аҳамиятга эгадир. Меҳнат жараёнида болаларда табиатга нисбатан эҳтиётқорлик, ғамхўрлик муносабатлари шакллантирилади.

Табиатдаги меҳнат болаларда бурчларига нисбатан маъсулиятни ҳис этиб ёндошишини тарбиялайди. Болалар усимлик ва хайвонларни парвариш қилар эканлар унинг зарурилигига ишонч ҳосил қиладидлар. Бирок табиатдаги меҳнатга нисбатан маъсулиятини тарбиялаш учун болалар меҳнат малакаларини эгаллаб олган бўлишлари ўз меҳнатларининг аҳамиятини тушунишлари лозим.

Табиатдаги меҳнат мактабгача ёшдаги болаларнинг сенсор тарбияси учун қўлай шароитлар яратади. Меҳнат жараёнида болалар уситмликлар ҳолати, уларни ёруғликка, намликка, иссиқликка яхши тупроқка бўлган эҳтиёжларини қондирилишига боғлиқ эканлигини англаб оладидлар.

Табиатдаги меҳнат қузатувчанликни ўстирилишининг усулларидан биридир. Табиатдаги меҳнат жараёнида тарбиявий вазифалардан ташқари таълимий вазифалар ҳам ҳал қилинади. Табиат бурчагида буладиган навбатчилик эрталаб қалиқчаларни боқадидлар, гулларга сув қуядидлар, ерларни юмшатадидлар, қушлар қафасларини тозалашда ёрдам берадидлар. Вақти вақтида қучат ўтқизишда ҳам ёрдам берадидлар.

Тарбиячи ва болалар навбатчилар ишини назорат қиладидлар, ҳамда уни баҳоладидлар.

Катта мактабгача тарбия ёшидаги болалар меҳнати орасида алоҳида уринни гуруҳ хоналарида доимо тозалик ва тартибни сақлаш иши эгаллаши лозим. Тарбиячи болалардан қайси биридир қийинчилигини шифага тартибли қўйиб, масалан: шапка қандаш туриши кераклигини, ёки, қўлчиқнинг энги нима учун қўйиб қўйилмаганини сурайд.

Вақти вақтида (одатда ҳафтага бир) болалар тарбиячи топширигига қўйилган ва уйинчоқларни ажратадилар, ювадилар, гуруҳ хонасини умумий йиғиштиришда қатнашадилар. Хўжалик турмуш меҳнати яхши ташкил этишда болаларнинг ёнма ён ишлаб умумий натижасини тасаввур қилишлари муҳимдир.

Баъзан умумий ишни бажариш учун тарбиячи вазифани болалар ўртасида ҳар бир боланинг тажрибасига қўйиб тақсимлайди ва у ишни охиригача бажаради.

Меҳнат вазифаларини ўқитиришда ташаббус ва муваффақиятнинг намоён қилганларни рағбатлантирилади. Тайёрлов гуруҳида тарбиячи болалар меҳнатини ташкил этишнинг яна бир қўйини хамкорликдаги меҳнатдан фойдаланилади. Бу ҳолатда болалардан биттаси ишининг оз қисмини бажаради, иккинчиси уни давом эттиради.

Қўл меҳнати қўйинча машғулотларга барча болалар учун бир вақтда ўқитирилади. Уйинчоқлар қандаш, табиий материалларни болалар бутун гуруҳ бўлиб ёки қандаш гуруҳларга бўлиб бажарадилар. Бу мақсадда алоҳида қандаш жўй жўйлаштириб у ерга материал ва асбоблар жўйлаштирилади. Қўл меҳнатини бажаришда бола натижага эришадиган нарса бу буюм вўжудга қўлади болалар ёқитириш, бўйлаш, тикиш, қирқиш ва шўнга ўқаш оддий меҳнат малака қўйинчаларини эгаллаб оладилар. Ёйиннинг иссиқ вақтларидаги қўйларда ерни қўйиш ва юмшатиш, ўтоқ қилиш ҳосилни йиғиштириш бўйича биргаликдаги иш ташкил этилади. Бу ҳолатда меҳнатни ташкил этишнинг асосий шакли гуруҳ (3-4 бола) ёки звено бўлиб бажариладиган давомли топшириқлар бўлади.

Меҳнат фаолияти ҳар қандаш меҳнат қўйинларидан ташкил топган ҳар қандаш меҳнат турларининг умумлаштирувчи қандаш тушунчасидир. Меҳнат қўйинини меҳнат фаолиятининг ўзига ҳос бир бўлаги бўлиб ўнинг таркибида эса меҳнат фаолиятининг ҳамма таркибий қисмлари меҳнатнинг мақсади. Материал ва меҳнат қўйин асбоблари бирон натижани қўйига қўйириш мақсадига эришиши учун сарф қилинган барча меҳнат қўйинлари, меҳнат сабаблари ва меҳнат маҳсули яққол қўйига ташланади. Меҳнат фаолиятини эгаллаш бу биринчи навбатда меҳнат қўйинининг ўнинг таркибий қисмлари билан биргаликда эгаллаб олишдир. Шўнга қўйиб болаларнинг меҳнат тарбияси вазифалари белгиланади ва ўлар қўйидагилардан иборатдир.

1. Болаларни бўлажак меҳнат фаолияти олдида мақсад қўйишга ўргатиш.
2. Меҳнат қўйинини меҳнат фаолиятини энг оддий режага олишга ўргатиш.
3. Ўз иш қўйини тайёрлаб олишга ўргатиш.
4. Меҳнат малака ва қўйинчаларини ўргатиш.
5. Бажариладиган меҳнатнинг натижаси, сифати ва аҳамияти қандаш вақт бажариладиганига қўйиб ўзининг ва бошқаларнинг ишини тўғри баҳолашга ўргатиш.
6. Меҳнат фаолияти сабабларини шакллантириш.
7. Жамоа меҳнат фаолиятини вақтида болаларда ижобий муносабатларни шакллантириш.

Шўндай қўйиб болалар меҳнатини тўғри ташкил этиш ҳар бир болани ҳар қандаш меҳнат турларига мунотазам қўйиб қилишни назарда тутди. Бўнда ишининг жамоа ва яққа тартибдаги шаклларида фойдаланилади. Иш ҳажми назарда тутилади. Ускуналар тўғри танланади.

7.5. БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА ТАБИАТ БИЛАН ТАНИШТИРИШ МЕТОДИКАСИНING РОЛИ.

Болалар қўйинида болаларни табиат билан таништириш қўйинида қандаш-қандаш методлар: қўйини (қўйиш, расмларни қўйиш, диафильм ва кинофильмларни намоён қилиш), амалий (ўйин методи, меҳнат, оддий тажрибалар), оғзаки (тарбиячининг ҳикояси, бадиий асарларни ўқиб, сўхбат) методларидан ва қандаш-қандаш формалардан: машғулотлардан экскурсиялардан қўйини ҳаётга меҳнатдан Қўйишлардан ўқини ва табиат бурчагидан ўйинлардан фойдаланилади.

Натижада болаларда билимларни эгаллаш малака ва кўникмаларни хосил килиш қобилиятларини устириш илмий дунёкарашларни ахлокий сифатларини хулқ атворларини шакллантиришга эришилади.

Табиат билан таништириш методларидан *курғазмали методлар*:

Кузатишлар. Кузатиш атроф олам предметлари ва ходисаларини мақсадга мувофиқ режали идрок этишдир. Кузатиш мураккаб билим фаолияти бўлиб унда идрок, тафаккур ва нутқ иштирок этади. Барқарор диққат талаб этилади. Кузатилаётган ходисани тушунтиришда боланинг тажрибаси, билими ва малакалари муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Табиатни болалар билан биргаликда кузатишни ташкил этар экан, тарбияни бир қатор вазифаларни ҳал этади: болаларда табиат ҳақида билимни шакллантиради. Кузатишни ургатади, қузатувчанликни устиради, эстетик жиҳатдан тарбиялайди.

Предмет ва ходисаларнинг хусусияти ҳамда сифатлари ҳақидаги билимни шакллантириш мақсадида ташкил этиладиган қисқа муддатли қўзатувлар жараёнида болалар қисмларнинг шакли, ранги, қатлиги, тузилиши, фазовий жойлашувини, сатхининг ҳаракатини фарқлашни, ҳайвонлар билан танишганда эса ҳаракат характери улар чиқарадиган товушларни ҳам урганадилар ва ҳоқозо.

Усимлик ва ҳайвонларнинг усиши ҳамда ривожланиши табиатдаги мавсумий ўзгаришлар ҳақидаги билимларнинг жамғарилиши учун кузатишнинг анча мураккаб тури узок муддатли кузатишлардан фойдаланилади. бунда болаларга объектнинг кузатилаётган ҳолатини илгариги билан қиёслашга тўғри келади.

Бу кузатишлар давомида болаларнинг зехни ва қузатувчанлиги усади. Анализ қилиш, қиёслаш, ҳулоса чиқариш жараёни такомиллашади.

Кузатишлар тарбиячи томонидан болаларни усимлик ва ҳайвонлар билан об-ҳаво билан қатталарнинг табиатдаги меҳнати билан таништиришда ташкил этилади.

Кузатишлар машғулот ва экскурсияларда, сайрларда, табиат бурчагида ва шу қабил жойларда олиб борилади.

Тарқатма материаллардан фойдаланиб кузатиш: бу кузатишлар урта гуруҳдан бошлаб утқазилади. Бундай кузатишни ташкил этиш бир объектни кузатишдан қура анча мураккаброкдир. Тарқатма материал сифатида усимликлар ҳамда уларнинг қисмлари: барги, меваси, ва уруги, шохлари, сабзавот ва мевалардан фойдаланиш мумкин.

Расмларни қуриш, кинофильмлар ва диофильмларни намоиш этиш. Бу методлардан фойдаланиш қилма-қил вазифаларни ҳал қилишга: тасаввурларни аниқлаш ва қонкретлаштириш билимларни системалаштириш ва умумлаштириш эстетик идрокни тарқиб топтиришга ёрдам беради.

Расмларни қуриш: расмлар табиат ходисаларини батафсилроқ қуриш, диққатни ўззоқ муддат шуларга қаратиш имқонини беради, буни эса қупинча табиатни бевосита қузатишда табиатнинг динамиклиги ҳамда ўзгарувчанлиги туфайли амалга оширишнинг имқони бўлмайди. Бундан ташқари қупгина ходисаларни бевосита Кузатишмумкин эмас. Масалан, ёввойи ҳайвонлар, жанубий ва шимолий улқаларнинг ҳайвонлари билан болаларни асосан расмлар орқали таништириш мумкин.

Болаларни табиат билан таништиришда дидактик сюжетли предметли шунингдек, бадий расмлардан фойдаланилади.

Дидактик сюжетли ва предметли расмлар – болаларни уқитишда қурғазмали восита сифатида махсус яратилгандир «Йилнинг турт фасли», «Уй ҳайвонлари», «Ёввойи ҳайвонлар», «Утсимон усимликлар» ва шу қабил расмлар серияси шулар жумласидандир. Булардан турли мақсадларда фойдаланилади. Бадий расмларни фақат мақтабгача қата ёшдаги болалар билан қуриш мақсадга мувофиқдир.

Ўқув экран билалар богчасида болаларни табиат билан таништиришда диофильмлар, кинофильмлар ва телефильмлардан фойдаланилади.

Ўқув экран билаларда табиат ходисаларининг динамиқаси: усимлик ва ҳайвонларнинг усиши ҳамда ривожланиши қатталарнинг меҳнати ҳақидаги тасаввурларни шакллантиради. Қисқа муддат ичида узок вақт бўлиб утган ходисаларни қурсатиш имқонини беради.

Кинофильмлар болаларда алоҳида эмоционал муносабат кизиқиш уйғотади. Бу эса билимларни янада мувофақиятлироқ эгаллашга ёрдам беради.

Сюжетли диофильмлар, кинофильмлар ва телефильмлар сюжетининг кизикарлилиги билан болаларда алоҳида кизиқиш уйғотади. Бу билимларнинг актив идрок этишга ёрдам беради. Экрандаги ходисаларга алоҳида муносабат уйғотади.

Сюжетли диофильм кинофильм ва телефильмлардан турли максадларда билимларни конспектлаштириш, у ёки бу ходисани характерловчи муҳимроқ хусусиятларни ажратиш курсатиш, билимларни кенгайтириш табиатга эҳтиёткорона муносабатда булишни шакллантириш максадларида фойдаланилади.

Амалий методлар. Ўйин. Табиатнинг оддий ходиса ва предметлари ҳақида болаларнинг тасаввурларини кенгайтириш максадида утказиладиган Кузатишлар билан бир каторда хилма хил уйинлардан кенг фойдаланилади.

Бу уйинларда болалар сўзувчанлик тажрибасини орттирадilar, эгаллаган билимларини ижодий ўзлаштирадilar.

Болаларни табиат билан таништиришда дидактик характерли ва ижодий уйинлардан фойдаланилади.

Дидактик уйинлар. Дидактик уйинларда болалар ўзларида табиатдаги предмет ва ходисалар ҳайвонлар ва усимликлар ҳақида мавжуд бўлган билимларни аниқлайдилар, муситаҳкамлайдилар, кенгайтирадilar. Купгина уйинлар болаларни умумлаштириш ҳамда классификация қилишга ургатади. Дидактик уйинлар, хотира, диққат, кузатувчанликнинг усишига ёрдам беради. Болаларни мавжуд билимлардан янги шароитлардан фойдаланишга ургатади. Турли ақлий жараёнларни активлаштиради. Лутатни бойитади. Болаларда биргаликда уйнаш кўникмасини тарбиялашга ёрдам беради.

Уйин машқлари предмет ва ходисаларни сифати ҳамда хусусиятларига кура фарқлашга ургатади. Кузатувчанликни устиради. Бу уйинлар бутун гуруҳ болалари билан ёки уларнинг бир қисми билан утказилади. Уйин машқлари кичик ва урта гуруҳларда алоҳида аҳамиятга эга. Катта гуруҳларга эса у машғулотнинг бир қисми ҳисобланади.

Харакатли уйинлар. Табиатшунослик характеридаги харакатли уйинлар ҳайвонларнинг ҳатти харакати уларнинг ҳаёт тарзига таклид қилиш билан боғлиқ. Болалар бу уйинларда харакатларга товушларга таклид қилиб билимларни чуқурроқ эгаллайдилар. Уйиндан завқланиш болалардаги табиатга бўлган кизиқишни чуқурлаштиради.

Ижодий уйинлар. Уйинда болалар машғулот, экскурсия, кундалик ҳаёт жараёнида олинган тасаввурларни акс эттирадilar. Катталарнинг табиатдаги меҳнати ҳақидаги билимни эгаллайдилар. Бунда уларда меҳнатга ижодий муносабат шаклланади. Улар катталарнинг табиатдаги меҳнатининг аҳамиятини англаб оладilar.

Табиатдаги меҳнат. Болалар меҳнат объектлари усимликларнинг хусусиятлари ва сифатлари уларнинг тузилиши эҳтиёжлари ривожланишининг асосий босқичлари устириш усуллари усимликлар ҳаётидаги мавсумий ўзгаришлар ҳақида ҳайвонлар, уларнинг ташқи қуриниши эҳтиёжлари, харакат қилиш усуллари, ҳатти харакатлари, ҳаёт тарзлари ва унинг мавсумий ўзгаришлари ҳақида тасаввурга эга буладilar. Улар яшаш муҳити уртасида мутаносиблик урнатишни ҳайвоннинг табиатдаги ҳаёт тарзи ва уларни табиат бурчагида парвариш қилишни урганадилар.

Меҳнатни ташкил этиш шакллари ва уларга раҳбарлик қилиш методикаси мактабгача тарбия давомида мураккаблашиб боради. Мураккаблашиш боланинг ёш имкониятлари шунингдек меҳнат фаолиятининг усиши туфайли аниқланади.

Оғзаки методлар. Болаларни табиат билан таништиришда тарбиячининг ҳикоясидан табиат ҳақидаги бадиий китобларни ўқишдан суҳбатдан фойдаланилади.

Оғзаки методларда фойдаланишда тарбиячи болаларнинг нутқини тушунишга бўлган қобилиятларини ўзок муддатли ихтиёрий диққатларини ва сўз орқали берилаётган мазмунга диққатни қарата олишларини шунингдек, болаларда муҳокама аниқлаш, системалаштириш предмети булувчи у ёки бу ходиса ёки факт ҳақида ёрқин тасаввурларнинг бор йуклигини эътиборга олади.

Тарбиячининг хикояси. Хикояни идрок этиш болалар учун анчагина мураккаб аклий фаолиятдир. Бола катталар нуткини эшитиши ва тинглай олиши хикоя давомида уни англаб олиши огзаки тасвир асосида етралича жонли образларни актив тасаввур килиши тарбиячи хикоясидаги воқеа ходисаларни бир бирига боғлиқ лиги ҳамда муносабатларини аниклаш ҳамда тушуниши хикоя мазмунидаги янглишликни ўзининг аввалги билим билан қийинлаштириши лозим.

Сухбат. Дидактик вазифалардан келиб чиққан ҳолда сухбат икки турга – олдиндан утказиладиган сухбатлар ва якуний сухбатларга бўлинади. Бу сухбатлар мазмунан турли даражада бўлиши мумкин: бировлар кўзатиладиган объектларни тор доирада кўзатгандан сунг, бошқалари ходисаларнинг кенг доирасини камровлари ходисаларнинг кенг доирасини камровчиларни – болаларнинг жонсиз табиат ходисалари, усимликлар ҳаёти, хайвонлар, кишиларнинг меҳнати ҳақидаги билимларини системалаштириш мақсадида утказилади.

Бадий адабиётни ўқиш. Ўз мазмунига қура илмий бўлган табиатшунослик ҳақидаги китоб айтиш вақтида санъатнинг бир туридир. Табиатшунослик китоби болаларда билиш ҳукукини, қузатувчанликни, билимга бўлган ҳавасни тарбиялаш учун бой метриал беради.

Машғулотлар. Болаларни табиат билан таништириш машғулотлари билимларни болаларнинг имкониятлари ҳамда ураб турган табиатнинг хуссиятларини назарда тутган ҳолда изчил шакллантириш имконини беради. Тарбиячи раҳбарлигида утадиган машғулотларда гуруҳнинг барча болаларида дастур талабларига мувофиқ элементар билимлар шаклланади. Асосий билим процеслари ва болаларнинг қобилиятлари маълум система ҳамда изчилликда устирилади. Қундалик ҳаётда қузатиш, ўйин, меҳнат вақтида болаларнинг шахсий билимлари йигилиб борилади. Машғулотлар уларни аниклаш ва системалаштириш имконини беради.

Машғулотнинг таълимий вазифаси. Бу болаларга машғулотларда берилиш ёки аниқланиши ҳамда конкретлаштирилиши лозим бўлган билим ҳажмидир. Бунга яна болаларнинг табиатни билишга бўлган қизиқишларини шакллантиришни қушиш мумкин. Машғулотда ҳал этиладиган тарбияли вазифалар. Табиатга ижобий эҳтиётқорона, ғамхуруна муносабатни шакллантириш. Табиатга эстетик муносабатни устиришга йўналиди.

Машғулотга тайёрланиш ҳамда уни ўтказишда машғулотнинг тузилиши методини тўғри аниклаш муҳимдир. Методни танлаш таълимий вазифалар характери, табиий объектнинг хуссиятлари, ҳамда болаларнинг ёшига боғлиқдир.

Машғулот давомида топшириқни бажаришга барча болаларни жалб қилиш муҳимдир. Машғулот охирида қандай буюм тарбиячи болаларни малака ва қўникмаларини уларнинг машғулотга муносабатларини, қизиқишларни педагогик жиҳатдан баҳолайди. Баҳоларнинг дифференциялашуви болаларнинг ёшига боғлиқ бўлади.

Экскурсиялар. Экскурсия болаларни табиат билан таништирувчи машғулотлар туридан биридир. Экскурсиялар вақтида бола табиат ходисаларини мавсумий ўзгаришларни табиий шароитда қузатиш инсоннинг ҳаёт талабларига мувофиқ табиатни қандай ўзгараётганини ва табиат кишиларга қандай хизмат қилаётганини қуриш мумкин.

Экскурсия машғулотларининг афзаллиги яна шундаки, унда болалар усимлик ва хайвонлар, улар яшайдиган муҳитни қуриш имкониятига эга бўладилар. Экскурсия болаларга табиатда мавжуд бўлган ўз аро алоқалар ҳақида дастлабки дунёқараш тасаввурларини оламни материалистик тушунишни шакллантириш имкониятини яратади.

Экскурсиялар туфайли болаларда қузатувчанлик, табиатни ўзгаришига қизиқиш усади. Улар предметни синчиклаб қузатиш ва унинг характерини хуссиятларини қайд қилишга одатланадилар.

Табиатнинг ғўзаллиги болаларда чуқур ҳиссиётлар уйғотади, ўчмас таъсурот қолдиради. Эстетик ҳиссиётларнинг ўсишига ёрдам беради. Шу асосда яна табиатга муҳаббат, ўнга эҳтиётқорона муносабатда бўлиш, ватанга муҳаббат шакллантирилади.

Экскурсияларни уюштириш. Экскурсиядан машғулоти тури сифатида урта, катта, ҳамда тайёрлов гуруҳларида фойдаланилади. Хар бир экскурсия учун барча болалар эгаллашлари шарт бўлган дастур мазмунини белгиланади.

Кундалик ҳаётдаги иш. Машғулоти ва экскурсиялардаги кузатишларни кундалик ҳаётдаги шунингдек бошқа формалари билан узвий алоқада олиб борилади.

Сайрлар. Болаларни табиат билан таништириш учун сайрлардан кенг фойдаланилади. Сайрлар вақтида тарбиячи болалар тасаввурининг шаклланиши учун ўзок муддат талаб қилинадиган табиат ходисалари билан таништириш имконига эга бўлади. Болаларни қорнинг эриши, қуртакларнинг буртиши, майсанинг пайдо бўлиши ва шу қабилар билан таништирилади.

Сайрларда табиий материаллар қум, лой, сув, мўз, барг, ва шу қабилар билан қилма-қил уйинларни ташкил этиш мумкин.

Мактабгача ёшдаги болаларда сезги тажрибаси йиғилади, улар табиат ходисаларини барча алоқа ва муносабатларда табиий шароитларда қурадилар.

Сайрлар болаларда қизиқиш уйғотади, уларга катта қувонч, табиат билан муносабатда бўлиш эса лаззат бахш этади.

Мактабгача ёшдаги болани табиат билан таништириш орқали боланинг ҳар томонлама билимларини эгаллаши психик жараёнларнинг ривожланиши, қобилиятларини усиши, илмий дунёқарашини шаклланиши ахлокий сифатларни ижобий ҳулқ одатларини ўрнатирилиши эстетик ҳиссиётларни ривожланишига эришилади.

Табиатнинг гўзаллиги болаларда қуқур ҳиссиётлар уйғотади, ўқмас таъсурот қолдиради, эстетик ҳиссиётларнинг усишига ёрдам беради. Шу асосда она табиатга муҳаббат, ўнга эҳтиётқорона муносабатда бўлиш, ватанга муҳаббат шакллантириб, табиатни ўрганишга қизиқиш (қонли ва қонсиз табиатга) ўсади. Оламни материалистик тушунчасини шакллантиради.

7.6. ТАСВИРИЙ ФАОЛИЯТ МАШЎУЛОТЛАРДА БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШ.

Тасвирий феолияти бўйича мактабгача таълим муассасаси дастури ва мактабда тасвирий санъат дастури болаларда теварак атрофга қисбатан, санъат болаларда эстетик муносабатни тарбиялаш ижодий қобилият ва тасвирлашларини ривожлантиришни қўзда тутлади. Мактабгача таълим муассасаси машғулотиларида, мактабда мувоффақиятли ўқиб қетишлари учун зарур бўлган вазифалар ҳал этилади. Расм, аппликация, лой ишлари процесиди болаларда фикр юритишнинг анализ, синтез, тақорлаш, қонкретлаштириш қабилар шаклланади. Шунингдек бу процесларда болалар қоллективда ишлашга, ўз ҳаракатини ўртоқларининг ҳаракатига бўйсиндиришга ўрганадилар.

Болалар МТМсида тасвирий феолияти машғулотилари болаларда, ўқув феолиятида зарур бўлган малака қўникмаларни шакллантиради.

Болар : Топширикни тинглаш ва едди тутиш малум вақт орасида бақариш ўз ишини режалаштириш ва бақолашга, бошланган ишни охирига етқизишга, ҳато ва қамчиликларини топишга ва уни тўзатишга материал қуролларини ва иш қойини тартибга сақлашга бошқалар.

Педагогларнинг олиб борган текширишлари шунни қурсатадики болалар богчасида таълим-тарбиянинг бундай тизими болаларни мактабга тайёрлашга таъсир қурсатади. Шунингдек бошқа психологлар Е.А. Лабунский ва бошқалар томонидан мактаб ўқувчиларининг тасвирлаш феолиятини ўрганиш жараёнилари шунни қурсатиб ўтади, мактабда тасвирий санъат дарсларини тузилиши, болаларнинг богчасида олган билим, малака ва қўникмалар асосида уларни ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади.

Мактабгача таълим муассасаларида тасвирий феолият машғулотиларда болалар асосан амалий иш бақарадилар, санъат асарларини билан расмга қараб ҳикоя қилиш қитобдаги иллюстрацияларни қуриб қикиш жараёнида танишадилар, мактабда тасвирий санъатнинг турлари ранг тасвир, график, ҳайқалтарошлиқ ва декоратив санъат асарлар билан янада қуқурок танишадилар.

Мактабгача таълим муассасасида тасвирий фаолият машғулоти хилма-хилдир, расм, мазмунли декоратив ва лой аппликация машғулоти. Мактабгача таълим муассасасида машғулотларнинг ҳаммасига катта аҳамият берилади. Мактабда эса тасвирий санъат дарсларида расм (натурага қараб) мавзу асосида ва декоратив турлари ўтказилади.

Бунда предметли расм бўйича натурага қараб расм чизиш ўқув предмети аҳамиятига эга бўлади. Лой аппликация, қуриш-ясаш бўйича амалий ишлар мактабда ишлар қўл меҳнатига киритилади. Бошланғич синф тасвирий санъат дастурини анализи, ишни курсатадики, предметли расм бўйича ўқув вазифаларини анча мураккаблик киритилишдан ташқари болалар богча дастури бўйича айрим такрорлаш ишлари киритилди.

1-синфда болалар доира, квадрат, тўртбурчак, овал каби тузилишга эга бўлган предметларни аниқлашга ўргатадилар, болалар олдида богчада қўйилган вазифа расм чизиш техникасини эгаллаш бўйича қўйилади. Бунга сабаб, ҳамма болалар богчадан мактабга келмайдилар ва шу сабабли болалар билан ишни мактабга келгунча тайёрлов гуруҳда олган билимларидан бошлаш лозим. Мавзу асосида расм чизиш болалар богчасида ўтказиладиган мазмунли расмни давоми сифатида ўтказилади.

Болалар теварак -атрофдаги ҳодиса ва предметларни қўзиб, қўриб чиқадилар, сўнг хотираларига асосланиб, уларни чизадилар. Ўқувчилар объектлар ўртасидаги мазмунли боғланишларни тасвирлашга ўзгариш предметларни кичиклаштириб тасвирлайдилар.

Декоратив расм мактабда техник тартиблар бўйича вазифалар қўйилади, яъни нақш тузилиши кетма-кетлигида тасвирлаш билан биргаликда ёрдамчи чизиқлардан фойдаланиш ва ўз ишларда халқ амалий декоратив санъат элементларидан фойдаланишга санъат ҳақида ўтказиладиган дарс суҳбат жараёнида ўргатадилар. Болаларни тасвирий санъатга ўргатиш методларидан болаларни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш лозим. Катта мактабгача тарбия ёшидаги болалар ва кичик ўқувчиларининг иш хусусиятлари ўртасида қўриқ яқинлик бор. Шунинг учун у ёки буларни ўргатиш методикаси ўртасида ҳам қўриқ ухшашлик бор. Мактабда ўқитувчининг расмини баъзи бир элементини курсатиш ва шу жараёнда тушунтириш тарбиячининг иш усуллари қўрсатиб беришга яқин туради. Мактабда ишнинг кетма-кетлиги тартибли қўриқда бўлади. Агар тасвирланадиган предметнинг тузилиши содда бўлса, тартиб тушунтирилгандан сўнг, ўқитиб ташланади. Агарда мураккаб тузилишга эга бўлган предметни тасвирланганда эса, ўқитувчининг доскада курсатиб бериши билан кетма-кет тасвирлайдилар. Ўқитувчи предметни умумий контурини қаламнинг қўли билан енгилгина белгилаб чиқиб, унинг кенглигини баландлигини ҳам белгилаб қўрсатади.

Сўнг ўқувчи предметни ҳомаки расми билан натурани солиштириб унинг қисмларини, шаклини ва аниқлайди, тузатади. Иш жараёнида қўрсатиш ва анализ қилиш учун расмлар тўплами, болалар қўриқларидаги рангли расмлар, шунингдек, ўқув характериға эга бўлган алоҳида расмларидан фойдаланади. Расм бўйича ўтказиладиган ҳар бир дарс ўқитувчининг суҳбатидан ва тушунтиришдан ва расмни нимадан бошлаш қўриқлигини тушунтиришдан бошланади. Ишни амалий бажарилишга ўтишда ўқитувчи болаларининг тартибли равишда чизиши ва қандай ва қўлиларни эслатиб туради. Катта МТМ ёшидаги болалар ва кичик мактаб ўқувчиларининг ишига ёки расмига қўйилган талаблар бир-бирига жуда яқин. Болалар ишини анализ қилишда диққатни предмет пропорцияси, конструкцияси, қисмларининг қўриқлиги, ранг ва композицион тузилишига қўриқ лозим. Шундай қилиб бошланғич синфларда таълим-тарбия масалаларининг мувоффақиятли ҳал этилиши, болалар МТМсида олиб бориладиган тасвирлаш фаолияти машғулоти билан ўзгариш равишда олиб борилади. Болаларни мактабга тайёрлаш мактабгача таълим муассасаларида амалга оширилади. Мактабгача таълим муассасалари катта гуруҳдаги Қўзишлар бўйича расм чизишга катта эътибор берилади, чунки бу нарса болаларни натурага қараб расм чизишга тайёрлашда эътибор ҳисобланади. Бу нарса болаларда қўриқ хотирасини ривожлантиради, баъзида предмет болаларда натура сифатида қўриқ тасвирлашга ёрдам беради.

Болалар гуруҳдаги олиб бориладиган тасвирий фаолият машғулотларида, қаламдан, мўйқаламдан эркин фойдаланишга ўз ҳарактерини ва қўл кучини идора этишга ўрганадилар.

Бу малакани эгаллаш, болаларда қўлини енгил, эркин бир текисдаги ҳаракат қилиш хусусиятларини ривожлантиради. Болалар турли шаклдаги, катталикидаги, турли пропорциядаги предметларни чизиш жараёнида предметнинг иш хусусиятига қараб йўналишни сақлаш зарурлигига, ҳаракатини, предметнинг узунлигига мос равишда ҳаракатланишга ўрганадилар. Болалар МТМсида олиб бориладиган тасвирий фаолият материалдан тоза ва тартибли фойдаланишга ўрганадилар уларни тоза сақлашга фақат зарур материаллардан фойдаланишга, уларни ишлатиш йўллари режалаштиришга ўрганадилар. Бу машғулот болаларда диққатни, кўриш хотирасини ривожлантиради.

Болалар МТМсининг тайёрлов гуруҳида натурага қараб расм чизиш ёки тасвирлашга нисбатан талаблар ошади ва бу талаблар мактаб талабига яқинлашади. Болалар натурани анализ қилишга бутун умумий формани хомаки қоғозга тушириб олишга, расмни натурага солиштиришга, хато ва камчиликларини тўғрилашга, натурага ўхшатишга уринадилар. Натурага қараб тасвирлашда ишнинг кетма-кетлигини кўрсатиб, болалар МТМсининг тайёрлов ва катта гуруҳида ўрганишнинг бошланғич босқичидагина амалга оширилади. Кўрсатишда доимо фойдаланиш, болаларни расмни механик равишда ишлашга одатлантириб қўяди.

Болалар натурага қараб тасвирлаш буларнинг барчаси болаларни барча дарсларда айниқса қараб тасвирлаш буларнинг барчаси болаларни барча дарсларда айниқса меҳнат дарсларида ўқув фаолиятининг муваффақиятли бўлишига таъсир этади.

Болаларни тасвирий фаолият машғулотлари геометрик шаклларни топа ёки кўра олишга, уларни терминлар билан аташга, кенглиги катталиги, ўзунлиги, баландлигини, қисмларнинг бир-бирига нисбатан фазовий жойлашишини билан танишишни болаларни мактабни 1-синфда элементар математик тушунчаларини пухта эгаллашларига ёрдам беради. Болалар МТМсида керакли материаллардан қуриш, яшаш болаларда кўз билан чамалашни шакллантиради ва болаларни мактабдаги техник дарсларни эгаллашга ёки ўзлаштиришга ёрдам беради. Болалар МТМсининг катта гуруҳидаги натурага қараб расм чизиш машғулотларда мантикий фикр юритишга, кузатишга асосий ажратиб кўришга предметни фазовий хусусиятларини анализ қилишга ўзлари мустақил равишда тасвирлаш воситаларини танлашга ўрганадилар. Буларнинг ҳаммаси эса мактабда ўқиш процессида зарурдир. Шундай қилиб, тасвирий фаолият машғулотларида болалардаги бадиий дид ва ижодий қобилиятлар ўсади ва бу орқали мактабда ўқишга тайёрланиб борилади.

8-МАВЗУ: МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ, ОИЛА ВА МАКТАБ ХАМКОРЛИГИ.

8.1. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИНГ ОИЛА БИЛАН ХАМКОРЛИК ИШ ШАКЛЛАРИ.

Мактабгача таълим муассасаси тарбиячиларининг оила билан олиб борадиган иш мазмунига қуйидагилар киради:

- бола тарбияси, оилани мустаҳкамлаш, оналик ва болаликни химоя қилиш бўйича мактабгача таълим муассасасида амалга оширилаётган ишларнинг мазмуни билан таништириб бориш;
- ота-оналарга ўз фарзандларининг тарбияси учун давлат ва жамият олдида жавобгар эканликларини тушунтириб бориш;
- ота-оналарни бола тарбияси учун зарур бўлган билим, малакалардан хабардор қилиш (болаларнинг ёш, анатомик-физиологик ва рухий хусусиятлари, уларни оилада тарбиялашнинг мазмуни, методи, шарт-шароитлари билан таништириш);
- бола тарбиясида оила билан ҳамжихатлик, болани тўғри тарбиялашни назорат қилиб бориш, оила тарбиясининг энг яхши намуналарини ўрганиш ва оммалаштириш.

Бола МТМда эгаллаган энг яхши фазилатларни оила шароитида давом эттириб, оилада эгаллаган энг яхши фазилатларни эса болалар МТМсида қўлланса исталган ижобий натижаларга эришиш мумкин.

Тарбиячилар оила тарбиясига доир тажрибаларидаги ижобий ишларни кўрибгина қолмай, балки уни қўллаб-қувватлаш вазифаларига асосида ота-оналар этиборини бола тарбиясида халихал этилмаган вазифаларга қаратишлари лозим.

Юқоридаги ишларни режалаштириш, ташкил этиш ва уларга рахбарлик қилишда мудира жавобгар шахс ҳисобланади.

Ота-оналар билан ишлаш бўйича йиллик режа тўзилади. Бу режа педагогик кенгашда муҳокама қилинади. Режада умумий ва гуруҳий мажлислар, ота-оналар учун очиқ эшик кунлари, суҳбат ва маслахатлар, оталиқ ташкилотларида кўргазмалар ташкил этиш ва концертлар қўйиб бериш, шунингдек бу тадбирларни ўтказиш вақтлари ва унга маъсул бўлган шахслар белгиланади.

Ота-оналар билан олиб бориладиган ишларнинг мавзулари ва мазмуни тарбиячи-методистнинг режасида ва тарбиячининг календарь режасида акс этади.

Ота-оналар билан ишлаш бўйича жуда кўп ишларни тарбиячи – педагог амалга оширади, чунки у бола тарбиясида юз бераётган ўзгаришларни ҳаммадан кўпроқ кўради ва болалар ҳаёти билан яқиндан таниш бўлади. У ота-оналарга болалар тарбиясида нималарга кўпроқ этибор бериш кераклиги, уларни мактаб таълимига тайёрлаш, соғлиғини сақлаш, овқати ва кун тартибини тўғри ташкил этиш ва бошқалар соҳасида тавсиялар бериб боради.

Болалар МТМси ва оила ўртасида ҳамкорлик ўрнатишда мудира, педагоглар жамоаси ва ота-оналар биргаликда фаол иштирок этишлари лозим. Шундагина бола тарбиясида кутилган натижаларга эришиш мумкин.

Ота-оналар билан ишлашда қуйидаги алоҳида иш шаклларида фойдаланилади: суҳбатлар, маслахатлар, оилаларга бориш, айрим ота-оналарни МТМга таклиф этиш, алоҳида эсдаликлар ва кўчма папкалардан фойдаланиш.

Боланинг уйига боришдан кўзланган мақсад- оила шароити, боланинг оиладаги ҳулки кизиқишлари, ота-онаси ва оила аъзолари билан танишиш, шунингдек ота-оналарни бола тарбиясининг самарали усуллари билан таништириш ва оиланинг бола тарбиясидаги ижобий тажрибаларни ўрганиб, оммалаштиришдир.

Тарбиячи боланинг уйига текширувчи сифатида эмас, балки дўст, бола тарбиясидек мураккаб ишда ёрдам берувчи сифатида бориши, оила аъзолари билан назокат ва ҳушмуомалалик билан муносабатда бўлиши керак. Тарбиячи ҳар бир оилага ҳар галл боришидан аввал ўз олдида аниқ мақсад қўйиши, қайси мавзуда суҳбатлашишини олдиндан белгилаб олиши лозим. Ота-оналарга бериладиган саволлар пухта ўйланган бўлиши керак.

Суҳбат шундай тўзилиши керакки, тарбиячи билан ота-она бир-бирларини яхши тушунишлари, улар ўртасида ишончли алоқа ўрнатилиши даркор.

Оилага боришдан олдин тарбиячи шу оила тўғрисида (ота-оналарнинг феъл-атвори, оилавий муносабатлар, боланинг ривожланиш даражаси) тўғрисида маълум тасаввурларга эга бўлиши керак.

Тарбиячи ота-оналар ҳурмати ва ишончини қозонмоқ учун аввал ота-оналарга боланинг ижобий фазилатлари тўғрисида фикр, мулоҳазаларини билиб олади ва боланинг уйидаги ҳаётини қандай ташкил этиш кераклиги, унга нималарни ўқиб ва ҳикоя қилиб бериш мумкинлиги, боланинг кун тартиби, уни оила меҳнатида қатнаштириш, катталарга ҳурмат руҳида тарбиялаш каби таълим - тарбия ишлари мазмуни ва усуллари бўйича тавсиялар беради.

Албатта, тарбиячининг оила билан олиб борадиган ишида боланинг ёши, имкониятлари, ўзига хос хусусиятлари этиборга олинади.

Тарбиячининг ота-оналарга берадиган тавсия ва маслахатлари ишонарли бўлиши учун ота-оналар ёки оиланинг бошқа аъзолари мактабга таълим муассасасига таклиф қилинади.

Бунда ота-оналар боланинг навбатчилик вазифасини қандай бажараётганини ёки сайрга чиқишдан аввал у қандай кийинаётганини кўрадилар ва болаларнинг укув ва имкониятларига ишонч ҳосил қиладилар.

Оилага боришнинг мақсад ва мазмуни тарбиячининг режаси ва ҳисоботида, кундалик дафтаридида акс эттирилиши керак. Тарбиячи ҳар бир боланинг оиласига йилиги камида 2 марта бориши керак.

Ота-оналар билан олиб бориладиган ишларнинг мазмуни ранг-баранг бўлиб, унда айрим масалалар биргаликда муҳокама қилиниши тақозо этади. Масалан:

- болаларни тарбиялашда оиланинг роли, ота-оналарнинг вазифаси тўғрисидаги қонунлар, болаларни мактабга тайёрлаш ҳақида;
- мактабгача тарбия муассасаларининг йиллик иш режаси тўғрисида;
- ота-оналар жамоатчилигининг иши ҳақидаги масалалар шулар жумласидандир.

Бу масалаларни жамоа бўлиб муҳокама қилиш учун ота-оналарнинг гуруҳи ва умумий мажлислари, маслаҳатлар, конференциялар, ота-оналар кечалари каби иш шакллари жамоа иш шаклларига кирилади.

Ота-оналар мажлиси. Ота-оналар мажлисига МТМдаги ҳамма гуруҳ болаларининг ота-оналари, параллел гуруҳлар ота-оналари ва битта гуруҳ болаларининг ота-оналари таклиф этилиши мумкин.

Умумий мажлисда ота-оналарни мактабгача таълим ёшидаги болаларни ҳар томонлама ривожлантириш ва тарбиялаш вазифалари, шу йилги режалар, ота-оналар кўмитасининг фаолияти, оила тарбиясидаги илғор тажрибалар билан таништирилади. Бунда мажлисда мудира ёки методист-тарбиячи маъруза қилади, ота-оналар сўзга чиқишади, болалар гапиришади.

Булар таълим-тарбия ишидаги ютуқ ва камчиликларни аниқлаб олишга имкон беради, оила ва жамоатчилик алоқасини мустаҳкамлайди, ота-оналарнинг ўз боласининг тарбияси учун жавобгарлигини оширади, уларда МТМга қизиқиш уйғонади.

Гуруҳдаги ота-оналар мажлисида мазкур шдаги болаларнинг ота-оналари учун долзарб бўлган масалалар муҳокама қилинади.

Масалан, умумий мажлис мавзуси «Болаларга ахлоқий тарбия беришда оиланинг роли» бўлса, ўрта гуруҳда ўтказиладиган мажлисда бу мавзу мураккаблаштирилиб, «Болаларда меҳнатсеварликни тарбиялашда МТМ ва оиланинг биргаликдаги ишлари», «Болаларда катталарга ҳурматни тарбиялаш» ва ҳаказо бўлиши мумкин.

Ота-оналар учун тайёрланган маърузани болалар ишини, тегишли мавзудаги кинофильм, диапозитивлар кўриш билан қўшиб олиб бориш мумкин. Болалар ҳаёти, фаолияти тўғрисидаги мисоллардан фойдаланганда ижобий материаллар кўпроқ бўлиши керак, салбий фактларни гапиришда эҳтиёткорлик ва одоб доирасидан четга чиқмаслик, танқид қилинувчиларнинг номлари кўрсатилмаслиги лозим. Танқидий мулоҳазалар мажлисдан кейин яқка тартибдаги суҳбат орқали ота-оналарга етказилиши, бола тарбиясидаги хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича аниқ тавсиялар таклиф этилиши мумкин.

Йилнинг охирида ўтказиладиган гуруҳ мажлисида ота-оналарга бир йил мобайнида амалга оширилган таълим-тарбия ишлари ва келгуси йилнинг режалари, ҳақида гапириб берилади. Бу мажлисда фаол ота-оналар ҳам ҳисоб берадилар ва фаолларнинг янги таркиби сайланади.

Ота-оналар бурчаги ва кўргазма ташкил этиш. Ота-оналар бурчаги уларни тарбияга оид янгиликлар ва педагогик масалалар билан таништириш мақсадида ташкил этилади. Уларга китоблар, журналлар, расмлар, болаларнинг ишлари, болалар овқатининг хиллари, боланинг уйидаги ва оиладаги кун тартиби, ота-оналар учун эслатмалар, эълонлар жойлаштирилади. Бурчак вақти-вақти билан тарбия вазифасига қараб ўзгартириб турилади.

Педагогик билимларни тарғиб қилиш бўйича ташкил этиладиган кўргазмалар кўпинча ота-оналар конференциялари, мажлислари, консультациялар олдидан ташкил этилади.

Унда халқ таълим тўғрисидаги қонун ва қарорлар, мактабгача таълим муассасалари тармоқлари ва ундаги тарбияланувчилар сонининг ўсишини кўрсатувчи диаграммалар, болалар билан олиб бориладиган таълим - тарбия жараёнлари, болалар ҳаётини акс эттирувчи тасвирлар, китоб ва ўйинчоқлар, болаларнинг ишлари ўрин олади. Ота-оналар бурчаги оила билан олиб бориладиган ишнинг кўргазмали усули, унинг дид билан безатилишига алоҳида эътибор берилиши керак. Бундан ташқари, ота-оналарга тарбия тўғрисидаги фильмлар намойиш этилади, булар кўпинча ота-оналарни қизиқтирадиган бахслар бошланишига сабабчи бўлади.

Ота-оналар учун очик кунлар ташкил этилиши ҳам мактабгача таълим муассасалари ишида муҳим ўрин эгаллайди. Бундай кунларда ота-оналарга болаларнинг машғулоти, меҳнат, ўйин фаолиятлари, сайрлар ва болаларнинг жамоада ўларининг қандай тутушлари ва шунга ўхшашлар кўсатилади.

Ота-оналар қўмитаси. Ота-оналар қўмитаси «Мактабгача таълим муассасасининг Устави»га биноан мудирага ёрдам бериш учун тўзилади. У ота-оналарнинг умумий мажлисида бир йил муддатга сайланади. Бу қўмитага ҳар бир ёш гуруҳ ота-оналаридан 1-2 вакил сайланади. Қўмитанинг асосий вазифаси мудирага мактабгача таълим муассасасининг ҳўжалик ва таълим-тарбия ишларида ёрдам бериш, қўмита аъзолари, ота-оналар мажлиси ва кечаларни тайёрлаш, ўтказиш ва бошқа ишларда тарбиячиларга қўмаклашишдир. Ота-оналар қўмитаси болаларнинг ота-оналар билан танишади, болаларни тайёрлаш бўйича улар билан иш олиб боради. Қўмита аъзолари ҳар икки ойда бир марта йиғилиш ўтказиши. Ота-оналар қўмитаси мудиранинг иш режалари ва ишнинг ахволи тўғрисидаги ота-оналарни қизиқтирувчи баъзи масалалар ҳақидаги маъруза ва ҳисоботни эшитишга ҳақлидир.

Ота-оналар қўмитасининг фаолияти ҳақидаги ҳужжатлар мактабгача таълим муассасасида сақланади.

Аҳоли ўртасида педагогик билимларни тарғиб қилиш. Педагогик билимларни тарғиб этиш натижасида миллионлаб кишилар болаларини оилада мактабгача таълим муассасасида тарбиялаш принципларини онгли равишда англаб олдилар.

Корхоналарда, ҳўжаликларда, жамоа жойларида, маҳаллаларда оилада бола тарбияси тўғрисида маърузалар билан чиқиш, телевидения ва радио эшиттиришлар, педагогик тарғибот ишининг кенг воситаларидандир. Шунингдек, бу тарғибот вақтли матбуот: «Мактабгача таълим», «Халқ таълими», «Педагогик таълим», журналлари, кўп сонли бадиий педагогик, илмий оммабоп ва методик адабиётларни чиқариш орқали ҳам амалга оширилади.

Ота-оналар учун махсус педагогика ва руҳшунослик, анатомия ва физиология, оила тарбияси назарияси ва амалиёти тўғрисида маърузалар ўқиш, болалар тарбияси тўғрисида кинофильм ва спектакиллар намойиш қилиш.

Бу машғулотларни ҳар хил соҳалар бўйича юқори малакали ўқитувчи, актёр, руҳшунос мутахассислар олиб борадилар.

Педагогик тарғибот ишида қуйидагиларга амал қилиш керак:

1. педагогик тарғиб ҳаёт, жамият қурилиши амалиёти билан боғлаб олиб борилиши лозим. Педагогик тарғибот орқали кенг жамоатчиликка болаларни ҳар томонлама тарбиялаш масалалари ва уларни амалга ошириш йўллари, илмий асосланган усуллари бўйича тушунтириш ишлари олиб борилади.
2. Оила тажрибасидаги ижобий тажрибалар, оиладаги бола тарбиясида йўл қўйилган ҳатолар ва уларни олдини олиш, бартараф этиш йўллари тўғрисида тарғибот ишларини олиб борилади.
3. Педагогик тарғиботга тайёрлашда ота-оналар ҳар хил савияда эканликлари ҳисобга олиб, улар учун тайёрланган ахборот материаллари ишонарли, кўргазмали ва уларнинг ҳис туйғусига таъсир кўрсатадиган бўлиши керак.

Шундай қилиб, мактабгача таълим муассасаси ва ота-оналар билан ҳамкорлик ишларини мунтазам равишда олиб боргандагина оила тарбияси ва ижтимоий тарбия ўртасидаги бирлик ўрнатилиши мумкин.

8.2. БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА МАКТАБГАЧА ТАРБИЯ МУАССАСА ВА МАКТАБ ҲАМКОРЛИГИ.

Болалар МТМси билан мактаб ўртасида ўрнатиладиган ҳамкорликнинг ҳар томонламалиги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш вазифасини муваффақиятли амалга оширишнинг асосий шартидир.

Болалар МТМси ва мактаб ўртасидаги боғлиқлик бир томондан болаларни мактаб таълими талабларига жавоб берадиган даражада умумий ривожлантириб ва одобли қилиб тарбиялаган ҳолда мактабга ўтказишни, иккинчи томондан, ўқитувчининг катта МТМ ёшидаги болаларнинг эгаллаган билим, малака сифатларига ва тажрибаларига таяниб, улардан ўқув тарбиявий жараёнда фойдаланишни тақозо этади.

Болалар МТМси ва мактаб ўртасидаги ўзвий боғлиқлик катта МТМ ёшидаги болалар ва мактабнинг бошланғич синф ўқувчиларига таълим-тарбия бериш шароитини яқинлаштиришга ёрдам беради.

Мактабгача тарбия муассаса ходимлари биринчи синфда болалар олдига қўйиладиган талабларни яхши билишлари, мактабга тайёрлов гуруҳидаги болаларни шунга мувофиқ равишда таълим олишга тайёрлашлари керак.

Мактаб ва МТМ ўртасидаги ўзвий алоқа мураккаб ва кўп томонлама тўзилишга эга. Унда таълим-тарбиявий ишларнинг мазмуни, метод ва усуллари, ташкилий шакллари, шунингдек болаларни тарбиялаш шарт-шароитлари ва педагогик талаб каби етакчи томонларини ажратиб кўрсатиш мумкин.

Бунда қуйидагиларга этибор бериш керак:

- Мактаб талаби нуктаи назаридан болалар билимларни чуқурроқ эгаллаб олишлари лозим.
- МТМ нуктаи назаридан болаларни мактаб талаби даражасидаги билим, малака, кўникмалар билан қуроллантириш зарур.
- Болаларни мактабга рухий тайёрлиги. Бу ерда вазифа болалар меҳнатнинг ҳар қандай турига тайёр туришлари, уларда ақлий меҳнат-билишга қизиқишни ўстириш, уларни келажакдаги мустақил ҳаётга тайёрлашдан иборат.

Мактаб билан МТМ ўртасида ўзвий алоқа асосини болалар МТМси ва мактабда амалга ошириладиган таълим – тарбия ишлари мазмунини белгиловчи дастурлар ўртасидаги боғлиқлик ташкил этади.

Ҳозирги бошланғич синфлар дастури билан МТМ дастурини олиб солиштирадиган бўлсак, улар ўртасида бирқанча ўзаро боғлиқликни кўрамиз. Бу энг аввало дастурларда асос қилиб олинган принципларнинг умумийлиги билан белгиланади. Уларнинг мазмуни болаларни ҳар томонлама тарбиялаш мақсад ва вазифаларига мос келиш принципи, ҳаёт билан боғлиқлик, илмийлик принциплари, таълимнинг тарбияловчи ва ривожлантирувчи хусусиятга эгаллиги ва фалсафий, рухий нуктаи назарларнинг бирлигида намоён бўлади.

Биринчи синф ўқув дастури айрим предметлар бўйича болалар МТМси дастури билан солиштирганда уларда умумийлик кўплигини кўрамиз. Масалан, болалар МТМсида она тилига ўргатиш ва бошланғич синфлардаги она тили дарсига болалар нуктаи ҳар томонлама ривожлантириш каби умумий ғоя асос қилиб олинади.

Болалар МТМси бу иш болаларнинг луғатини бойитиш, товушларни тўғри талаффуз қилишга, ифодали ўқишга ўргатиш, боғланган нутқни шакллантириш орқали амалга оширилади. Мактабда эса болаларда мана шу МТМда эгалланган билим, малака, тушунчаларга асосланиб, ёзма нутқ малакаси, орфография хат малакаси шакллантирилади, уларга морфология ва синтаксис элементлари ўргатилади. Шу билан бир қаторда МТМда бошланган болалар луғатини бойитиш, нутқнинг ифодалилиги, боғланган нутқни ривожлантириш давом эттирилади.

Болалар МТМсида ҳам, мактабда ҳам табиатшунослик тўғрисидаги билимлар организм билан муҳитнинг бирлиги тўғрисидаги умумий ғояга асосланган ҳолда олиб борилади. Шу асосда болаларга жонли ва жонсиз табиат, табиат ва кишилар ўртасидаги боғлиқлик тўғрисида билим ва тушунчалар берилади.

Болаларни мактаб ва ўқувчилар ҳаёти билан таништириш. Боланғич синф ўқувчиси ва МТМнинг тайёрлов гуруҳи тарбиячиси тайёрлов гуруҳи болаларини мактаб билан таништириш бўйича экскурсия уюштирадilar. Бундай экскурсиялар йил давомида 3 марта ўтказилиши мумкин. Экскурсия пайтида катта ва тайёрлов гуруҳи болалари мактаб ўқувчилари билан танишадilar, улар МТМ болаларига ўзларини мактабдаги ўқишлари, ишлари тўғрисида гапириб берадилар; ўқувчилар хонасини қандай беаганликлари, табиат бурчагидаги ўсимлик ва ҳайвонларни қандай парвариш қилаётганликлари, устахонада қандай ишларни бажараётганликларини кўрсатадилар.

Иш шакли қуйидагича бўлиши мумкин:

- синфда «Расмга қараб сўзлаб бериш» мавзусидаги дарс – машғулоти бирга ўтказиш. Спорт майдончасида ёки спорт залида мактабдаги жисмоний тарбия машғулоти бирга бажариш;
- биринчи синф ўқувчилари ва тайёрлов гуруҳи болалари ишлаган расмларни биргаликдаги кўргазмасини ташкил этиш;
- мактаб устахонасида ўқувчиларни меҳнат машғулоти кузатиш. Ўқувчилар ўзлари тайёрлаган ўйинчоқларни МТМ болаларига совға қилишади;
- мактабда ўқиётган болалар ўз МТМсига келишади;
- «Мактаб» ўйини ташкил этиш.

Болалар МТМси тарбиячиси ва бошланғич синф ўқувчиси фаолиятига изчиллик яққол намоён бўлади. Бири болаларни тарбиялаш ва таълим беришни бошлайди, иккинчиси давом эттиради. Мактаб билан МТМ ўртасидаги алоқа мустаҳкам бўлгандагина бола тарбиясидан кўзланган мақсадга эришиш мумкин.

Болалар МТМси билан мактаб ўртасидаги алоқанинг мазмуни ва шакллари.

МТМ ва мактаб ўртасидаги алоқа икки йўналишда олиб борилади:

- Болалар МТМси билан мактабнинг педагоглар жамоаси ўртасидаги алоқа.
- МТМ болалари ва бошланғич синф ўқувчиларини бир-бирларига яқинлаштириш.

Тарбиячилар бошланғич синфда олиб бориладиган таълим-тарбиявий ишнинг мазмунини, ўзига хос томонлари билан танишадilar, натижада МТМда болани мактаб талаби даражасида тайёрлаш истиқболлари белгилаб олинади. Мактабнинг бошланғич синф ўқувчилари катта ва тайёрлов гуруҳларида олиб бориладиган ишлар мазмуни билан танишиб борадилар ва мактабда таълим беришда болалар эгаллаган билим, малака ва кўникмаларга асосланадилар.

Болалар МТМси билан мактаб педагогларининг ўзаро алоқа ўрнатишларидан кўзланган асосий мақсад болаларни замон талабига жавоб берадиган даражада мактаб таълимига тайёрлаш учун ўқув тарбиявий ишлар бўйича мактаб билан МТМ ўртасида мустаҳкам алоқа ўрнатиш, болаларнинг мактабда муваффақиятли ўқиб кетишлари учун болалар МТМси ва мактабда олиб борилаётган таълим-тарбиявий ишларни чуқур таҳлил қилиб, бу соҳада юқори натижаларга эришишдир.

Болалар МТМси билан мактаб педагогик ташвиқот, методик ва амалий масалалар юзасидан бир-бири билан алоқа боғлайди. Педагогик ташвиқот ишлари болалар МТМси мактабга тайёрлов гуруҳи тарбиячисининг ва биринчи синфда олиб бориладиган таълим-тарбиявий ишлар вазифаси билан таништиришни, мактабга тайёрлов гуруҳи ва 1-синф дастури мазмунини, тайёрлов гуруҳи болалари в мактабдаги 1- синф ўқувчиларининг ўзига хос хусусиятларини ўрганишни тақозо этади.

Болалар МТМси билан мактаб ўртасидаги узвий алоқанинг педагогик вазифаси МТМнинг тайёрлов гуруҳида ва мактабнинг 1-синфида олиб бориладиган таълим-тарбиявий ишларни амалга оширишдаги фаолият шакллари ва усуллари билан ўзаро танишишни тақозо этади.

Бу масалада МТМнинг тайёрлов гуруҳи тарбиячилари мактабнинг 1-синфида олиб борилаётган дарсларни кўзатадилар ва дарс, машғулотлардан кейин биргаликда йиғилишиб уни муҳокама қиладilar, айрим методикалар бўйича семинар-практикумларда қатнашадilar: илғор тажрибалар билан ўртоқлашиш, болаларни мактабга тайёрлаш бўйича ёки 1-синфда болаларга билим бериш бўйича педагогик кенгашларни ўтказадilar.

Болалар МТМси билан мактаб ўртасидаги алоқанинг амалий вазифаси, шундан иборатки, бир томондан, ўқитувчи МТМнинг тайёрлов гуруҳига бориб ўзининг бўлажак ўқувчилари билан танишиб боради, иккинчи томондан, тайёрлов гуруҳи тарбиячилари ўзларининг собиқ тарбияланувчиларини биринчи синфда қандай ўқиётганини ўрганиб борадилар.

Болалар МТМси билан мактаб ўртасидаги узвий алоқа самарали бўлиши учун қуйидаги шартларга амал қилиш лозим. МТМ билан мактаб ўртасидаги алоқа изчил амалга оширилиб борилиши, у узоқ муддатга мўлжалланган бўлиши, амалга ошириладиган ишлар, ҳал қилинадиган масалалар режали тусда бўлиши зарур.

Ҳамкорлик асосини биргаликда ишлаш бўйича тузилган истикбол режаси ташкил этиб, унда ўзаро алоқанинг бош вазифаси, мазмуни, иш шакллари, вақти, бажариш учун жавобгар шахслар кўрсатилиши лозим.

Мактаб билан МТМ йил давомида манна шундай алоқа ўрнатиб бориши натижасида таълим-тарбиявий ишлар яхши натижа беради.

Болаларни мактаб ўқувчиларига яқинлаштириш шакллари ҳам хилма-хил: мактабга экскурсия уюштириш, синф хонасига, кутубхона, байрам эртаклари ўтказиш ва бошқалардир.

Режалар аниқ, мазмунли бўлса ва оғишмай амалга оширилиб борилса, биргаликдаги ишлар бўйича исталган натижаларга, муваффақиятларга эришиш мумкин. Бу эса болаларни мактаб таълимига тайёрлашда, уларнинг мактабда қийналмай ўқиб кетишларида яхши самара беради.

8.3. ОИЛАДА БОЛАЛАРНИ ҲАР ТОМОНЛАМА МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ТАЙЁРЛАШ.

ОИЛАДА БОЛАНИ МАКТАБ ТАЪЛИМ ТАРБИЯСИГА ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИ.

Боланинг мактаб таълимига психологик ривожланишнинг асосий вазифаларидан биридир. Мактабга бориш бола ҳаётида энг қийин вазиятлардан ҳисобланади. Бу ҳаётнинг янги образига, фаолиятнинг шароитларига, жамиятнинг янги ўрнига катталар ва тенгдошлари билан мулоқотга кириш даври ҳисобланади. Ўқувчининг вазифаси шундан иборатки, унинг учун ўқиш мажбурий, жамиятда ўринли фаолият ҳисобланади. У ўқитувчи, мактаб, оила олдида жавобгарликни ўз бўйнига олади.

Ўзаро мулоқот ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида шаклланиб боради. Ўқитувчи нафақат ўрнатилган кўрсаткичларнинг инсон балки, у бола олдида қўйилган талабларни етказадиган жамият вакилидир. Ўқувчининг дарсда оладиган баҳоси унинг ўзига эмас балки, ўқувчи мажбуриятларини бажарган билимига қўйилган объектив баҳосидир.

Мактаб ўқувчисининг ўқиш фаолияти мазмунига кўра мактабгача ёшдаги боланинг ўзига хос фаолият турларидан фарқли ажралиб туради. Болаларга берилаётган мактабдаги билим фанга тааллуқли характерга эга.

Агар шу пайтгача бошланғич таълимга тайёргарликни кўрилган бўлса, энди у ҳақиқатдан шунга интилган гуруҳ бўлиб, у 1-синфдан бошланади. Ўқувчи ишининг формаларидан бири дарс ҳисобланади. Бу дарсда ҳар бир дақиқа ҳисобга олинган бўлиб ҳамма болалар ўқитувчининг кўрсатмаларига риоя қилишлари керак.

Мактаб ўқувчисининг асосий ҳаётий мажбурияти ва фаолияти унинг шахс бўлиб шаклланишидаги руҳий ҳолати ва билимлари олдида қўйилган талабларидан биридир.

Мактаб ўқувчиси ўқишга жавобгарликни ҳис қилган ҳолда ёндашиши керак. Мактаб ҳаётидаги қонун – қоидаларга риоя қилиши керак. Яхши ўқиши учун у кенг билим доирасига эга бўлиши лозим. Мактаб ўқувчиси шундай сифатга эга бўлиши керакки, у билим олишни, ўқишни билиши ўқитувчи топшириқларини маъносини тушуниши керак. Ўз-ўзини назорат қилиши ва ўз-ўзига баҳо бериш билимига эга бўлиши керак.

Боладаги эркинлик хусусиятлари катта аҳамиятга эга. Эркинлик нафақат ташқи кўринишида балки, боланинг ақлий фаолиятида, диққатида, хотирасида, фикрлашида ўз ўрнини топиши керак.

Бола кузатишни, эшитишни, эслаб қолишни, ўқитувчи томонидан қўйилган вазифаларни ечишни билиши керак. Бола ҳаётдаги воқелик билан илм-фаннинг ўзвий боғлиқлигини фан ўрганапти. Бу тушунча, кетма-кетлик билан ақлий фикрлаш доирасида бўлиши керак.

Мактаб таълимга болада психологик тайёргарлик унинг мактабга бориш даврида шаклланиб боради. Бу психологик хусусиятлар ўқувчини шакллантиради ва бу унинг мактабдаги ҳаёти ва фаолияти давомида шаклланиб боради. Мактабгача бўлган даврда бу хусусиятлар шаклланиб, мактаб шароитига болаларда истак ҳосил қилади. Ўқишга хоҳиш, қизиқиш уйғонади. Кўпчилик болаларда бундай хоҳиш мактабгача бўлган даврнинг сўнгида туғилади.

Мактаб ўқувчиси булиш учун ўзига тортаётган нарса – “Мактаб- ҳаётининг атрибутлари”, “Партада ўтириш”, “танаффус”, “баҳолар”, “портфел”...

Бу нарсалар ўқувчиларда шундай намоён бўлади: - Мактабда менга ёқадиган нарса... “У ерда менга баҳо қўйишади”, “МТМда тарбиячи, мактабда ўқитувчи”

Бундай ташқи вазиятлар ўқишдан ҳам кўра, жамиятда ўз ўрнини ўзлаштириш ва бошқа инсонлар ўртасидаги ўрни бола учун катта аҳамиятга эгадек кўринади. Мактабга бориш даври болада психологик тайёргарликни муҳим ўрни унинг эркин ривожланишидир. Турли болаларда бу давр турли хил ўтади. Лекин 7 ёшга яқинлашганда 1-синфга келиши билан мактаб ва ўқитувчи томонидан қўйилган ҳаётий фаолиятига тез киришиб кетади.

Бошланғич синфдаги таълим болаларнинг ўқиш даврида уларнинг ёшини ҳисобга олган ҳолда талаблар ҳам қўйилади.

Ақлий ривожланиш боланинг мактабга тайёргарлик вақтида 1-синфга келган бола учун бизни ўраб турган олам нарсалар уларнинг хусусиятлари жонли жонсиз табиатнинг ходисалари ҳақида, одамлар уларнинг меҳнати, “Нима яхшию- нима ёмон?”, яъни ўзини қандай тутуши керак, шу каби захира билимлари бўлиши керак. Мактаб учун болалар тасавурида йиғилган билимлар қанчалиги эмас балки уларни тўғри ва аниқлиги муҳим роль ўйнайди. Яхши билим олганда болалар ходисанинг ҳақиқийлигини кўра била оладилар. Бундай тасаввурлар болада мактаб илм фанини ўрганишда катта ёрдам беради. Систематик равишда ҳар бир фанни ўрганиш бу келажакка интилиш ҳисобланади.

Агар ўқувчи мактабга ва ўқишга қизиқиши етарли бўлмаса янгиликлар уни қизиқтирмаса ўқитувчи ўзоқ муддатда ўқувчи билан ишлаши, қизиқишини уйғотиши лозим. Текширишлар шуни кўрсатадики бошланғич синфларда кўпроқ қийинчилик кўпроқ қийинчилик туғдирадиган болалар: МТМ ёшидан кейин тўлиқ билимга эга бўлмаган болалар эмас, балки баъзи “интеллектуал пассив” яъни ўйлашга фикрлашга мисоллар ечишга хоҳиши бўлмаган болалар кўпроқ қийнайдилар. Мисол учун 1-синф боласи бир мисолни ҳеч ҳам еча олмади ҳадеб оғзига келган рақамлари: 5,3,10 деб айтаверди. Лекин ҳаётий мисол қилиб “Отанг сенга 1 сўм берди Онанг 1 сўм берди неча сўм бўлди?” деб сўраганда ҳеч ўйламасдан “Албатта 2” деб жавоб берди.

Айрим болаларда интеллектуал пассивлик сезилганда улар билан чуқурлаштирилган тарзда тарбиявий ишлар олиб бориш керак. Мактабгача ёшдаги болалар билим савияси етарли бўлса бошланғич синфларда яхши самара беради. Мактабга бораётган бола режа асосида предметларни ўрганиб уларнинг хусусиятларини сўзлаб бериши керак. Улар дунё олам ҳақидаги тушунчаларни албатта ўқитувчи ёрдамида тўлиқ фикрлай ола билиши керак. Мактабда бола биринчи кунданок ташқи муҳитдан фойдаланган ҳолда ўқитувчи томонидан топшириқлар олади. Шундай топшириқлардан бири “Чапга, юқорига, нуқтадан ўнг пастки нуқталарни бирлаштиринг” ёки яна бошқача топшириқ тури ва унга вақт бериш унинг бажарилишини кузатиши керак. Айниқса болаларнинг фикрлаши қобилятига талаб кучли. Бола ташқи муҳит ходисаларни аниқлаши, таққослаши ёки бошқачалигини фарқлай олиши керак, уларни мулоҳаза қила олиши лозим. Дарсда у ўқитувчини кузатиши ва ундан сўнг хулоса чиқара олиши керак. Бундай фикрлаш хусусиятлари шуни кўрсатадики мактабга келган бола 1-синф дастурини тўлиқ эгаллай олади.

Рухий ривожланишнинг хусусиятларидан бири боланинг мактабда ўқишда унинг оғзаки, маъноли, кетма-кет сўзлашиб кўриб турган нарсаларнинг таърифлашини билиши керак. Боланинг мактабга психологик тайёргарлиги шахсий хусусияларида намоён бўлади, у синфдаги жамоага киришиб боришга, ўз ўрнини топишга интилади.

ОИЛАДА БОЛАНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА КУН ТАРТИБИНИНГ АХАМИЯТИ.

Олти ёшли болаларни мактаб фаолиятидаги кун тартиби жуда мураккаб вазифа бўлиб, айрим ота-оналар бу масъулиятни айниқса бола ҳаёти ва мактабгача ёшдан ўтиш даврида муҳимлигини ҳис қилмайди.

Ўқиш даврини биринчи йили 1-синф ўқувчиларига катта талаб қўйилади. Бола меҳнат тизимида тайёрланади, унда янги мажбурият ва масъулиятлар пайдо бўлади. Унга белгиланганданда кўпроқ ҳаракатланиш тўғри келади.

Оила ташкил қилиб берган барча кун тартиби ва махсус шуғулланиш ҳамда идрок этишга боғлиқ машғулоти болани мактабда ўқишга яхши тайёрлаш мумкин.

Болалар учун тўғри ташкил этилган бир кунлик кун тартибини уни нафақат билимига балки соғлигини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Кун тартибини бирданига ўзгариши бола руҳиятига катта таъсир кўрсатади.

Ота-оналарга кун тартибини тўғри ташкил қилиш учун биринчи жадвал ёрдам беради.

Олти ёшли боланинг оиладаги тахминий кун тартиби. (1-жадвал)

Тартибли лаҳзалар	Вақти
Ўйқудан туриш, эрталабки бадантарбия, ювиниш.	8-00-8.45
Нонушта	8-45-9.15
Сайр	9-15-10-00
Машғулоти	10-00-11-00
Сайр, ўйин ва қўнгил очиш тоза хавода	11-00-12-45
Тушлик ва кундўзги ўйқуга тайёргарлик	12-45-13-00
Кундўзги ўйқу	13-00-15-00
Машғулоти ва	15-00-16-30
Сайр ва тоза хаводаги ўйин	16-30-18-00
Тинч ўйин	18-00-20-00
Кечки ўйқуга тайёргарлик, ювиниш, тишини тозалаш	20-00-20-30
Ўйқу	20-30

Кун тартиби умумий кўрсаткич асосида олиниб: кундўзи ва кечки ўйқу, гигиеник тайёргарлик, етарлича тоза хаводаги фаол ҳаракатдан турли машғулотларни олиш бу навбатма навбат алмаштириш ва овқат рационидан иборат. Меъёридаги ўйқу вақтида бола организми дам олади уни ишчанлик қобилияти тикланади.

Соғлом болани ҳар куни бир вақтда ухлашга ўргатсак, тезда кўникиб, ухлаб қолади. Белгиланган вақтга болани ухлашга ва уйғонишга одатлантириш жуда муҳим.

Ўйқудан олдин асосан кечки ўйқудан олдин бола тинч ва хотиржам бўлиши керак. Ўйқудан олдин катталар болаларга кийимларини ва оёқ-кийимларини саранжомлашга ўргатадилар. Кейин болалар умумий гигиена қоидаларини амалга оширадилар. Нафақат гигиена орқали эмас, сув билан чиниқиш асаб системасига таъсир кўрсатади. Бу ҳар куни бир вақтда амалга оширилса, бола тезда ўйқуга кетишига ёрдам беради.

Бола ўрни озода, жуда қаттиқ ҳам юмшоқ ҳам бўлиши керак эмас. Шу каби товушлар, чирок, радио овози, қаттиқ гаплашиш бола ўйқусига ҳалакит беради.

Бола тез-тез шамоллатиб бориладиган хонада ухлаши зарур. Совуқ кунларда хона ҳарорати +18 градус бўлиши керак. Кечки ўйқу 11.5, 12 соатга чўзилиши мумкин.

Мактаб ёшидаги бола ҳар куни камида 4 соат очик ҳавода бўлиши шарт. Очик ҳавода болани юриши уни ҳаётий жараёнларини (моддалар алмашинуви, нафас ва юрак қон-томир системасига)чиниқтириш фаолиятини кучайтиради.

Қишда совуқ ҳавода болаларни очик ҳавода бўлиши камайтиради, ёзда эса болалар кўпроқ кун давомида очик ҳавода бўлишлари зарур.

Боланинг куни эрталабки бадан тарбиядан бошланиши керак. Жисмоний машқ болаларда куч ва қизиқиш уйғотади. Бадан тарбиядан кейин болаларда чиниқиш ҳолатлари: ҳўл сочиққа артиниш ёки совуқ сувда ювиниш олиб борилади. Сўнгра бола кийинади, тишини тозалайди, ювинади. Сочини тартибга солади. Шахсий гигиена қоидаларини кузатишда болани соғлигини сақлашга эътибор бериши шарт. Айна мактабгача ёшда бўлган болалар мураккаб бўлмаган янги маданий-гигиеник билимларни жуда тез ўзлаштиради.

Болаларга гигиеник янги билимларни ўргатишда ота-оналар шахсий ҳулқ-атворлари, болаларга намуна бўлишида катта аҳамиятга эга. Болада юз ва қўли учун алоҳида оёқ учун сочиғи, тиш чёткаси, ва тиш пастаси бўлиши шарт. Тишларни ҳар куни эрталаб ва кечкурун тозалаш керак.

Бола ҳаётининг 8-йилида кун тартибида она тили машғулоти, ҳисоблаш, тасвирий фаолият, лой иши, қуриш-ясаш олиб борилади. Мактабдаги педагог маслаҳати ота-оналарга болалари билан ўтадиган машғулотлар таркибини аниқлашга ёрдам беради. Бундай машғулотлар 1-синф ишини ўзлаштиришга тайёрлайди.

Амалиётда текшириб кўрилган ва ўзини ёқлаган қуйидаги машғулотни ўтиш варианты ва унинг давомийлиги:

- Биринчи давр – 3 та машғулот, 20 минутда, улар орасидаги 10 минутни танаффус билан.

- Иккинчи давр – 3 та машғулот 25 минутдан, улар орасидаги 10 минутли танаффус.

Бу даврларни 1,5-2 ойга ўзайтириш мумкин. Олимларни исботлашча, 6 ёшли болаларда фаол диққати давомийлиги 15-20 минут машғулотидаёқ болалар чарчайди, уларнинг меҳнат қобилияти пасаяди ва 10 минут ўтмагунча ҳам тикланмайди. Шунинг учун ҳам 2 та машғулотни саводхонлик ва ҳисобни кетма-кет бериш мақсадга мувофиқ эмас. Яхшиси 2-машғулотни ҳаракатли ўйинлар билан ўтказиш керак. Сайрдан кейин тушлик ва уйқу оралиғида яна битта машғулот ўтказса, 3 та машғулотни секин-асталик билан ўтказиш керак.

Бола организми «ишга чиқишга» секинлик билан таъмирланади. Бу давр 5-6 ёшли болаларнинг 80% и да 2 дан 7 минутгача ўзаяди. Ўртача ҳисобда 5-6 минут. Кейин ишчанлик қобилияти юқори даражада тикланади. Бу қобилият ўзгариши соғлом болалар учун белгиланган. Болалар чарчаганида ишчанлик қобилияти ва диққати тарқоқ бўлади. Одатда у ташқи кўринишда, тез чалғишида, ҳавотирли ҳаракатларда сезилади. Кичик «жисмоний дақиқа» ўтказилиши болаларни ишчанлик қобилияти тикланишига имконият яратади. Керак бўлса машғулот яна 10-15 минут ўтказилиши мумкин. Ҳафтани ўтишида болани ишчанлик қобилияти ҳарактерини ўзгаришига олиб келади. Сешанба куни 6 ёшли болаларда марказий нерв системаси функционал даражаси яхши бўлади ва ишчанлик қобилияти жуда баланд кўрсаткич бўлади.

Чоршанбадан шанбагача болаларда қисқа машғулотларда ҳам ишчанлик қобилияти пасая бошлаганини Кузатиш мумкин. Душанба эрталабки вақт ишчанлик қобилияти паст бўлади. Бундай ишчанлик қобилияти ўзгаришини инобатга олган ҳолда, болаларга душанда ва шанба куни тасвирий фаолият, лой иши, аппликация, қуриш-ясаш машғулотлари ўтилади. Машғулотдан аввал ҳона шамоллатилади. Катталар болаларни иш столини жойлашиши ва ўлчамларига эътибор бериш керак. Столни ойна олдида шундай жойлаштириш керакки, ёруғлик чап томондан тушсин, мактабгача ёшдалилар учун, махсус ўқувчилар учун ўзгарувчан ўзунлик ва қия қопқоққа эга бўлган столча-парта керак бўлади. Стол ўзунлиги ва стул ўлчамлари бола бўйига мос бўлиши керак. Ўлчам олишда уни кийимлари инобатга олинади.

Стол стулнинг ўзунлик ўлчами (см).(2-жадвал)

Боланинг бўйи	Стол			Стул				
	полдан ўзунлиги	эни	Ўзунлиги	полдан ўриндик қача		эни		
95-99	43	45-50	55	24	21	49	24	19
100-109	47	45-50	55	27	23	49	26	20
110-109	52	45-50	55	32	27	49	29	20
120-129	57	45-50	55	27	27	49	31	22
130-139	62	45-50	55	27	27	49	31	24

Агар машғулотда одатий стол мавжуд бўлса, у ёғочдан тайёрланган бўлиши, қиялиги 12-15 даражада бўлиши керак. Бундай стол ўтириши ва кўзини тасвирий фаолият билан шуғулланишида чарчашидан сақлайди. Кун тартибида болани ўз талови асосида ўйин ва машғулот учун бўш вақт ажратиш керак. Бу вақтни кундўзги уйқудан кейин ёки кундўзги машғулотдан сўнг белгилаш керак. Бўш вақтда болалар радио дастур эшитишлари мумкин ва ҳафтасига 3 мартадан ортиқ бўлмаган болалар учун телевизион дастурларни кўришлари мумкин.

Тушлик овқатланиш болани меъёрдаги жисмоний ва ақлий ривожланишини асосий шартларидан бири ҳисобланади ва болани мактабга тайёрлаш шартларидан бири ҳамдир. Озиқланиш таркиби болада энергетик қувватга ҳаётий жараёнларни чарчасига олиб келади.

Бола 5-6 ёшда 2000 калория суткада қабул қилиши керак. Бунда оксил, ёғ ва углевод, ҳайвон ва ўсимликлар ёғи, минерал тўз ва витаминлар бўлиши керак. Овқатланиш 4 маҳал, аниқ бир вақтда бўлиши шарт. Оксил, ёғ, углевод ва минерал тўз организмнинг асосий озиғидир. Овқат таркибидаги оксил ва уни сифати организмни ўсиши ва ўсиш жараёнига боғлиқдир. Ҳайвон оксида ва болани овқатланишидаги оксил умумий таркибини 60% га тўғри келади. Ҳайвон оксиди гўшт, балиқ ва тухум таркибида мавжуд. Оксил етишмаслиги организмни ўсиш жараёнига таъсир кўрсатади, турли касалликлар келтириб чиқаради. Ёғлар асаб ва иш учун асосий қурилиш материалидир. Болаларга кучли ёғлар мол ва қўй ёғларидан фойдаланиш тавсия этилмайди. 1 суткада ёғдан фойдаланиш 11 г ўсимликлар ёғини ташкил этади.

Асосий энергия манбаи – углеводлардир. Углеводлар нон, картошкада мавжуд. Бир суткада қабул қилинган углевод 60 г тоза шакар ва 10-15 г қандолат маҳсулотига тўғри келади. Кўп миқдордаги шакар ва ширинликлар болаларга бериш тавсия этилмайди. Нормадан ортиши секреция ва ошқозон йўлларида таъсир кўрсатади.

Овқатланиш вақтида стол устига сув қуйиш керак эмас, агар сув қуйилса, бола ўзи хохламаган ҳолда унда ичиш истаги ҳосил бўлади. Тушлик одидан болаларни сув ичишга одатлантириш керак эмас. Сув ошқозон суяқлигига таъсир кўрсатади. Сув ва бошқа суяқликлар ошқозонда маълум ҳажмда туради ва овқатга бўлган эҳтиёжини камайтиришига олиб келади. Болаларга синтетик ранглар қуйилган газли ичимликлар бериш мумкин эмас. Болалар учун энг яхши ичимлик – кучсиз чой, сутли чой, сутли кофе. Табиий шарбат ва тоза қайнаган сувдир. Янги ўзилган мевалар чанқокни яхши босади.

Болаларга шошмасдан, чаппиламай, овқатни майда чайнаб ейиш, санчқи, қошиқ ва бошқа буюмлардан тўғри фойдаланиш ўргатилади. Соғлом иштаха, атрофдаги нарсаларни жойлаштиришига боғлиқ. Тоза тушлик столи, дастурхон солинган. Нон озодалиқ билан тўғралган, тарелкалар чиройли жойлаштирилган бўлиши керак, Ошхонадаги барча гигиеник талабларни бажарилиши уни кун тартибини тўғри ташкил этилиши катта мактабгача ёшдаги болаларни мактабга тайёрлашни енгиллаштиради.

ОИЛАДА БОЛАЛАРНИ ТАСВИРИЙ ФАОЛИЯТ АСОСИДА МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШ.

Тасвирий фаолият (расмда, лой иши, аппликация) болаларда нафақат қизиқиш уйғотади, балки уларни ўраб турган оламни ўз ишида акс эттиришда, оламни кўз олдида яхлит холда намоён этишида ва умуман ҳар томонлама шаклланишига (эстетик, ақлий, ахлоқий) туртки бўлади.

1-синфнинг ўқув дастурига тасвирий фаолият дарслари киритилган, Ушбу фаолиятда болалар расм чизишга ўрганишади.

Қоғоз ва лой билан ишлаш қўл меҳнати дастурига киритилган. Шунинг учун уйда ҳамкорликда расм чизган, лой билан ишлаш, қирқиб ясашга ўрганган боланинг ўз кучига бўлган ишончи, қўлда бажариш кўникмалари янада мустаҳкамланади.

Тасвирий фаолият болани мактабга психологик-ақлий тайёргарлигини оширади. Буни боланинг ўзини тутиши ва барча ҳаракатларни англаган холда бажаришида кўришимиз мумкин.

Расм чизиш, лой билан ишлаш, аппликация машғулоти, болани ўз вақтини режали ташкиллаштиришга, бошлаган ишини охирига етказишга ўз ишини янада яхши ва тўғри бажаришга, янгилик яратишга, маълум кўникма ва малакаларни эгаллашга, диққат билан тинглашга ва катталар айтган вазифаларни бажаришга ўргатади.

Тасвирий фаолият машғулоти ўтказиш учун зарур бўладиган материаллар қуйидагилар: қоғоз, қалам, мўйқалам, бўёқ, елим, қайчи, пластилин ва хоказо.

Болалар асосан ёрқин ранглари ётқизишади, уларни бўёқ ва қаламлар тўплами ўзига жалб этади. Бўёқларни ҳар хил рангдалиги болаларнинг дунёни ёрқин тасвирлашга имкон яратади ва мазмунли расм солишга туртки бўлади. Шунинг учун расмга яхши бўёқ материалларини танлаш муҳим.

Расм чизиш учун ҳар хил материаллардан фойдаланиш мумкин, лекин бу ҳамма материал ҳам муҳим дегани эмас.

12 хил рангдаги қаламлар тўплами, оддий қалам (2м 3м) мўйқалам, акварел бўёқлари ва расм учун қоғоз каби материалларсиз бола машғулоти ташкиллаштириб бўлмайди. Албатта турли материаллар рангли мель, бола ишини янада бойитиб кўрсатади ва бу расм чизиш жараёнига катта эътибор талаб қилади, бола сюжетга хос ранг танлашга ўрганиб қолади, расм ва материаллар ўртасидаги алоқа каби масалалар болани фикрлашга даъват этади. Ҳар гал янги-янги расм сюжети билан боғлиқ материални танлаш ҳам керак эмас. Бола бир материал устида ишлаб уни тўлиқ англаб олиши керак.

Катталар тасвирий фаолиятни уйда ташкиллаштириши, бола ишлаши учун ва материал, ускуналар учун алоҳида жой, машғулоти учун керак бўладиган материалларни тайёрлаши зарур. Бу бола мустақил тарзда ишлаши учун, керакли нарсаларни, чин дилдан тайёрлаши ва иш охирида ўз жойини йиғиштириб қўйиши учун зарур.

Болаларни машғулоти учун материалларни олдиндан тайёрлашга ўргатиш керак: қаламларни ўткирлаш, акварель бўёқларини намлаш яъни юмшаб мўйқаламга осон йиғилиши учун.

Бўёқ билан ишлаш учун, банкада тоза сув, юмшоқ латта, мўйқалам сувини шимиши учун керак бўлади. Бундан ташқари рангни аралаштириб, зурур рангни танлаш учун палитрадан фойдаланиш керак бўлади. Қоғозни расм альбоми ва расм дафтарида олиши керак. Юпқа ёзма вароқ ва оддий дафтар вароқларидан фойдаланиш тавсия этилмайди.

Лой ўрнида энг қулайи бу пластилин. Уни кафтлар орасида ҳаракатлантириб, киздириб, юмшатиб олиш лозим. Буни болани ўзи бажарса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Аппликация учун рангли қоғоздан фойдаланган маъкул. Дафтар муқовасидан фойдаланиш ҳам мумкин. Энг муҳими бола ишига ҳурмат билан қараш керак. Бола расм чизаётган вақтда унга ҳалакит қилиши, хатосини тўғрилаш, эътиборини бошқа нарсаларга қаратиш керак эмас. Бола диққатини тез-тез бошқа нарсаларга қаратиш ундаги психик жараёнларни бузади.

Расм ва лой ишида: Қаламни тўғри ушла, қаттиқ босма, расмни эҳтиётлик билан бўягин, шошилма каби гаплар билан танбех беришнинг ўзи етарли. Буни бола жиғига тегмасдан секин мурожаат қилган ҳолда бажариш керак.

Машғулот пайтида столга тушадиган ёруғлик муҳим ва болани ўтиришига эътибор қилиш лозим. Агар бола бирор нарсани ўхшатиб чизгиси келсаю лекин ўхшатишга қийналса, одатда катталарга ёрдам сўраб боради. Бундай ҳолатда қалам ушлаб, расм чизишга шошилмаслик керак, чунки бу ҳар доим ҳам яхши самара бермайди. Расмни ҳар сафар катталар чизиб кўрсатаверса, бундай болалар енгилликка ўрганиб қолишади ва қийинчиликни енгиб ўта олмайдилар. Қийинчиликни юзага келиш сабаби, бу болада кўрғазмали нарса ҳақида аниқ тасаввурнинг йўқлигидадир. Шунинг учун бола шу нарса ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиши керак. Агар шу нарсани китоб ва ўйинчоқлар орқали кўриш имконияти бўлса, албатта ундан фойдаланиш керак. Бола керакли нарсани расмлар орқали ўзи топсин. Катталар эса бола расмни топиши учун кетган вақтни ҳисобга олиши керак. Қидирув учун кўп вақт сарф қилиниши керак эмас, чунки бола диққати ва ҳаёли бошқа фаолиятга кўчиб, бошлаган ишни охирига етказа олмай қолади. Болага ёрдам бериш, расмни қидириб топиб, диққат билан кузатиш керак. Бола расм деталларини тушириб қолдирадими ёки қўшадими бу ўзига хавола. Энг асосийси бола ўз ҳолича расм чизсин.

Биз болада асосан мақсад сари интилиш ҳиссини шакллантириш ва доимо ўз ишини охирига етказиш каби ҳислатларни тарбиялаб боришимиз даркор. Ҳар доим ҳам бола бир машўзида бошлаган расмни охирига етказа олмайди, сабаби, вақт етмайди ёки чарчаб қолади. Бундай ҳолда болага расмни кейин давом эттиришини маслаҳат берилади.

Баъзида эса бола бошлаган ишини охирига етказмай туриб, «Чизишни хохламайман» деб туриб олади. Сабаби, кўпинча бола расмни бирон бир детални чиза олмай қолса, шундай қила бошлайди. Айнан нима болага қийинчилик туғдираётпти, шуни аниқлаб, энг маъқул бўлган маслаҳатни бериш керак. Агар гап бунда эмас, балки бола ҳамма бошлаган ишини ҳам охирига етказмаслигини аниқланса, ундай ҳолда болага юмшоқ муомалада туриб, ишни охирига етказиш зарур эканлиги тушунтирилади.

Тасвирий фаолият натижаси бола томонидан бажарилган материалларда (расм, аппликация, ясалган фигуралар) намоён бўлади.

Иложи борица ота-оналар боланинг қизиқиши, бажараётган иши ҳақида суҳбатлашиши керак. Энг аввало боладан ўз ишида нимани акс эттира олиши, айнан қайси детал устида қийналаётгани ва бажарган ишидан қониққанлиги ҳақида гаплашиш зарур.

Эслатиб ўтиш жоизки, хаддан ташқари қаттиққўллик болани ижодий фаолиятини ва ўзига бўлган ишончини сўндиради. Шунинг учун танбехни маслаҳат тарзида бериш мақсадга мувофиқдир. Кўп мақтов эса болада ўзбошимчаликни юзага келтиради.

Ҳамкорликда бажарилаётган иш ҳақидаги муҳокама болада ўз устида қайта-қайта ишлаш ўзига тўғри баҳо бериш ва камчиликларни тўғрилаш каби ҳислатларни тарбиялайди. Бу нафакат мактабда балки ҳаёт давомида ҳам асқотади.

Расм машғулотини ҳафтасига 1-2 марта ўтказиш керак. Лой иши ҳам худди шундай факат аппликацияни ҳафтасига бир марта ўтказган маъқул. Агар болада машғулотдан ташқари расм чизиш, киркиш, яшаш истаги туғилса, унга имконият яратиб бериш лозим.

Машғулот вақти 25-30 дақиқадан ошмаслиги лозим. Шундай пайтлар бўладими, бола ўз ишини охиригача етказа олмайди. Агар бунга вақт сабаб бўлса, албатта болага ўз ишини тугатиши учун вақт ажратиш керак. Бола бажараётган иш учун анча вақт сарф бўлса, ундай ҳолда болага ишни бошқа пайт тугатиш кераклигини секин ва майин оҳангда тушунтириш лозим.

Тасвирий фаолият машғулотида нисбатан бола қизиқишини ошириб бориш учун уларни ўраб турган олам, табиат, одамлар, жамият ҳаётидаги ҳодисалар ҳақидаги кўпгина маълумотларни бериб бориш керак. Бола билан суҳбат қилиш, сайр ва экскурсия уюштириш, табиат ҳодисалари, ҳайвон ва қушларни кузатиш, расмли кўрғазмалар ва қизиқарл китоблар ўқиш бола тасаввурини бойитади. Катталар болани атрофга нисбатан қизиқишини ва меҳр-муҳаббатини оширишлари керак.

Ота-оналарнинг болани ўраб турган олам, нималарга эътиборини қаратиш, бўлаётган ходисаларга бераётган бахоси кўп холда болани оламга нисбатан бўлган муносабатига боғлиқ.

Болани олам ҳақидаги тасаввурини кенгайтиришда болалар китоби ва кинофильм, диафильмларни ўрни катта. Расм машғулоти ўтказиш йўллари турли хил бўлиши зарур.

Биринчи холда бола аниқ бир предметни чизса:(масалан ўсимлик) иккинчи холда ўқилса китобга иллюстрация қилинади, унда ўраб турган оламни тасвирлайди.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг асосий мавзуси – инсонларни ўраб турган оламга оид бўлиши керак. Болаларга ҳамма нарса қизиқ кўринади, шунинг учун улар ўзи учун ҳар қуни янгилик яратишади. Болалар ўз тасаввуридаги оламни қоғозга тушириб, бундан катта завқ олишади.

Ота-оналар эса боланинг техник қобилияти, тасаввури ва олам тўғрисидаги тушунчасини ҳисобга олиб қизиқарли мавзу танлашида ёрдам беришлари керак.

Тайёр кўرғазмани қоғозга тўғри тушира олиш ҳам бир маҳорат. Бола билан эса композицияни расм қоғозига тўғри тушира олиш ҳақида гаплашиш жуда муҳим. Болалар китобидан иллюстрацияли расмлар ва расмлар ишини болаларга кўрсатиб ўтиш зарур. Болага шундай материалдан фойдаланишни маслаҳат бериш керакки, расмда у ёки бу мавзулар аниқ кўринишга эга бўлсин. Масалан қиш тасвирини болалар бўёқ ёки гуаш орқали аниқ тасвирлаб бера олади. Баҳор пейзажини акварелда ёритиб берган маъқул.

Бола ҳаётидаги бирор бир воқеа ёки умумий бир кўринишдаги бола қалам ёки бўёқлар ёрдамида қоғозга тушириши керак.

Шуни эсда тутиши керакки, қалам билан чизиш ўзоқ вақтни олади ва қаламни куч билан босиб бўйаш, уни қаттиқлигини ҳисобга олганда болага бироз қийинчилик туғдиради. Шуни ҳисобга олиб, болага катта ҳажмдаги қоғоз бериш тавсия этилмайди ва бўйаш учун қаламдан фойдаланмаган маъқул. Агар бола расмни шошилиб, эътиборсизлик билан чизаётгани ёки чарчаганини сезсак, унга расмни кейин давом эттириш ҳам мумкинлигини тушунтириш лозим.

Агар сюжет кўрсатмаси ёрқин ранглардан фойдаланишни талаб қилса, бундай холда гуаш ва темпердан фойдаланиш керак.

Бола китобда тасвирланган иллюстрацияга ҳос расм чизаётганда, маълум персонажлар ҳаракатига киришиб кетади. Улар билан бирга ҳам ҳаяжонланади ҳам ҳавотирга тушади.

Сюжетдаги кўпгина персонажларни ҳаракатдаги ҳолатини тасвирлаш болага қийинчилик туғдириши мумкин. Ота-она бола имкониятини ҳисобга олиб қўлидан келган персонажни тасвирлаб чизишни тавсия этиши зарур. Болалар учун эртақнинг сюжетли-кўрғазмали томонини ёритиб бериш осон кечади. Масалан: қуён ва бўғирсоқ учрашуви, Зумрад ва Қиммат учрашуви ва ҳоказо. Лекин болага ҳар сафар эртақни фақат сюжетли томонини ёритиб чиздирсак нотўғри бўлар эди.

Болаларда фантастик образларни тасвирлаш кучли бўлади ва улар фантазиясини ўстириш ўта муҳимдир. Шунинг учун болага сеҳрли дарахт. Афсонавий боғ, сеҳрли қуш расмини чизиш тавсия этилади. Бу расмларда бола ижодий ёндошиши керак. Бола билан олдин суҳбат ўтказилади: «Ишни нимадан бошлаш керак? Тасаввурингдаги образни қоғозга қандай туширасан?» каби саволлар берилади. Бундай саволлар болага кўрғазманикўз олдига келтириб кўришига ва англаб етишига ёрдам беради. Рассомчилик санъатининг фойдали бир кўриниши – натурадир.

Натура болани қабул қилиш доирасини атрофга нисбатан диққат ва тасаввурини бойитиб, кўзатувчанлигини оширади. Бунинг учун оддий бир предмет танланади. Масалан барглари аниқ бўлган алоҳида-алоҳида жойлашган уй гуллари ёки гулдастадаги гул. Танланган предмет ҳаммага яққол кўринарли қилиб қўйилади.

Болага объектни диққат билан Кузатиштаклиф қилиниб, айниқса гул ва баргларнинг жойлашиши кетма-кетлигига, гул, гулдон формасига нисбатан қизиқиш уйғотилади. Иложи борица гулдон шаклини қўл билан силаб кўрсин.

Болалар ўйинчоқ расмларини чизишни яхши кўришади. Агар бола мавзуга хос расм чизишга қийналса, бундай ҳолда ўйинчоқ расмини чизишга маслаҳат беринг. Бунинг учун болага чизиш осон бўлган ва бола ўзи танлаган ўйинчоқни берилади. Аввало ўйинчоқни тузилишига, шаклига, рангига эътибор бериш, ўйинчоқ қисмларига диққатини қаратиш керак.

Энг қадимги санъат асарларидан бири бу декоратив санъатдир. Одамлар уй, идиш ва кийимларини ушбу санъат кўриниши асосида яратишга уринишган.

Болаларни ушбу санъат тури билан таништириш ўта муҳим. Кўпгина шаҳар ва туманларда махсус санъат музейлари мавжуд. Бола ижодкорлиги ва эстетикасини ошириш учун албатта музейга олиб бориб, санъат турлари билан таништириш зарур.

Нақш ва декоратив композициялар яратишни кўпроқ қизлар хуш кўришади. Ўғил болаларни ҳам бу қизиқарли расм тури билан таништириш мақсадга мувофиқ. Болани ушбу санъат тури орқали тасаввурини янада кенгайтириш учун декоратив мато, маълум декорация асосида ясалган идишлар, дастурмол ва бошқа турли хил нарсаларни кўрсатиб баҳо бериш тавсия этилади.

Бола диққатини нақш элементларига (геометрик форма, гул, барг, қуш) қаратиш ва уларни нақшда ритмик жойлаштиришга кўмаклашиш зарур. Бола расмларни қалам ва бўёқлар билан безатиши керак ва кўнглига ёққан декоратив безакни танлаши мумкин. Бола учун қийин бўлмаган нақшни танлаб, ҳудди шунга ўхшатиб, нақш чизишни таклиф қилиш лозим. Чизилаётган нақш элементлари, чизиқлари узунлиги 15-20 см, эни 5-6 см ни кўздан кечириб чиқилади. Агар бу болага қийинчилик туғдирса, болага нақш элементларини маълум шаклга келтиришни таклиф қилинади.

Масалан: тўртбурчак (дастурмолча, салфетка) мисолида келтирилиб, ушбу шакл чет қисми ва ўртасини нақшлар билан безатилади. Доира (ликопча) шаклида эса нақшни ўртага ёки ўрта ва четга жойлаштириш мумкин.

Декоратив композицияни яратишда болалар маълум шакл ва шаклларни бир неча марта такрорлаб чизиши мумкин, лекин ундаги нақшлар турли хил бўлиши шарт.

Бола танлаган расм мавзулари турлича бўлиши кераклиги ҳақида гапирилди. Болалар одатда билган расмларини қайта-қайта такрорлаб чизишади. Бундай ҳолатда боланинг чизиш малакаси бойимай, тасаввури ўсмайди. Шунинг учун ҳар хил мавзу ва турли мазмундаги расмларни чиздириш фойдадан холи эмас.

Тасвирий фаолият эстетик тарбияни шакллантириш билан бирга болани чизиш малакасини ошириб, ҳамда мактабга тайёрлайди ва шу асосда қўл мускуллари шакллантириб ёзишга ўргатади.

Нафақат расмчилик балки тасвирий фаолиятнинг барча турлари: аппликация, лой, тўқиш, қуриш-ясаш болани қўл мушкулларини шакллантиради. Лекин расм чизиш фаолияти бошқа тасвирий фаолиятдан фарқли ўлароқ, болани ёзишга нисбатан тайёргарлигини оширади, сабаби ручкага яқин қуроллардан (қалам, мўйқалам) қуроллардан фойдаланиш ҳисобланади.

Психологлар фикрича, ёзишни ўрганиш учун график ва техник малакаларни кўзатиб, бажариш муҳим, бунда ҳарф элементини тўғри ўхшатиб чизиш ёки маълум ҳарф формасини бир-бири билан тўғри бирлаштириш ҳисобга олинади. Машғулот пайтида ручкани тўғри ушлаб, қўлни охишта ҳаракатлантириш муҳим.

Санаб ўтилган кўпгина малакалар расм чизишда қўлланилади. Агар бола диққат эътиборини тўғри ўтирган ҳолда расм чизишга ўргатсак, яъни қоғозни букламай, суянмасдан, қалам ва мўйқаламни тўғри ушлаб, бошлаган ишини охирига етказиш каби фаолиятларни намоён қилсак, бола мактабга чиққач, маълум талаб ва қоидаларга тез кўникиб кетади ва ёзишга қийналмайди.

Агар катталар болалар катталарга ўтириш ва ёзиш техникасини ўргатишмаса, бола мактабда ҳам нотўғри ўтириш ва ручка, қаламни нотўғри ушлаш оқибатида ўз ишини билмаган ҳолда бармоқлари билан ёпиб кўяди. Ёзувга ўргатиш учун бола қўл ҳаракатларини текис йўналтиришга ўргатиш керак. Расм чизишда бу ҳаракатларни нақш элементларини намоён этишида кўриш мумкин.

Масалан: расмни бўяётганда қаламни бир томонга йўналтириш. Болага расмни шошилмасдан, озода бажаришга ўргатиш керак. Бола ўз иши ва ҳаракатини бошқара олиши керак. Масалан: катта гуруҳ тарбияланувчилари расмни бўяётганда белгиланган чизикдан чиқармасдан бўяшлари керак. Ҳарфларини бир текисда ёзиш учун болалар бармоқ ҳаракатларни машқ қилиш керак. Бу ҳаракатлар ҳар машғулотда такрорлаб ва мустаҳкамланиб борилади.

Машғулотдан ташқари катталар болага оқ қоғоз бериб, декоратив санъат турига ҳос турли чизик бурма шаклларни чизиш таклиф қилишлари мумкин.

Болани қўли қанча кўп ҳаракат қилса, унинг мустақил, текис ва чиройли ёзиши ҳам шунча осон бўлади.

Ёзув – ўз қонун-қоидалари ва афзалликларига эга специфик фаолият.

Болаларни ёзишга ургатиш учун, маълум машқлар ёрдамида ҳар машғулотда ёздиришимиз керак. Бунинг учун нота-оналарга ёрдам тарикасида ёзув дафтарини олишимиз мумкин. Бола бу машқларни тез-тез такрорлаб ёзиш малакасига эга бўлишади. Ёзув дафтаридagi нукталарни бирлаштириш асосида ҳарфлар йигиндисини ёки қисқа сўзни ҳосил қилишади.

Сўзни ёзиб булғач, бола ёзишдан тухтайди. Қўл ва кўзлар дам олади. Бу эса ўз навбатида ёзган машқларини қуриб, таҳлил қилишга ва тугирлашга имкон яратилади.

Бола қилган ҳатоликни ота-оналар ота-оналар тугирлаб бориши керак. Бола ёзаётган пайтда унинг қўл ҳаракатига, қалам, ручкаларни тўғри ушлаб ёзишга эътибор бериш керак.

Бола ёзув ҳақидаги маълум қўникма ва малакаларга эга бўлгандагина болани ёзишга ургатган маъқул. Ёзишни январ ва феврал ойидан бошлаган маъқул. Машғулотни ҳафтада 1-2 марта ўтказиш керак. Тасвирий фаолиятни барча турларини ота-оналар ўзи оилада олиб боришлари мумкин. Бу болани эстетик тарбиялайди ва мактабга тайёрлайди.

ОИЛАДА МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИНГ ТАШКИЛОТЧИЛИК ХУЛҚЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШ.

Мактабга тайёрлов ёшида болаларга маданий сифатлар ўзаги сингдирилади. Меҳнатсеварлик, ҳамкорликда иш бажариш ҳислатлари уйғона боради.

Бундай сифатларнинг ривожланиши ўз хулқи ва ҳис-ҳаяжонини бошқаришига, меҳнат қилишини қатъий хошлаш ва ўрганишга ёрдам беради.

Ташкилотчилик ташқи кўринишда шахснинг сифати каби йиғинчоқлик, аниқлик, тартиблилик кўринишида намоён бўлади. Бу сифатларнинг ички кўриниши тиришқоқлик, ўз ҳаракатларини режалаштиришни ўрганиш, ўз-ўзини назорат қилишни амалга ошириши билан белгиланади.

Бола ҳаётининг еттинчи йилида ташкилотчиликнинг ички ва ташқи кўриниши катталар кўрсатмасини аниқ бажаришда, меҳнатни қатъий тартиб билан ва аниқ муддатида бажаришда, шунингдек, ўз ишини тўғри баҳолай олиши ва камчиликларини тўғрилашга интилишида намоён бўлади.

Ташкилотчилик хулқини тарбиялаш фаолияти давомида амалга ошади. Катталар талаби бола хулқини йўлга солади, ташкиллаштиришга, тартибга ўргатади.

Доимий талаблар болани ҳаракат тартибига, турли хил ҳаракатларни алмашинувига ўргатади. 3 ёшли болақай ювингандан сўнг нонушта қилади, сўнг ўйнайди, ўйиндан сўнг сайрга чиқади.

Табиийки, мактабга тайёрлов ёшидагиларга ўзига яраша талаб қўйилади. Катталарнинг аниқ талабини бола томонидан бажарилиши катта тарбиявий аҳамиятга эга, чунки у бирон нарсани ўз вақтида ва мажбурий бажариш зарурлиги билан чамбарчас боғлиқ.

Мактабга тайёрлов ёши охирида бола ўзига ёки жамоага барабар қўйилган катталар талабини бажарувчи бўлибгина қолмай, балки ўзига ва бошқа болаларга нисбатан талаблар қўя бошлайди.

Бу талаблар ўзига баҳо беришда ва болалар қилмишига баҳо беришида янада аниқ кўринади.

Бизнинг жамиятимизда инсонлар фаолияти жамоа ҳамкорлигига асосланган ва у болаликдан бошланади.(оилада, болалар МТМсидаги тенгдошлар жамоасида, мактабда, ва хоказо) шунинг учун мактабгача ёшдаги болаларга жамоада яшашни ўргатиш, бирга ўйин ўйнаш, меҳнат қилиш, берилган топшириққа жавобгарлик билан қарашни тарбиялаш зарур.

Биргаликдаги фаолият келишилган ҳаракатларни талаб қилади, умумий ҳис-ҳаяжон ва куйинчакликларни чақиради ва шу билан ташкилотчилик ҳуққини шакллантиради.

Меҳнат қилишни хошлаш ва ўрганиш биринчи мустақил ўзи бажарадиган ҳаракатларидан бошланади. Ҳар бир бола ҳаммага маълум «МЕН ЎЗИМ» деган сўзларни ишлатади, уларда ўзи мустақил нимадир бажаришга биринчи талаб акс этган. Болани мустақилликка интилишини ҳар томонлама рағбатлантириш керак. Оёқ кийимини болалар қўлига бўйсунмаса ҳам майли, бола уни ўзи кийсин.

Шундай ҳол бўладики, бир вақтда болаларда эмас, балки уларнинг ота-онасида боланинг бирон ишни тамомлашини кутишга сабрлари чидамайди. Ўғли ёки қизининг хоҳишига қарши улар болага ёрдам беришга ёки улар учун ўзлари бажаришга шошиладилар. Натижада уларнинг мустақил ҳаракатга биринчи интилишлари сўнади. Келгусида меҳнатга интилиш одатисиз болага қандай бўлиши ҳақида улар ўйламайдилар.

Ваҳоланки, айнан кичик боланинг мустақиллигида илк меҳнатсеварлик туғилади. Маълумки, боланинг мустақилликка интилиши, ўз йўлида қўпгина қийинчиликларга учрайди, қайсики бу сифатларни ривожлантиришни қийинлаштиради. Қийинчиликларни енгиш болада қатъият, феъл-атворни шакллантиради.

Бир томондан, агар бола майда-чуйдада мустақил бўлмай, ҳар нарсада бошқаларга ишонса, ҳеч қандай меҳнат йўлланмаси ҳақида сўз бўлиши мумкин эмас. У ўқиниш ҳам ўзининг иши деб қабул қилмайди, ташқаридан ёрдам кутади, уни мустақил дарс тайёрлашга ўргатиш қийин кечади. Мактаб бўлса биринчи кундан бошлаб ўзининг талабларини қўяди, авваламбор мустақиллик талабларини.

Мустақиллик мактабгача ёшдагиларнинг турли босқичларда турлича шаклда бўлиб, турли талаблари билан аниқланади. Кичкина мактабгача ёшдагилар эндигина бирламчи ўз-ўзига хизматга ўрганади. 3-4 ёшли бола стол атрофида тинч ўтиришни, тартибли ёйишни, салфеткадан тўғри фойдаланишни ўрганса яхши-я. Масала бирламчи ўз-ўзига хизмат ота-она меҳнатини енгиллаштиришда эмас. Мухими, бола тартибга ўрганади. Мана у мустақил кийимини, оёқ кийимини ечади, жойига қўяди, сиз энди ўйинчоқлари ва китобларини жойига қўйишни унга камроқ эслатасиз. У энди ўзи тартибсизликни сезади, кеча қолдирган ўйинчоқни яшикка солади, сиз тушириб қолдирган нарсани кўтаради.

Кичик мактабгача ёшдаги бола тўғри тарбияланганда, бирон нарсани ўзи бажаришга хоҳиш пайдо бўлади. У тарелкаларни столга қўяди, уйни тозалашга, кир ювишга ёрдам беради.

Бу осон ишлар, бола ўйнаб бажарсада, ундан жисмоний ва ақлий куч талаб қилади. Маълумки, кичик мактабгача ёшдагиларда натижа эмас, «бажариш»га қизиқиш устун келади. Меҳнатга интилишни кичкинтой катталар ҳаракатига қизиқиш натижасида ҳосил қилади. 3-4 ёшда бола кўпинча ҳали ўзининг ишини баҳолай олмайди, унинг натижаларини сезмайди. Шунинг учун болага унинг арзимасаям ўз кучи билан эришган натижасини кўрсатиш муҳимдир.

Кичкинтой бола фақатгина яхши сўзга эмас, шунингдек катталар тарафидан ёрдамга ҳам мунга ўзи бажаролмаган нарсада ёрдам бериши керак.

Катта мактабгача ёшдагилар мустақиллиги ўз-ўзига хизмат давомида кўпаяди. 6 ёшли бола мустақил ювиниш, артиниш, тиш тозалаш, кийиниш ва ечиниш, кийимларни

тартиб билан тахлашни билиши шарт. Катта мактабгача ёшдагилар кийимини тоза тутиш, тартибсизликни сезиш ва йўқотиш, тугмаларини тикиш, кийим ва оёқ кийимини тозалашни ўрганишлари зарур. Овқатланиш вақтида фикри чалғимаслиги жуда муҳим.

Бўлажак мактаб ўқувчисига оиладаги доимий мажбурияти бўлиши яхши. (масалан, почта қутисидан газета олиб келиши, нон сотиб олиши, баликларни овқатлантириш, ва хоказо). Бола ҳеч қачон қандай юмушни бажаришни билиши ва ёдда сақлаши керак.

Майли, мажбурият кўп бўлмасин, муҳими бола уларни зўрлов билан эмас, хоши билан бажарсин. Ота-онанинг ҳар бир топшириғини бола ўз вақтида, иштиёқ билан, тартибли ажаришга эришиши даркор.

Катта мактабгача ёшдагилар ўзоқ муддат қўлларидан келган ишларни мустақил бажаришлари мумкин, бунда нафақат ўз-ўзига хизмат, балки ўсимликларга қараш, жониворларни боқиш, уй тозалаш ишлари, балки бундан ҳам мураккабларини бажаришга лаёқатлидирлар.

6 ёшли бола кичкинтойларга расм чизишга, осон ўйинчоқлар ясаш: қоғоздан қайиқча, пирпирак тайёрлаб бериши, бувисига компот учун қуриган меваларни саралашга, йўқолган ойнани топиб беришга ёрдам бериши мумкин. Осон меҳнат топшириғини ажратиб бериш болани уни фаол бажаришга ундайди, ва у керакли материаллар танлаб, ўзининг ҳаракатларини режалаштиришни бошлайди. Бу энди ташкilotчилик хулқини белгилари борлигини билдиради. Секин-аста мактабгача ёшдаги бола иш босқичларини фарқлай бошлайди.

Бола мустақиллиги шаклланишида ўз-ўзини назорат қилиш ривожига ўта муҳим. Бу сифат фикрлашни эришилган натижа билан солиштириш имкониятини беради.

Бола катталар бошчилигида ўз ҳаракатини фақатгина битиргандан сўнг эмас, балки иш бажариш чоғида ҳам баҳолашни ўрганади. Мактабгача ёшдагиларнинг иш бажариши қўйилган мақсад асосида бўлишида катталардан болалар фаолиятини эътибор ва қўшимча кўтаринкиликлар (рағбатлар, назорат ва ҳ.з.о) ни талаб этади.

Кўпинча болага меҳнат топшириғини бажаришнинг ўзи эмас, балки катталарнинг уни бажарганлигидаги яхши муомаласи кўпроқ хурсандчилик беради. Катталар болалар меҳнатига жиддий ва керакли ишга қарагандек муносабатда бўлиши зарур, бу муносабат болада меҳнат қилишга хоши, қатъиятни кўрсатиш, ишни охирига етказиш хошиини яратади.

Ташкilotчилик хулқи ва меҳнат кўникмаси асосини ташкил этадиган мустақилликка махсус шароит яратиш, турли машқлар ёрдамида эришиш мумкин ва бу ерда тезкор муваффақиятга умид қилмаслик керак.

Мактаб ўқувчисига керакли хислатлар болада айнан меҳнатда пайдо бўлади. Бунда бола нафақат осон ва ўзига қизиқарли ишларни бажаради, балки куч ва вақт талаб қиладиган ишларни бажаради, ўз ишини тартибини ўйлаб кўради. У бошлаган ишни охиригача ва муддатида бажаришга ўрганади. Ўз ҳаракатининг фойдали эканини хис қилади, меҳнатга куч сарфлашдан хурсандлик сезади.

Агар мактабгача ёшдаги бола, уни ҳар қандай мажбурият ва ташвишдан ҳал этадиган тарбия олса, унда бепарволик ва эгоизм ривожланади. Ота-оналар мактабгача ёшдаги болани керагидан ортиқ ҳимоя қилиш ва уй юмушларидан болани доимий озод қилиш – болани мактабда кўпгина ноҳуш ҳолатларга тушишига сабаб бўлишини ёдда тутишлари даркор.

Доимий мажбуриятларни мустақил бажариш болани жиддий фаолиятга тайёрлайди, мактабдаги ўқиш ва турмуш тарзи билан боғлиқ биринчи қийинчиликларни енгиб ўтишга ёрдам беради.

Айрим ҳолатлар бўладикки, бола топшириқларни мустақил бажаради, аммо ҳаммасини пала-партиш хохламай бажаради. Ота-она доимо болаларга намуна бўлиши керак. Ҳар бир юмушни жону-дили билан саришта ва тезкор бажариши, бошлаган ишини ўлда-жўлда қолдирмаслиги, бир-бирига ёрдам бериши керак. Болага турли топшириқлар бериб, сиз унда топширилган ишни бажаришни ўзига яраша тажрибасини орттирасиз, ўзини ташкиллаштириш, кўзлаган мақсадга интилиш, билимларини яратасиз.

Топшириқлар боланинг доимий мажбуриятига айланганда одатга айланиб қолади, ва уларни ортиқча хохиш бўлмаганда ҳам бажаради.

Барча асосий ҳаётий воқеаларни ақл билан ҳисобга олган қатъий белгиланган кун тартибига риоя қилиш ташкилотчилик хулқини тарбиялашга ёрдам беради. Тартиб инсон фаолиятини ташкиллаштиради, уни тартиблиликка ўргатади.

Мактабгача ёшдан бошлаб оиладаги ўрнатилган тартибни бажарган болага вақтни ҳис қилиш пайдо бўлади.

Болани вақт бўйича озгина мўлжал олишга, вақтдан тегишли ҳаракатни ўзгартирувчиси сифатида фойдаланишга ўргатиш – ташкилотчилик хулқи тарбиясининг мақсадларидан биридир. Тартибни бажариш айнан болага вақт бўлакчаларининг ўзунлигини сезишга ёрдам беради. Болалар вақтдан янада унумли фойдаланишга ўрганадилар. Улар гигиеник муолажаларни тезилк билан бажариш ҳисобига ўйин ва машғулотлар вақтини ўзайтирадилар. Вақт интервалини фарқлай бориб, болалар ўз ҳаракатларини вақт бўйича ҳисоблашга ўрганадилар ва белгиланган муддатда улгуришга ҳаракат қиладилар.

Секин-аста катталарнинг, «ўйинчоқларни йиғиштир, 5 дақиқадан кейин сайрга борамиз», «ярим соатдан сўнг даданг келади-овқатланамиз» ва ҳ.з.о. муомалалари тушунарли бўлади, болаларда вақт тўғрисида тушунча пайдо бўлади.(кеча, бугун, овқатдан сўнг, кечкурун ва бошқалар)

Тартиб-турли фаолият турларини алмашинувини кўзда тутаяди, бу организмни чарчашдан сақлайди, боланинг ҳар томонлама ривожланишига имконият яратаяди.

Ҳамма ота-оналар бола кун давомида нима қиладилар, қандай ўйинларни яхши кўрадилар, ўртоқларидан қайси бири ёнига келади ва у улар билан қандай ўйнайдилар? – деб ўйлаб кўрармикан.

Бола ҳеч қачон ишсиз ўтирмайдилар, у доимо нима биландир машғулдир. Ҳаракатсизлик, фаол ҳаракатдан кўра кўпроқ чарчатадилар. Аммо ҳар доим ҳам бола фойдали иш билан машғулми?

Ўйин- мактабгача ёшдаги боланинг фаол ҳаракати. Ўйинлар биргаликдаги фаолиятда бола талабини қондиради, ўйиндаги ҳаяжонлар болаларга яхши ҳислатлар тажрибасини йиғишга ёрдам беради.

Мактабгача ёшдаги бола учун ўйин доимо бола тасаввури ва онги ишлаши билан боғлиқ бўлиши, унда мустақиллик, тиришқоқлик, чидамлилик, ташкилотчилик хулқини тарбиялашга ёрдам беришга интилиш зарур.

Болалар қурилиш материалларини ўйнашни жуда яхши кўрадилар. Бу ўйинлар уларга режалаштириш қисмларини, режалаштириш билимини, ўз фикрини амалга ошириш, бошлаган ишни охирига етказишга ўргатиб, ташкилотчилик хулқини тарбиялашда ҳамкорлик қиладилар.

Болалар қурилишни расм бўйича, чизма бўйича ва ўз фикрлари бўйича тўзадилар.

Катта мактабгача ёшдагилар ҳам гарчи уларнинг ҳаётида кўпроқ турли-туман машғулотлар ва имконига қараб меҳнат ўрин олган бўлса ҳам турли ўйинларни қизиқиб ўйнайдилар.

Катта мактабгача ёшдагиларга турли деталлардан ташкил топган «конструктор» қизиқарлидир. Деталларни йиғишни ўрганиб, фикрлашни, тиришқоқлигини, чидамлилигини кўрсатиб, болалар намунадагидек қурилма тўзадилар, бу фикрлаш қобилиятини ривожланишига ёрдам беради.

Ота-она кичкинтой ўйинига маълум талаблар қўйиши керак.

- Бола катталарга ҳалақит бермай, мустақил ўйин билан машғул бўлишни билиши керак;
- Меҳмонга келган дўстига ўйинчоқ таклиф этиши, катталар дам олаётганда ёки ёш бола ухлаётганда тинчгина ўйнаши, ўйнаб бўлгач, ўйинчоқни жойига қўйиш;

Катта мактабгача ёшдагилардан ўзининг ўйинчоқларини тоза ва тартибли сақлашни талаб қилишга ҳақлидирлар. Агар ўйинчоқ синиб қолса, уни бола билан дарҳол тўзатиш керак.

Бола синган ва бутун, тоза ва ифлос, ўйинчоқларни бита қутига жойлашишига йўл қўймаслик керак. Агар ота-она талаби доимий бўлса, оила бу талабнинг зарурлигини тушунса, кичкинтой катталар талабига мувофиқ ҳаракат қилади.

Тартибга, тежамкорликка ўргатилган оилаларда ўйинчоқлар ўзоқ сақланади. Мактаб ўқувчиси ўзининг ўйинчоқларини кичик укаларига ёки дўстларига бергани яхши.

Болаларга янгидан-янги ўйинчоқларни сотиб олиб беришга интилиш керак эмас. Қизчада 10 дан ортиқ қўғирчоқ бор, у уларни ўйнамайди, балки яна бир «ўқувчи қиз» қўғирчоғини сўрайди. Онаси унга ўша қўғирчоқни олиб беради. Бошқа оилада бир дона қўғирчоқ «врач», «қизи», «ўқитувчи» бўлади, бувиси неvara билан қўғирчоғига янги қўйлақлар тикадилар.

Ота-оналар болалар иштирокида ўйинчоқларни ўзлари ясашлари мумкин, болалар уларни яхши кўрадилар ва уларни дўкондан олинган ўйинчоқдан кам бўлмаган хоши билан ўйнайдилар.

Аввал айтилганидек, қўлда ясалган ўйинчоқлар катта педагогик аҳамиятга эга. Болалар уларни ўз ўйинларида ишлатадилар ёки дўстларига ва яқинларига туғилган кунда, 8-мартда совға қиладилар.

Ота-оналар бола ўртоқлари даврасида ўзини қандай тутаётганига, ўйин қоидаларига риоя қилаётганлигига эътибор беришлари керак.

Болалар ўйин қоидаси қонунлигини, унга риоя қилиниши кераклигини билишлари керак. Болалар ўйинларда бажаришни ўрганишлари керак бўлган қоидалар тартиби:

- Дўстлари билан ўйнаганда улар ҳам ютишни хошлашларини ёдда тут.
- ўйин-қарашларда ўзингга тенг кучли шерикларни танлаб ол.
- ўйнадингми-кўнглингми чўқтирма, кейинги сафар ютишга ҳаракат қил.
- ютдингми, мағрурланма, дўстингни ҳам шундай ўйнашга ўргат.

Ўйин қоидалари ташкилотчилиқни тарбиялайди. Кимки қоидаларни бажармаса, ўртоқларининг норозилигини чақиради ва ўйиндан четлатилиши мумкин. Болалар қоидани билиб олганларилан кейин ва уларни аниқ бажарганларида, ўйин янада қизиқарли бўлади. Ўйинларда болалар тезликка, чаққонликка, мерганликка мусобақалашадилар ва юқори натижага эришишга ҳаракат қиладилар. Кўпинча 6-7 ёшли болалар ховлидан ўйин ташкилотчилари бўладилар, ролларни, ким бошлашни белгилайдилар, қоидаларга амал қилинишини кўзатадилар.

Ўйиннинг ҳар бир иштирокчиси ўйин қоидаларини бажарибгина қолмай, нафақат ўйин иштирокчисигина бўлмай, балки вақти-вақти билан ўзига бошловчилик ролини ҳам олиши керак.

Ота-оналар болалар ўйинини кўзатиб туришлари, болалар ўзаро келишолмай қолсалар, келишмовчиликларни силлиққина бартараф этишлари, ўйин иштирокчиларнинг ўзаро хайрихоҳликларини рағбатлантиришлари керак.

Боланинг хулқи фаолият давомида шаклланади: у ўйнайди, расм чизади, қирқади, ясайди, меҳнат қилади. Боланинг чизаётган расмни тугатмаслиги, кубиклардан қурилмаси ёки қўғирчоқ қўйлаги, чизаётган машинаси, аскарлар учун қураётган қалъаси тамомланмаганлиги, қўйилган мақсадга эришмаганлиги катталар учун аҳамиятсиз бўлиши мумкин эмас.

Мухими, бола беҳуда вақт ўтказишга ўрганмаслиги. Бундай бола мактаб ўқувчиси бўлганда, ўзини ишга киришишга, мустақил бажаришга мажбурлаши қийин кечади.

Болалар мажбуриятлардан озод этилган, меҳнатга чақирилмаган, дарс қилишни ва ўйнашни билмайдиганлар оиладагига нисбатан, ота-оналар болалар тарбияси масалалари устида жиддий ўйланадиган, оила ҳаётини тўғри ташкиллаштирадиган, болалар ўйинлари ва машғулотларини кенгайтишига ёрдам берадиган оилаларда болалардаги ташкилотчилиқ хулқи анчагина юқоридир.

Менатсеварликнинг бошланиши ва ташкилотчилиқ хулқининг тарбиялашдаги муваффақиятли натижалар маълум миқдорда оила жамияти аъзоларининг барчасини келишилган ҳаракатлари ва бир хил талаблари билан белгиланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Каримов.И.А. «Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори».Т., Шарқ. 1997.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълими тўғрисида»ги Қонуни. «Маърифат» газетаси. 1997 йил 1 октябрь
- 3.Мактабгача ёшдаги болалар таълим- тарбиясига қўйиладиган давлат талаблари. Т., Ўз ПФИТИ,2000.Тўзувчилар Расулова.М, Абдурахмонова.Х ва бошқалар.
- 4.Болаларни мактабга ўқишга тайёрлаш(илмий мақолалар тўплами). Т., Ўз ПФИТИ, 1997.
- 5.Мактабгача таълим давлат стандарти. Ўз ПФИТИ, Т.,1995-96.
6. «Учинчи мингйилликнинг боласи». Таянч дастури. Т., 2002 й.
7. «Учинчи мингйилликнинг боласи». Методик қўлланма. Т., 2000 й.
- 8.Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълимга қўйилган Давлат талаблари. Т., 2000 й.
- 9.П. Юсупова. «Мактабгача тарбия педагогикаси» «Ўқитувчи» Т- 1993й.
- 10.О.У.Хасанбоева.Оила педагогикаси. Т., 2007 й.
- 11.«Мактабгача таълим» журнали 2006 йил 3-сони.
- 12.Е.Т.Недопекина, А.В.Никольская «Мактаб бўсағасида» «Ўқитувчи»Т.,1971й.
- 13.Л.В.Семенова. Ўзбекские народные подвижные игры. Т., 1995 й.
- 14.М.Расулова, Д.Абдуллаева, С.Охунжонова, «Болаларни мактабга психологик тайёргарлиги» Т.,2004 йил.
- 15.М.Даминов, Т.Адамбекова. Уйин машғулоти. «Уқитувчи» Т.,1993 й.
- 16.Ў.Эгамов, З.Бобомуродов. Когозлар билан ишлаш. Т., 1993 й.
- 17.Н.У.Бикбаев, Х.Н.Косимова, З.Ибрагимова. Мактабгача ёшдаги болаларда математик тасаввурларни шакллантириш. «Уқитувчи»Т., 1995 й.
- 18.Х. Ахмедова ва бошқа... «Болангиз мактабга тайёрми?» Т., 2000й.
- 19.Р.К.Жураев.«МТМлар учун кўзатув дафтари». Т.,1999.
- 20.Болаларни мактабга тайёрлаш дафтари. Расулова.М.Ш., Жалолова.Г.Қ.таржимаси. Т., Ўз ПФИТИ, 1995.
- 21.В.И.Логинова, П.Г.Саморуковалар тахрири остида «Мактабгача тарбия педагогикаси» . «Ўқитувчи» Т., 1991 й.
- 22.В.Г.Нечаева, Т.А.Маркова тахрири остида «Болалар богчасида ахлокий тарбия»Т., 1979 й.
- 23.П.Г.Саморукова тахрири остида «Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни табиат билан таништириш» Т.,1984 й.
- 24.У.Отавалиева.Бола тарбиясида МТМ ва оила хамкорлиги. «Ўқитувчи» Т., 1994 й.

